

Co-funded by
the European Union

SUOMI
FINLAND

LOCAL ADAPTATION
TO CLIMATE CHANGE
LACC PROJECT

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना

असोज २०८२
परियोजनाको सुपेरिवेक्षण समितिबाट स्वीकृत

विषय सूची

प्राक्कथन.....	2
चरणबद्ध कार्यविधि तालिका.....	3
१. सम्भाव्यता अध्ययन.....	4
२. सामुदायिक नक्साङ्कन.....	5
३. उपभोक्ता समितिको गठन वा पुनर्गठन.....	10
४. तयारी चरणमा उपभोक्ता समितिको क्षमता अभिवृद्धि.....	17
४.१: उपभोक्ता समितिलाई लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण (GEDSI) र संरक्षण सम्बन्धी अभिमुखीकरण.....	17
४.२: उपभोक्ता समितिलाई लेखा तथा अभिलेख व्यवस्थापन (खरिद प्रक्रिया सहित) सम्बन्धी अभिमुखीकरण सञ्चालन विधि.....	20
४.३: वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र कृषि-वन.....	23
५. प्राविधिक सर्वेक्षण, डिजाइन, लागत अनुमान र सामुदायिक कार्ययोजना तयारी.....	25
५.१. विस्तृत सर्वेक्षण तथा डिजाइन.....	26
५.२. लागत अनुमान.....	29
५.३. लागू हुने प्रमुख मापदण्डहरू.....	30
५.४. सामुदायिक कार्ययोजना.....	30
६. विस्तृत डिजाइन तथा लागत अनुमानको पुनरावलोकन.....	33
७. कार्यान्वयन चरणको अनुगमन.....	34
८. परियोजना व्यवस्थापन समितिबाट योजनाको स्वीकृति.....	35
९. स्थानीय सरकार र उपभोक्ता समिति बीच कार्यान्वयन चरणको सम्झौता.....	36
१०. योजनाको सूचना बोर्ड.....	36
११. योजना कार्यान्वयनको लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम.....	38
१२. अन्तिम अनुगमन तथा सार्वजनिक परीक्षण संचालन विधि.....	39
१३. वन व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरूको दिगो कार्ययोजना.....	42
१४. कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, नापी किताब तयारी, समितिलाई अन्तिम भुक्तानी.....	43
१५. कार्य सम्पन्न पश्चातको निगरानी तथा अनुगमन.....	46
अनुसूची १: बायो इन्जिनियरिङ योजनाको सम्भाव्यता अध्ययन फारम.....	47
अनुसूची २: बायो इन्जिनियरिङ योजनाको विस्तृत सर्वेक्षण फारम.....	55
अनुसूची ३: वन व्यवस्थापनका योजनाको सम्भाव्यता अध्ययन फारम.....	61
अनुसूची ४: वन व्यवस्थापनका योजनाको विस्तृत सर्वेक्षण फारम.....	67
अनुसूची ५: योजनाको कार्यान्वयन चरणको सम्झौतापत्र.....	72

प्राक्कथन

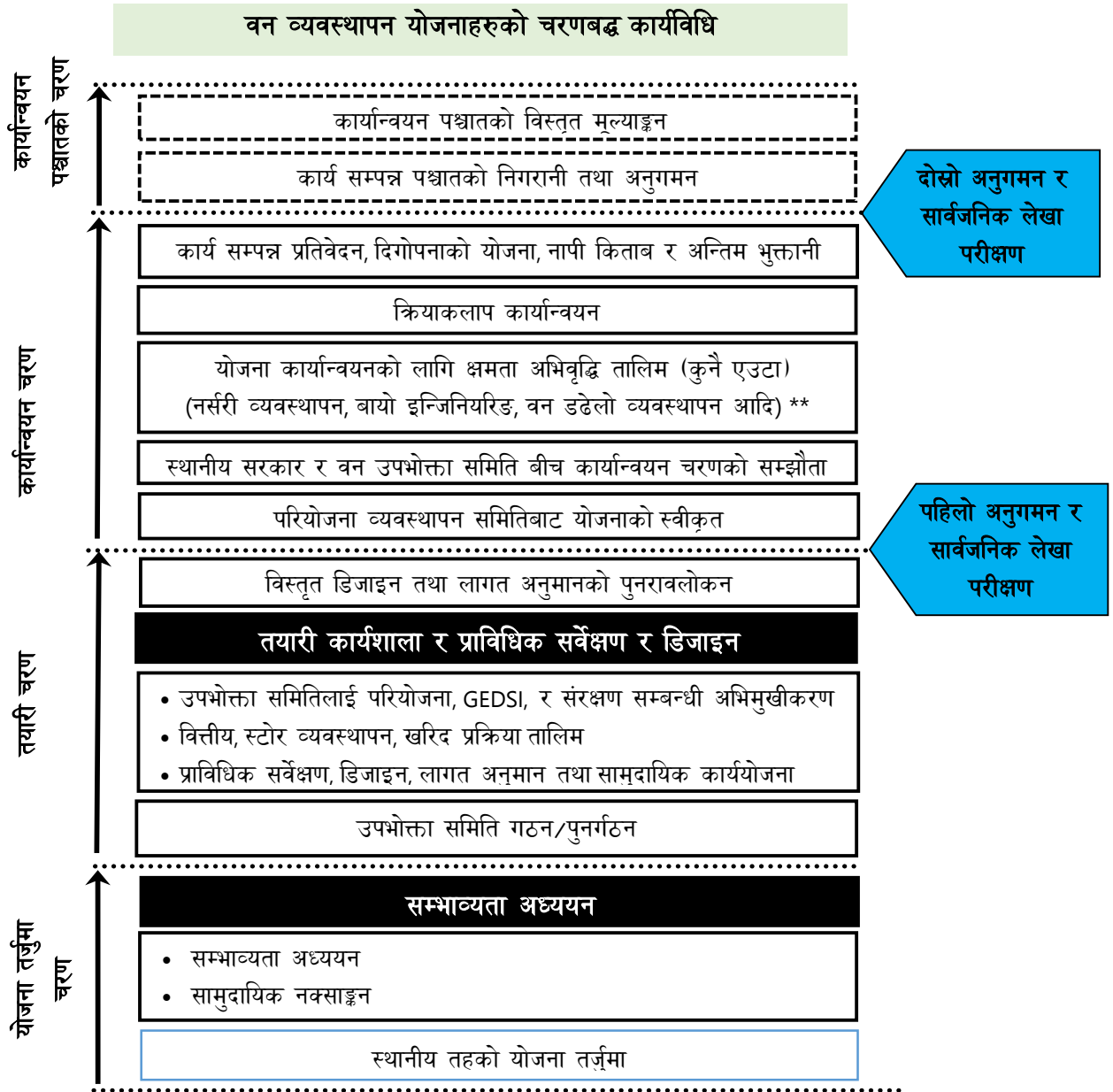
वन व्यवस्थापनका महत्त्वपूर्ण क्रियाकलापहरू जस्तै: वृक्षारोपण, बहुउद्देश्यीय नर्सरी स्थापना, वन डढेलो व्यवस्थापन, वनमा आधारित जीविकोपार्जन सुधार, चरिचरन व्यवस्थापन, सिमसार क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन, बायो इन्जिनियरिङ र जैविक विविधता संरक्षण लगायतका कार्यहरूको प्रभावकारी र दिगो कार्यान्वयनका लागि यो चरणबद्ध कार्यविधि तयार पारिएको छ। यो कार्यविधि विगतमा योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, योजनाको दिगोपनाको, तथा अनुगमन प्रक्रियामा गरिएका सहभागितामूलक र अन्तरक्रियात्मक अनुभवबाट प्राप्त सिकाइमा आधारित भई सबै सरोकारवालाहरूलाई स्पष्ट दिशा निर्देश गर्ने उद्देश्य राख्दछ।

यस कार्यविधिमा प्रस्तुत प्रक्रियाले बहु-सरोकारवालाहरूको सहयोग सुनिश्चित गर्दै स्थानीय उपभोक्ता समितिहरूमा योजनाप्रति गहिरो अपनत्वको भावना जागृत गराई योजनाको दिगोपना सुनिश्चित गर्नमा मद्दत पुऱ्याउने विश्वास लिइएको छ। यो कार्यविधि विशेषतः गाउँपालिका/नगरपालिकाबाट तयार गरिएका तथा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गरिएका वन व्यवस्थापनका योजनाहरूमा लागु हुनेछ। यो प्रक्रिया प्रारम्भदेखि नै स्थानीय तह शासन प्रणालीसँग आवद्ध भई सहभागितात्मक, समावेशी तथा लैङ्गिक एवं अपाङ्गता मैत्री सिद्धान्तहरूमा आधारित छ।

चरणबद्ध कार्यविधि मुख्य तीन खण्डहरूमा विभाजित गरिएको छ। योजना तथा क्रियाकलापहरूको तयारी चरणले योजना प्राविधिक तथा सामाजिक रूपमा स्वीकार्य छ भन्ने सुनिश्चितता गर्दछ र पहुँच विहीन वर्गलाई प्राथमिकतामा राखी योजनाको दिगो सञ्चालनका लागि जग बसाल्ने काम हुन्छ। दोस्रो, कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता समितिहरूलाई गर्दै जाने, सिक्दै जाने (field-based coaching) को अवधारणा बमोजिम योजना अनुगमन तथा तालिमहरूको माध्यमबाट क्रमशः सक्षम बनाइन्छ। अन्तमा, निर्माण/कार्यान्वयन पश्चातको चरणमा योजनाको दिगो सञ्चालनको लागि व्यवहारिक क्षमता अभिवृद्धि र विशिष्ट आवश्यकता बमोजिम सहयोगका विभिन्न विकल्पहरू प्रदान गरिन्छ।

यस कार्यविधि मार्फत योजनाहरू जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी अवधारणा बमोजिम कार्यान्वयनमा जोड दिइएको छ। उपभोक्ता समितिहरूले आफ्नो क्षेत्रमा जलवायु उत्थानशील क्षमताको विकास, पारिस्थितिकीय प्रणालीमा सुधार, जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन र वातावरणीय सरसफाइमा निरन्तर महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अपेक्षा राखिएको छ। यो चरणबद्ध कार्यविधि तथा यससँग सम्बन्धित क्षमता विकासका तत्त्वहरू समयको माग र सिकाइका आधारमा विकसित र परिमार्जित हुँदै जानेछन्। तसर्थ, यस कार्यविधिमा समावेश भएका विषयवस्तुमा आउने सुझाव तथा पृष्ठपोषणहरूलाई सदैव स्वागत गरिनेछ। प्राप्त निरन्तरको सिकाइ र सुधारपछि यस कार्यविधिलाई परियोजनाको अन्त्यसम्ममा वन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रममा सबै निकायहरूले अनुसरण गर्न सक्ने गरी अन्तिम रूप प्रदान गरिनेछ।

चरणबद्ध कार्यविधि तालिका

** चरणबद्ध कार्यविधि अनुसार तालिम सूची

१. सम्भाव्यता अध्ययन

गाउँपालिका/नगरपालिकाले तर्जुमा गरेको विभिन्न योजनाबाट गाउँपालिका/नगरपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियाबाट प्राथमिकतामा परेका योजनाहरूको प्राविधिक, वातावरणीय, सामाजिक र आर्थिक रूपले सम्भाव्य छन् कि छैनन् भनी सुनिश्चित गर्नु सम्भाव्यता अध्ययनको प्रमुख उद्देश्य हो। वन व्यवस्थापनका लागि सम्भाव्यता अध्ययन कुनै पनि योजना सुरु गर्नुअघि त्यसको सफलता र दिगोपन सुनिश्चित गर्न गरिने महत्त्वपूर्ण मूल्याङ्कन हो। यसले प्रस्तावित योजना प्राविधिक, वातावरणीय, आर्थिक र सामाजिक रूपमा कतिको व्यवहारिक छन् भनी जाँच्ने काम गर्दछ। जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना अन्तर्गत वन व्यवस्थापनका लागि वृक्षारोपण, वन डढेलो व्यवस्थापन, बायो इन्जिनियरिङ, पुनर्भरण पोखरी निर्माण, सिमसार क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन, घेराबार, नर्सरी निर्माण तथा अन्य संरक्षणका गतिविधिहरू निर्माण हुनेछन्।

मुख्य उद्देश्यहरू:

स्रोत पहिचान: वन व्यवस्थापन योजनाका लागि आवश्यक मानवीय र आर्थिक स्रोतहरू तथा सामग्रीको उपलब्धता र ढुवानीका माध्यमहरू पत्ता लगाउने।

प्रविधि जाँच: प्रस्तावित वन व्यवस्थापनका योजनाका लागि कुन प्रविधिहरू उपयुक्त छन् भनी निश्चित गर्ने।

वातावरणीय र सामाजिक प्रभाव अनुमान: योजनाले वातावरण र समाजमा पार्ने सकारात्मक वा नकारात्मक असरहरू अनुमान गर्ने।

सामुदायिक लाभ विश्लेषण: स्थानीय समुदायका लागि परियोजना आर्थिक, सामाजिक र जीविकोपार्जन का दृष्टिकोणले कतिको फाइदाजनक छन् भन्ने विश्लेषण गर्ने।

प्रारम्भिक लागत र जोखिम आँकलन: योजनाको अनुमानित लागत र सम्भावित जोखिमहरूको मोटामोटी अनुमान गर्ने, जसले विस्तृत योजनाका लागि आधार तयार गर्छ।

कानुनी र नीतिगत सुनिश्चितता: योजना कानुनी तथा नीतिगत हिसाबले स्वीकार्य छन् कि छैन भनी सुनिश्चित गर्ने।

महत्त्व:

जोखिम न्यूनीकरण: सम्भावित समस्या र जोखिमहरू सुरुमै पत्ता लगाई समाधानका उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ।

सही निर्णय: थप विस्तृत अध्ययनमा जाने वा योजना रद्द गर्ने वा परिमार्जन गर्ने भन्नेबारे जानकारीमा आधारित निर्णय लिन आधार दिन्छ।

स्रोतको सदुपयोग: स्रोतको अधिकतम र दिगो उपयोग सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्छ।

समुदायको सहभागिता: वातावरणीय र सामाजिक प्रभाव सुरुमै विचार गरी स्थानीय समुदायको सहभागिता बढाउँछ।

योजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन का चरणहरू

- ✓ सामुदायिक/कबुलियती वन कार्ययोजना, LAPA/LDCRP को प्राथमिकीकरणबाट प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग गर्न सकिने योजनाको बारेमा छलफल गर्न उपभोक्ता समितिको बैठक आयोजना गर्ने।

- ✓ समुदाय वा वनको विद्यमान अवस्थाको बारेमा जानकारी लिनका लागि प्रस्तावित योजना क्षेत्रको भ्रमण गर्ने।
- ✓ लाभान्वित घरधुरी/जनसङ्ख्या यकिन गरी वन व्यवस्थापनका योजनाको लागी आवश्यक पर्ने ठाउँको उचाइ, चार किल्ला, माटो, मोहडा, प्रकाशको अवस्था, भिरालोपना, संरक्षणका प्रयासहरू र चुनौतीहरूको विवरण सङ्कलन गर्ने।
- ✓ वातावरणीय प्रभाव अध्ययन तयार गर्नुपर्ने।
- ✓ समितिको बैठक बस्ने।
- ✓ वन व्यवस्थापनका मुख्य चुनौतीहरू तथा समाधानका उपायहरूको बारेमा छलफल। यसै सँग संलग्न फाराममा आवश्यक जानकारीहरू भर्ने।
- ✓ उक्त छलफलको विषयवस्तु माइन्युट गरी यदि कार्यान्वयन चरणमा जाने भए आगामी आम भेला मार्फत अनुमोदन गर्ने।
- ✓ उपभोक्ता समितिले तपसिल अनुसारको विषयहरूमा छलफल गर्ने।

वन उपभोक्ताको विवरण र उपभोक्ता समितिको संरचना सम्बन्धी विवरण योजनाको अनुगमन किताबमा र सम्भाव्यता अध्ययन फारममा अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ।

उपभोक्ता समूहको कार्य सञ्चालनका लागि समावेशी रूपमा कार्यसमिति चयन गरिएको हुनु पर्दछ। कार्यसमिति वा उपभोक्ता समूहको अध्यक्ष वा सचिव पद मध्ये कम्तीमा एक पद र उपाध्यक्ष वा कोषाध्यक्ष पद मध्ये कम्तीमा एक पद गरी कुल सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा ५० प्रतिशत महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत सबै समुदायको समेत प्रतिनिधित्व हुनुपर्दछ। समिति गठनको सुनिश्चितता तपसिल बमोजिम गरिनेछ।

- ✓ परियोजनाको निर्देशिका बमोजिम कार्यसमिति गठन गरिएको छ कि छैन ? यदि छैन भने साधारण सभा बसी कहिले पुनर्गठन गर्ने योजना गरिएको छ ?
- ✓ के खुल्ला चरीचरण व्यवस्थापन तथा आगलागी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापनका लागि समुदाय प्रतिबद्ध छ ?
- ✓ उपभोक्ता समूह तथा समुदाय आवश्यक नगद, वस्तुगत तथा श्रम योगदान गर्न तयार छ ? यदि छ भने के के मा र कति रकम योगदान खुलाउनुहोस्।
- ✓ वनको संरक्षणको लागि वन हेरालुको व्यवस्थापन गरिएको छ ?
- ✓ योजनालाई सञ्चालन सम्बन्धी कुनै विवाद छ ?

बायो इन्जिनियरिङ योजनाको सम्भाव्यता अध्ययनका लागि अनुसूची—१ मा उल्लेखित फारम, र वन व्यवस्थापनका अन्य योजनाको लागि अनुसूची—३ मा समावेश फारम प्रयोग गर्नुपर्छ।

२. सामुदायिक नक्सामा

योजना तर्जुमा तथा समुदाय परिचालनको महत्वपूर्ण खुड्किला हो। यस पश्चात् मात्र उपभोक्ता समिति गठन/पुनर्गठन प्रक्रिया सुरु हुन्छ। सामुदायिक नक्सामा समुदायको प्रारम्भिक जानकारी सङ्कलन गर्ने एउटा महत्वपूर्ण एवं सहभागितात्मक विधि हो। यस विधिमा समुदायको नक्सा तयार गरिन्छ जसमा घरधुरी, जनसङ्ख्याको तथ्याङ्क (महिला, पुरुष, वयस्क, बालबालिका, भूमिहीन, साक्षर, निरक्षर, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, आदि) साथै सामाजिक संरचना र उक्त स्थानमा अवस्थित संघ संस्थाको जानकारी समावेश भएको हुन्छ। परियोजनाले समुदायमा संचालन गर्ने भावी योजना (खानेपानी, स्वास्थ्य तथा सरसफाइ, सिँचाई, सुधारिएको चुलो, पानी घट्ट, वन तथा वातावरण संरक्षण, विपद्

व्यवस्थापन, कृषि वन प्रणाली, प्राकृतिक श्रोत लगायत जीविकोपार्जनका क्रियाकलापहरू) ले सेवा प्रदान गर्ने स्थानको चित्रण पनि यसै सामाजिक नक्सामा तयार गरिएको हुनु पर्दछ।

सामुदायिक नक्साङ्कन अन्तर्गत समुदायका महिला तथा पुरुषहरू (दलित, जनजाति, बाह्यमण/क्षेत्री/ठकुरी / सञ्ज्यासी र अन्य) स्वयंले आफ्नो समुदायको नक्सा तयार पार्दछन्। यस प्रक्रियामा समुदायको अवस्था हेरी आवश्यक भएमा महिला पुरुषको छुट्टाछुट्टै बैठक राख्नु पर्दछ। खास गरी महिला, पुरुष वा अन्य समुदायका मानिसहरूको अगाडि बोल्न धक मात्रै समुदायमा यस्तो प्रक्रिया अपनाउनु पर्दछ।

सामुदायिक नक्सा बनाउँदा स्थानीय रूपमा उपलब्ध हुने सामग्रीहरू जस्तै खरानी, बालुवा, ढुङ्गा, पात, लट्टी, कोइला, चक इत्यादिको प्रयोग गर्नु पर्दछ। फरक समुदाय र उपलब्धताको आधारमा केही फरक सामग्रीको पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ जस्तै कलम, कागज, कलर पेन्सिल आदि। समुदाय क्षेत्रको सेटेलाइट नक्सा उपलब्ध भएमा उक्त नक्सा समेत प्रिन्ट गरेर वा प्रोजेक्टरमा देखाउन सकिन्छ।

सामुदायिक नक्साको उपयोग:

- ✓ योजना रेखाङ्कनको लागि आधार,
- ✓ समुदायको अवस्थिति, वर्तमान भौतिक पूर्वाधार, प्राकृतिक श्रोत, जनसङ्ख्या, जातीय समुदाय, गर्ने स्थान आदिको तथ्याङ्क,
- ✓ स्थानीय परिभाषाको आधारमा विभिन्न सामाजिक वर्गहरूको पहिचान,
- ✓ समुदायमा भएका सामाजिक संघ संस्थाहरूको बारेमा र उक्त संघसंस्थाहरूप्रति समुदायको धारणाको बारे जानकारी,
- ✓ उक्त स्थानको सिमानाको बारेमा जानकारी,
- ✓ त्यस स्थानमा उपलब्ध स्थानीय तथा प्राकृतिक श्रोतको जानकारी,
- ✓ समुदायमा विद्यमान प्राकृतिक श्रोत (जल, जङ्गल, जमिन, चरन क्षेत्र, पोखरी, ताल, जलाधार, खोला, नदी, आदि) तथा जोखिम स्थानहरूको पहिचान तथा जानकारी।

प्रक्रिया

- ✓ सर्वप्रथम नक्शामा के के कुरा नक्साङ्कन गर्ने निर्णय गर्नु पर्दछ जस्तै: गाउँ, कुनै जातिगत बाहुल्यता, जलाधार क्षेत्र आदि।
- ✓ स्थानीय व्यक्तिहरू, महिला/पुरुष, बालबालिका, वयस्क तथा सबै जातीय समुदायका मानिसहरूसँग भेट गर्दै योजना क्षेत्रको भ्रमण गरी विद्यमान धाराहरू, कुवाहरू, भौतिक पूर्वाधारहरू, वस्तीको प्रकार, सामाजिक संरचना, प्राकृतिक श्रोतहरू, प्राकृतिक जोखिम स्थानहरू आदिका बारेमा छलफल गर्नुहोस्। यसले समुदायसँग सम्बन्ध विकास गर्न समेत सहयोग पुग्दछ।
- ✓ समुदायको आमभेला बोलाउन लगाउने भेलाको समय र स्थान महिला तथा सबै क्षेत्रका मानिसहरूलाई पायक पर्ने गरी तय गर्न लगाउनुहोस्। सबै वर्ग, जातीय समूह तथा क्षेत्रका मानिसहरूको प्रतिनिधित्वको लागि

प्रोत्साहित गर्नुहोस्। यस्तो भेलामा सबै क्षेत्रका सबै जातीय समुदायको समानुपातिक प्रतिनिधित्व र महिलाहरूको आधा प्रतिनिधित्व अनिवार्य हुन्छ। सहजकर्ताले सबै सहभागीहरूको नाम, लिङ्ग, पेशा, जाति तथा उमेर छुट्टिने गरी सूची तयार गर्नुपर्दछ।

- ✓ सामुदायिक नक्शा बनाउने कार्य सुरु गर्नु भन्दा पहिला सहजकर्ताले आफ्नो परिचय, कार्यक्रमको उद्देश्य, बैठकका प्रस्ताव, सहभागीबाट गरिएको आशा-अपेक्षा सम्पूर्ण कुराको विस्तृत जानकारी दिनु पर्दछ। उपस्थित सहभागीहरूले कार्यक्रमको उद्देश्य बुझे नबुझेको र कतिको सहज महसुस गरेका छन् सो कुराको पनि जानकारी लिनु पर्दछ।
- ✓ स्थानीय व्यक्तिहरूको सहयोगमा सामाजिक नक्शा बनाउन सकिने ठाउँको निर्णय गर्नु पर्दछ साथै नक्शा बनाउन आवश्यक सामग्रीहरू स्थानीय रूपमा उपलब्ध छन् कि छैनन् थाहा पाउनु पर्दछ।
- ✓ समुदायका व्यक्तिहरूसँग सम्बन्ध विस्तार गरिसकेपछि स्थानीय व्यक्तिहरूबाट नै नक्शाको घेरा हाल्न सुरु गर्नु पर्दछ। सुरुमा सहजीकरण गर्ने र पछि स्थानीय व्यक्तिहरूलाई नै नक्शा कोर्न लगाउने साथै महत्वपूर्ण कुराहरू नछुटाउने जस्तै: मठ मन्दिर, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, सामुदायिक भवनहरू, सामुदायिक वन, सहकारी, जैविक विविधताले महत्वको क्षेत्र, वनमा आधारित उद्भम, प्राकृतिक ताल तलैया, जडीबुटि पाउने क्षेत्र, व्यापारिक केन्द्रहरू, घरधुरीका प्रकारहरू, जल, जंगल, आदि।
- ✓ त्यसपछि सम्पूर्ण घरधुरीहरूको स्थान सोच्ने। नक्सामा प्रत्येक घरहरू बनाइसकेपछि सामुदायिक/ कबुलियती वन क्षेत्र, प्राकृतिक श्रोतको लागि फरक रंग हाल्न लगाउने, घरबारी तथा कृषि वन भएका घर, दलित जनजातिका घर, महिलामूली भएका घर, ठूलो परिवार सङ्ख्या भएका घर, अपाङ्गता भएका व्यक्ति भएका घरहरूलाई अलग रङ्ग लगाउने।
- ✓ यदि नक्शा जमिनमा बनाइएको छ भने स्थानीय व्यक्तिलाई पूर्व पश्चिम दिशा छुटाउने गरी कागजमा उतार्न लगाउने। कुनै कुरा सच्चाउन आवश्यक भएमा सच्चाउने।
- ✓ आफूले अगुवाई नगर्ने, आवश्यक भएको ठाउँ सहयोग गर्ने।
- ✓ जमिनमा बनाइएको नक्सामा कुनै कुरा छुटे नछुटेको हेर्ने। यदि छुटेको भए कागजमा उतारिएको नक्सामा समावेश गर्न लगाउने।
- ✓ नक्शा बनिसके पछि यसैलाई नै छलफलको आधार बनाइ समुदायको चाहनामा आधारित विषयवस्तुमा छलफल गर्न लगाउने।
- ✓ सङ्कलित सूचनाहरू के कुरामा प्रयोग गरिनेछ भन्ने कुरा स्थानीय व्यक्तिहरूलाई पुनः एकपटक जानकारी गराउने। ती व्यक्तिहरूलाई यस नक्शाको फाइदा र यसको उपयोगिताबारे जानकारी दिने र समय दिनु भएकोमा धन्यवाद दिने।
- ✓ घरधुरी सङ्ख्या, घरधुरीको नाम, जनसङ्ख्या (महिला, पुरुष, बालबालिका/बयस्क) सहितको एउटा छुट्टै सूची तयार गर्ने।

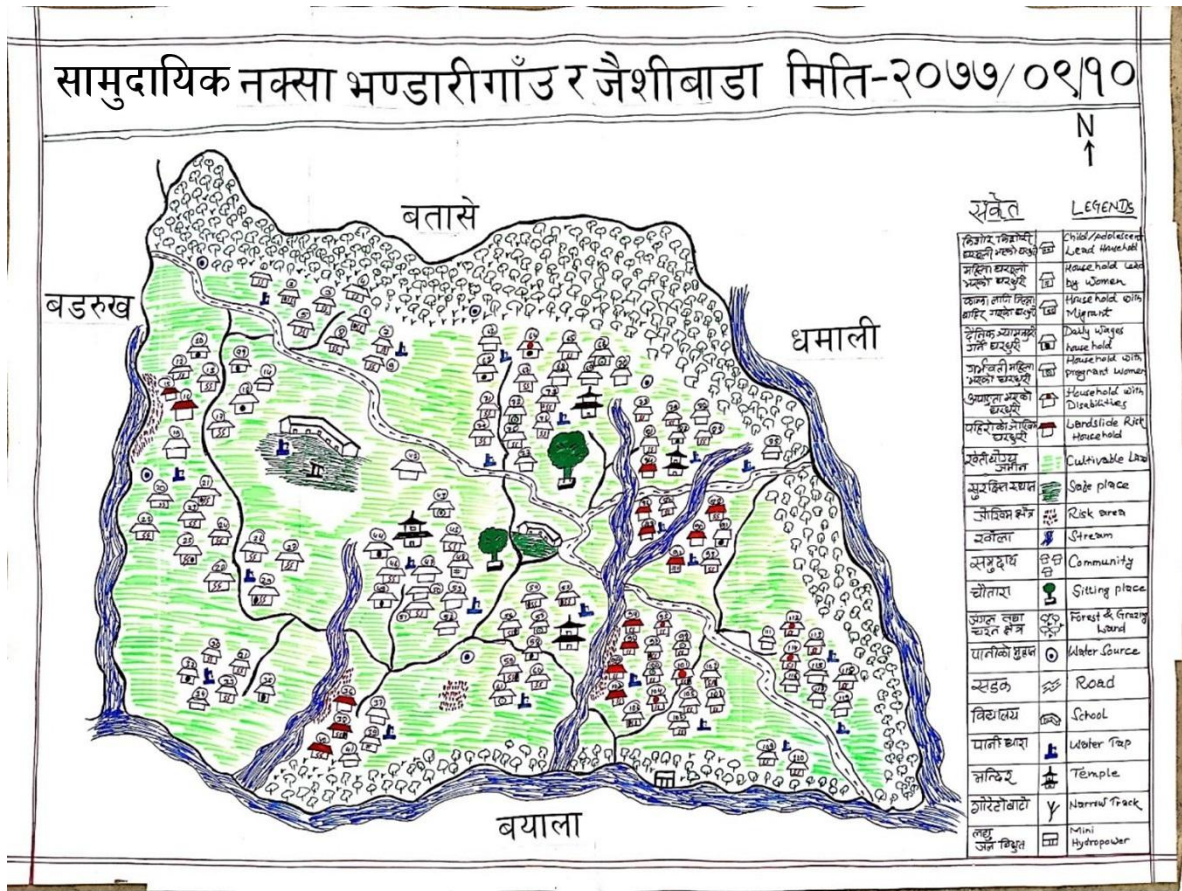
नक्सामा समावेश गरिनु पर्ने सूचनाहरू

सामुदायिक नक्सा बनाउँदा निम्न बुँदाहरू आवश्यक रूपमा समावेश गर्ने:

- ✓ समुदायको भौतिक सिमानाहरू साथै टोलका नामहरू।

- ✓ भौगोलिक अवस्थाहरू जस्तै: हिमाल, वन जङ्गल, बाटाघाटा, नदी, गाउँ देखि मोटर बाटोसम्मको दूरी, खेती योग्य जमिन, चरन क्षेत्र, सामुदायिक जमिन र त्यसको उपयोगिता, बालुवा खानी, ढुङ्गा खानी, बाँस, घर छाउने ढुङ्गा आदि।
- ✓ पानीका श्रोतहरू र त्यसका नामावली।
- ✓ जलविद्युत्, सिँचाई योजना, पानी घट्ट, पुलहरूको स्थान।
- ✓ माथि उल्लेखित कुनै निर्माणाधीन/योजनामा रहेका योजनाहरू।
- ✓ सङ्घसंस्थाहरू (विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, वडा कार्यालय भवन, बैङ्क, सहकारी र अन्य कार्यालयहरू)
- ✓ फोहर फाल्ने ठाउँ, दाह संस्कार गर्ने ठाउँ।
- ✓ जम्मा घरधुरी सङ्ख्या, महिला घरमूली भएको घरसङ्ख्या, जनसङ्ख्या (महिला, पुरुष, जम्मा) धाराहरू, चर्पीहरू आदि नक्साको बायाँ पट्टी या कुनामा या अर्को कागजमा लेख्ने।
- ✓ महिलाले अगुवाइ गरेको घरधुरी, जनसङ्ख्या, धारा, आदिको विवरण अलगगै पानामा लेख्ने।
- ✓ जम्मा उपस्थिति महिला र पुरुष सहित (दलित, जनजाति, बाह्यमण क्षेत्री ठकुरी सञ्ज्यासी र अन्य)
- ✓ अन्य महत्त्वपूर्ण संरचनाहरू जस्तै: मन्दिर, पार्क, बैठक बस्ने स्थान, बजार, हाटबजार, सङ्कलन केन्द्रहरू, पसलहरू, आदि।
- ✓ लोपोन्मुख वन्यजन्तुहरू (बाघ, रातो पान्डा, चितुवा, गिद्ध आदी) को वासस्थान तथा पानीखाने मुख्य स्थानहरू।
- ✓ औषधीजन्य बिरुवाहरू (जस्तै टिमुर, दालचिनी, कुरिलो आदी) तथा गैर काष्ठ वन पैदावारहरू (जस्तै उतिस, बाँस, अल्लो केतुकी आदी)।
- ✓ मुख्य वन क्षेत्रहरू (जस्तै: सामुदायिक, राष्ट्रिय, कबुलियति र धार्मिक वन आदी)।
- ✓ वन डढेलो, नदिकटान, पहिरो, खुला चरिचरण क्षेत्रहरू आदी।
- ✓ आकस्मिक बिपद्को समयका लागि सुरक्षित स्थानहरू (जस्तै: खुल्ला चौर, भवन तथा अग्लो स्थानहरू आदी)।
- ✓ उत्तर दिशा नक्सामा देखाइएको हुनुपर्ने।
- ✓ नक्सा तयार गरेको मिति।
- ✓ सम्पूर्ण सङ्केतको विवरण कुनै एक कुनामा लेखिएको हुनु पर्नेछ।
- ✓ गाउँपालिका/नगरपालिकाको नाम, वडा नम्बर र टोलको नाम नक्साको माथि लेख्नु पर्दछ।

सामुदायिक नक्साको नमुना तल उल्लेख गरिएको छ।

नोट: प्रस्तावित वन व्यवस्थापनका क्रियाकलापको ले आउट र योजना स्थान यस सामुदायिक स्रोत नक्साङ्कन मा समेत उल्लेख गर्नुपर्नेछ।

"सामाजिक नक्सा तयार गरिसके पछि, तयार गर्ने बेलामा सहभागीहरूको विवरण र नक्साङ्कन बैठकको मिति बैठक पुस्तिका वा जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजनाको हाजिर फाराममा अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ।"

३. उपभोक्ता समितिको गठन वा पुनर्गठन

समूहको गठन/पुनर्गठन भन्नाले उपभोक्ता समितिको गठन वा, वन उपभोक्ता समितिको पुनर्गठन भन्ने बुझिन्छ। यस परियोजना अन्तर्गतका वन व्यवस्थापनका योजनाहरू उपभोक्ता समिति, सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति, धार्मिक वन उपभोक्ता समिति वा कबुलियती वन समितिद्वारा सञ्चालन गरिनेछ।

उपभोक्ताको पहिचान र सशक्तीकरणको प्रक्रियाबाट प्राप्त जानकारीको आधारमा उपभोक्ताहरूको पहिचान गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुपर्दछ। साथै महिला, दलित, विपन्न, जनजाति, अपाङ्गता भएका ब्यक्ती, नजिक तथा टाढाका उपभोक्ता, अल्पसंख्यक, परम्परागत संस्था र समान चासो भएका उपसमूहहरूसँग जानकारी सङ्कलन गर्नुपर्दछ।

सामुदायिक वन, कबुलियति वन वा धार्मिक वन बाहेकका अवस्थामा योजना कार्यान्वयन गर्नुपर्ने भएमा, सम्बन्धित स्थानीय तहको उपभोक्ता समिति गठन, परिचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि बमोजिम उपभोक्ता समिति गठन गरिनेछ।

लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरणका मापदण्डहरू वन नियमावली २०७९ र सामुदायिक वन मार्गदर्शन २०८१ अनुसार पूरा नभएमा, सोहि कानूनी प्रावधानअनुसार कार्यसमिति पुनर्गठन गर्नुपर्नेछ।

वन उपभोक्ता समिति पुनर्गठन गर्दा निम्न बमोजिमका प्रक्रियाहरू अवलम्बन गर्नुपर्नेछ:

३.१ जानकारी सङ्कलन तथा समन्वय

समिति पुनर्गठन गर्दा आम भेलाको निर्णय गराई सम्बन्धित सामुदायिक वन, छिमेकी सामुदायिक वन उपभोक्ता, डिभिजन वा सब डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय सरकार लगायतका सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराई उपस्थितिको लागि सूचित गर्ने।

लाभान्वित वन समूह भित्रका घरधुरी सङ्ख्या, महिला, दलित, विपन्न, जनजाति, अपाङ्गता, उत्पादनशील स्रोतप्रति पहुँच तथा पहुँचको अवस्था, वन र कृषि बिचको सम्बन्ध, वन उत्पादनसँगको जीविकोपार्जन र प्राथमिक सम्बन्ध, उपभोक्ताहरूले भोगेका समस्या तथा अन्य जानकारीहरूलाई बुँदागत रूपमा विश्लेषण गरी उपभोक्ता समूह पुनर्गठन गर्नुपर्दछ।

३.२. वन उपभोक्ता समूहको कार्यसमिति वा उपभोक्ता समिति पुनर्गठन सम्बन्धी

यदि वन उपभोक्ता समूहको कार्यसमिति गठन/पुनर्गठन गर्नु परेमा वन नियमावली २०७९ र सामुदायिक वन मार्गदर्शन २०८१ बमोजिम गठन/पुनर्गठन गर्नुपर्नेछ।

३.२.१ उपभोक्ता समिति गठन प्रक्रिया

उपभोक्ता समिति गठन गर्दा निम्न कुराहरूलाई आधार मानी गर्नुपर्दछ:

क) पुनर्गठनको आवश्यकता र आधारको पहिचान सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति वा कबुलियती वन समूहको पुनर्गठन गर्नुपर्ने अवस्थाहरू स्पष्ट रूपमा वन नियमावली २०७९ र निर्देशिका २०८१ मा उल्लेख गरिएको छ। निम्न अवस्थाहरूमा समिति पुनर्गठन गर्नुपर्ने हुन्छ:

- ✓ कार्यसमितिको कार्यकाल ५ वर्ष समाप्त भएको।
- ✓ समिति सक्रिय नभएको, विवादग्रस्त वा कानुनी प्रक्रिया पूरा नगरी गठन भएको।
- ✓ समिति गठनमा समावेशिता, लैङ्गिक समानताको मापदण्ड पूरा नभएको।
- ✓ उपभोक्ता समूहमा नयाँ घरधुरी थपिएको वा सामाजिक स्वरूपमा परिवर्तन आएको।
- ✓ वनको व्यवस्थापन योजना अद्यावधिक गर्न आवश्यक परेको।
- ✓ कार्यसमितिका सदस्यहरू बोलाइएको बैठकमा लगातार अनुपस्थित हुने वा समितिको निर्णयको पालना नगर्ने भएमा।

माथिका मध्ये कुनै पनि अवस्था भएमा उपभोक्ता समूह वा वन कार्यालयको सिफारिसमा पुनर्गठन प्रक्रिया सुरु गरिन्छ।

ख) पुनर्गठनको प्रस्ताव र सहमति

- ✓ पुनर्गठनका लागि प्रस्ताव हालको कार्यसमिति वा उपभोक्ताहरूको बैठकबाट पारित हुनुपर्छ।
- ✓ प्रस्तावमा पुनर्गठनको कारण, उपभोक्ताहरूको सङ्ख्या, वर्तमान समितिको अवस्था र सुझाव उल्लेख गरिनुपर्छ।
- ✓ यस्तो प्रस्ताव तथा निर्णय डिभिजन वन कार्यालय वा सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयमा बुझाइनुपर्छ।
- ✓ वन कार्यालयले प्राप्त प्रस्तावको अध्ययन गरी पुनर्गठन स्वीकृति दिन्छ।

ग) अन्तरिम संयोजन समिति गठन तथा उपभोक्ता अद्यावधिक प्रक्रिया

- ✓ डिभिजन वन कार्यालयको सिफारिसमा, एक अन्तरिम संयोजन समिति (५—७ सदस्यीय) गठन गरिन्छ।
- ✓ यो समितिको भूमिका:
 - उपभोक्ता घरधुरी दर्ता अद्यावधिक गर्ने।
 - नयाँ उपभोक्ता दर्ता गर्ने, अन्यत्र सरेका वा अनियमित सदस्य हटाउने कार्य गरिन्छ।
 - नयाँ समिति गठनको प्रक्रिया सहज बनाउने।
 - आम भेला आयोजना गर्ने।
 - समितिमा महिला, दलित, जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, र विपन्न वर्गको समावेशिता अनिवार्य छ।
 - यो समिति नयाँ समिति गठनसम्म सक्रिय रहन्छ।

घ) आम भेला आह्वान र सूचनाको प्रकाशन

- ✓ उपभोक्ता समूहको आम भेला आयोजना गर्न कम्तीमा १५ दिन अगाडि सार्वजनिक सूचना दिई सुनिश्चित गर्नुपर्दछ। सूचनामा बैठक मिति, समय र स्थान, एजेन्डा समिति पुनर्गठन र पदाधिकारी चयन बारे जानकारी गराउने।
- ✓ सूचना टाँस्ने स्थान: सामुदायिक सूचना पाटी, बजार, विद्यालय, टोल टोलमा, माइकिड, रेडियो, मोबाइल म्यासेज वा पत्रिकाबाट पनि जनचेतना गरिन्छ।
- ✓ भेला बस्ने जानकारी (लिखित र मौखिक) सबै घर, महिला तथा पुरुषहरूलाई अग्रिम रूपमा जानकारी गराउनु पर्दछ। समुदायमा बस्ने सम्पूर्ण जाति, वर्ग र क्षेत्रका साथ साथै समूहहरूलाई पनि आम भेलाको जानकारी दिने। आम भेलामा प्रत्यक्ष/कूल लाभान्वित घरधुरीको कम्तीमा ७५ प्रतिशत घरबाट प्रतिनिधित्व हुनुपर्दछ। कूल उपभोक्ता घरधुरीको कम्तीमा ७५ प्रतिशत घरबाट प्रतिनिधित्व नभएमा वा महिलाहरूको सहभागिता ५० प्रतिशत नभएमा वा कुनै टोल बस्ती वा समुदायको उचित प्रतिनिधित्व नभएमा भेला रद्द गरी उपयुक्त समयमा अर्को भेला आयोजना गर्नुपर्दछ। भेलामा सहभागीहरूको विवरण संलग्न फाराममा उल्लेख गर्नुपर्दछ।
- ✓ उपभोक्ता समिति गठनको लागि आम भेला बोलाउँदा निम्न बमोजिमको प्रतिनिधित्व अनिवार्य हुन्छ:
 - प्रत्यक्ष/कूल लाभान्वित घरधुरीबाट एक जना महिला र एक जना पुरुष प्रतिनिधि
 - गाउँपालिका/नगरपालिका प्रतिनिधिहरू
 - परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका कर्मचारीहरू
 - वडा प्रतिनिधि
 - वन कार्यालयका प्रतिनिधिहरू
 - महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, संरक्षणकर्मी, शिक्षक, वन हेरालु, छिमेकी वन समूहका प्रतिनिधिहरू, उत्प्रेरकहरू, लगायत गाउँका महत्त्वपूर्ण व्यक्तिहरू र अन्य।

ङ) उपभोक्ता समिति पुनर्गठन (गठन) प्रक्रिया

- ✓ सङ्ख्या निर्धारण भइसकेपछि तोकिएको क्षेत्रबाट तोकिएको सङ्ख्यामा सदस्यहरू निर्विरोध रूपमा चयन गर्न समुदायलाई समय दिने, प्रतिनिधि तोक्ने समयमा कुनै पनि हस्तक्षेप नगर्ने, उचित सङ्ख्यामा महिला तथा विभिन्न जाति, अपाङ्गता भएका वर्ग र भौगोलिक क्षेत्रको सङ्ख्या प्रतिनिधित्व गराउन सहजीकरण गर्ने।
- ✓ आम भेलाबाट निर्वाचन वा सर्वसम्मतिबाट पदाधिकारी चयन गरी नयाँ कार्यसमिति पुनर्गठन गरिन्छ।
- ✓ उपभोक्ता समूहको कार्यसमितिमा चयन हुने सदस्यहरूको चयन गर्दा आमसभा वा सर्वसम्मति बाट चयन गर्नु पर्नेछ। यदि कुनै कारणवश सर्वसम्मति नभएमा मतदानद्वारा चयन गर्न सकिनेछ। यस कार्यका लागि एक निर्वाचन समिति गठन गरिनेछ, र निर्वाचन सम्बन्धी प्रक्रिया समूहको विधानमा उल्लेखित अनुसार हुनेछ।

- ✓ समावेशी रूपमा अधिकतम २१ सदस्यीय कार्यसमिति चयन गर्नुपर्दछ। कार्यसमिति वा वन उपभोक्ता समूहको अध्यक्ष वा सचिव पदमध्ये कम्तीमा एक पद र उपाध्यक्ष वा कोषाध्यक्ष पदमध्ये कम्तीमा एक पद गरी कुल सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा ५० प्रतिशत महिला सहित अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समेत प्रतिनिधित्व हुनुपर्दछ।
- ✓ यसरी गठन भएको कार्य समितिको विवरण सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयमा र सम्बन्धित स्थानीय तहमा बुझाइनुपर्छ।

च) माथि उल्लेखित प्रावधान बमोजिम प्रतिनिधिहरू छनौट गर्दा पूर्ण प्रजातान्त्रिक पद्धति बमोजिम छनौट गर्नुपर्दछ। माथि उल्लेखित मापदण्ड अनुसार महिला र पुरुष दुवैले आम भेलामा आफ्ना प्रतिनिधिहरूलाई चयन गर्न सक्दछन्।

छ) कानुनी मान्यताका लागि उपभोक्ता समितिलाई स्थानीय तहको कानून बमोजिम सम्बन्धित स्थानीय तहमा अनिवार्य रूपमा दर्ता गर्नुपर्दछ।

ज) उक्त कार्यसमितिको पदावधि अधिकतम ५ वर्ष हुनेछ, तर यदि विधानमा सो भन्दा कम अवधि उल्लेख गरिएको छ भने सोही बमोजिम हुनेछ। कुनै पनि व्यक्ति कार्यसमितिको अध्यक्ष पदमा बढीमा दुई कार्यकाल मात्र निर्वाचित वा मनोनीत हुन सक्नेछन्।

३.३ उपभोक्ता समितिको संरचना

क) वन उपभोक्ता समूहको कार्य सञ्चालनका लागि समावेशी रूपमा अधिकतम २१ सदस्यीय कार्यसमिति चयन गर्नुपर्दछ। कार्यसमितिमा वन उपभोक्ता समूहको अध्यक्ष वा सचिव पदमध्ये कम्तीमा एक पद र उपाध्यक्ष वा कोषाध्यक्ष पदमध्ये कम्तीमा एक पद गरी कुल सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा ५० प्रतिशत महिला सहित अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समेत प्रतिनिधित्व हुनुपर्दछ।

ख) महिलाहरू प्राकृतिक स्रोतको प्राथमिक उपभोक्ता, व्यवस्थापक तथा प्रयोगकर्ता भएकोले उपभोक्ता समितिमा महिलाहरूको अनिवार्य सहभागिता तथा भूमिका हुनुपर्दछ। वन व्यवस्थापनमा महिलाहरूको पर्याप्त परम्परागत ज्ञान सिप हुने भएको हुँदा उपभोक्ता समितिमा उनीहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ। साधरणतया विजोर सङ्ख्यामा सामुदायिक वन उपभोक्ता, कबुलियती वन समूहको कार्य समिति गठन हुने भएकोले महिलाको सङ्ख्या एक कम वा बढी भएमा त्यसलाई आधा सङ्ख्यामा प्रतिनिधित्व भएको मानिनेछ। (जस्तै: ७ जनाको कार्य समितिमा महिलाको सङ्ख्या ३ वा ४ हुनुपर्दछ)।

ग) उपभोक्ता समितिमा सबै जातीय समुदाय तथा टोल बस्तीहरूको सन्तुलित प्रतिनिधित्व हुनुपर्दछ। पछाडि परेका वर्गको समेत समितिमा समानुपातिक प्रतिनिधित्व आवश्यक हुन्छ। यदि कुनै एउटा क्षेत्रबाट मात्र उपभोक्ता समितिमा

प्रतिनिधित्व भएमा त्यसले सबै समुदायको प्रतिनिधित्व नगर्न सक्दछ साथै सबै विचारहरूको प्रतिनिधित्व नै गर्न सक्दैन। त्यसै गरी जातीय वा बस्तीगत हिसाबले समेत सन्तुलित प्रतिनिधित्व हुन नसकेमा उपभोक्ता समितिले प्रभावकारी रूपमा काम गर्न नसकी योजना कार्यान्वयनमा विभिन्न समस्याहरू आउने तथा योजनाको दिगोपनामा समेत असर पर्न सक्दछ। महिला तथा पछाडि परेका वर्गलाई कार्यसमितिको सदस्य हुनको लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्दछ।

घ) वन उपभोक्ता कार्यसमितिले भेदभावरहित, सहभागितामूलक र जबाफदेहिता जस्ता आधारभूत कुरा पालना गर्नु पर्दछ र नियमित रूपमा भेटघाट गर्न सक्ने हुनुपर्दछ।

३.४ वन उपभोक्ता समूहको छाप तथा खाता सञ्चालन

वन उपभोक्ता समूह एक दिगो, अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला, स्वशासित र सङ्गठित संस्था भएकोले वन व्यवस्थापन कार्यसमिति पुनर्गठन वन व्यवस्थापन गर्दा वन उपभोक्ता समूहको आफ्नो छाप नै प्रयोग गर्नुपर्नेछ।

वन उपभोक्ता समूहको कोषको खाता, उपभोक्ता समितिको कार्यसमितिले तोके बमोजिम अध्यक्ष वा सचिव मध्ये एक जनासँग र कोषाध्यक्षको संयुक्त दस्तखतबाट सञ्चालन हुनेछ। खातामा दस्तखत गर्ने व्यक्तिमध्ये कम्तीमा एक जना महिला अनिवार्य हुनु पर्नेछ।

३.५ उपभोक्ता समितिमा प्रतिनिधि हुन आवश्यक पर्ने कुराहरू

उपभोक्ताहरूले उपभोक्ता समितिको प्रतिनिधिको रूपमा आफ्नो दायित्व बहन गर्न सक्ने कुनै महिला वा पुरुष जोसुकैलाई पनि स्वतन्त्र रूपमा छनौट गर्न सक्छन्। केवल सक्रिय र विश्वासिलो उपभोक्ता समितिले मात्र सफलतापूर्वक योजनाको कार्यान्वयन गर्न सक्दछ। सामान्यतया: उपभोक्ता समितिमा प्रतिनिधि हुन निम्नानुसारको गुण तथा क्षमता भएको व्यक्ति हुनुपर्दछ:

- ✓ समाजसेवी र सहयोगी भावना भएको, सबैको सहभागितामा प्रोत्साहन गर्ने।
- ✓ सकेसम्म राजनीतिमा प्रत्यक्ष संलग्न नभएको वा नेतृत्व नलिएको।
- ✓ समुदायमा भरपर्दो व्यक्तिको रूपमा पहिचान भएको तथा विश्वासिलो।
- ✓ उपभोक्ताहरूलाई जुनसुकै परिस्थितिमा पनि परिचालन गर्न सक्ने।
- ✓ प्रजातान्त्रिक तरिकाबाट समुदायमा सहयोग गर्न सक्षम भएको।
- ✓ काम गर्नको लागि पर्याप्त समय दिन सक्ने।
- ✓ स्वस्थ, फुर्तिलो र छिटोछरितो।
- ✓ सामाजिक रूपले उच्च नैतिक चरित्र भएको, पारदर्शी र भ्रष्टाचाररहित तवरमा काम गर्न प्रतिबद्ध।
- ✓ योजना क्षेत्रमा स्थायी रूपमा बसोबास गरेको र बसाइ सरेर जाने योजना नभएको।
- ✓ मानसिक रूपमा स्थिर, छिटो र सही निर्णय निर्णय दिने।
- ✓ परिपक्व र संस्थागत गतिविधिहरूमा चासो राख्ने।

- ✓ कुनै पनि प्रकारका योजनामा आर्थिक अनियमितता गरेको प्रमाणित नभएको।
- ✓ पदाधिकारीमा रहने प्रतिनिधिहरू साक्षर भएमा राम्रो हुनेछ।
- ✓ नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबाट आर्थिक लाभ प्राप्त गर्ने व्यक्ति उपभोक्ता समूहको कार्यसमितिमा अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव, कोषाध्यक्ष वा सदस्य बन्न अयोग्य मानिनेछ। तर सल्लाहकार बन्न भने रोक्नु हुनेछैन।

३.६ योजना कार्यान्वयनमा उपभोक्ता समितिको भूमिका र जिम्मेवारी

उपभोक्ताहरू आफ्नो योजनाको मालिक तथा व्यवस्थापक दुवै हुन्। योजना चक्रका हरेक क्रियाकलापहरूमा उनीहरूको संलग्नता अनिवार्य रूपमा हुनुपर्दछ। उपभोक्ता समिति उपभोक्ताहरूको कार्यकारी निकाय हो जसले योजना तर्जुमा, व्यवस्थापन, कार्यान्वयन र निर्माण पश्चातको सम्भारका लागि पूर्ण रूपमा जिम्मेवार हुँदै योजनाको दिगोपना तथा आवश्यक भावी क्रियाकलापहरूको विश्वसनीयताको लागि समेत उत्तरदायी हुनुपर्दछ। वन व्यवस्थापनका योजनाको सफलता मुख्यतया उपभोक्ता समितिको क्षमता माथि नै निर्भर गर्दछ।

योजना सञ्चालन पूर्व, सञ्चालन अवधिमा तथा सञ्चालन पश्चात् समेत उपभोक्ता समितिका धेरै भूमिका र जिम्मेवारीहरू छन्। जसमध्ये मुख्य भूमिका र जिम्मेवारी निम्न बमोजिम रहेका छन्:

- ✓ परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइ, परियोजना व्यवस्थापन समिति, वन कार्यालय र उपभोक्ताहरूसँग समन्वय गर्ने।
- ✓ योजना तर्जुमा तयारी तथा कार्यान्वयनमा सक्रिय भूमिका खेल्ने र नियमित रूपमा बैठक बस्ने।
- ✓ योजना कार्यान्वयनको लागि वन समूहबाट साझेदारीको लागि आवश्यक रकम परिचालन गर्ने।
- ✓ योजनामा भएका खर्चहरूको विवरण अद्यावधिक गरी राख्ने।
- ✓ योजनाको बारेमा उपभोक्ताहरूलाई समय समयमा जानकारी गराउने तथा अपनत्व बोध गराउने।
- ✓ उपभोक्ताहरू तथा दातृ निकाय प्रति पारदर्शी र उत्तरदायी हुने।
- ✓ योजना सम्पन्न भए पश्चात् योजनाको सञ्चालन, सम्भार कार्यको उचित व्यवस्थापन गर्ने।
- ✓ उपभोक्ता समितिले वार्षिक आम्दानीको २५ प्रतिशत रकम वनको संरक्षण र व्यवस्थापन, सीप विकास र तालिममा खर्च गर्नुपर्नेछ। उक्त खर्च पश्चात् बाँकी रकमको ५० प्रतिशत रकम गरिबी निवारण, महिला सशक्तीकरण र उद्यम विकासमा, गाउँपालिका/नगरपालिकासँग समन्वय गरी खर्च गर्नुपर्छ। खर्च गर्दा दलित, महिला, विपन्न र पछाडि पारिएका वर्गहरूका लागि लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्छ।
- ✓ योजनाको सम्भारको लागि वार्षिक कार्य योजनामा वन समूहको वार्षिक आयबाट खर्च गर्नुपर्ने आवश्यक रकमको व्यवस्था गर्ने।
- ✓ योजनाको आर्थिक तथा प्रगति प्रतिवेदन तयार गर्ने र गाउँपालिका/नगरपालिका तथा सम्बन्धित वन कार्यालयमा पेस गर्ने।

चरणवद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

- ✓ सामग्री, औजार तथा मानव संसाधनको व्यवस्थापन र परिचालन गर्ने।
- ✓ योजनाको लागि चाहिने निर्माण सामग्री, बिरुवा, कटिङ्ग, बिउ तथा औजारहरू खरिद गर्ने, उचित भण्डार गर्ने तथा निर्माण पश्चात् बाँकी रहन गएका सामग्रीहरू सम्भार प्रयोजनको लागि सुरक्षित राख्ने, योजनामा खर्च भएको सामग्रीको उचित अभिलेख राख्ने।
- ✓ योजना कार्यान्वयनको दौरान आइपर्ने सबै खाले समस्या तथा विवादहरूको समाधान गर्ने।
- ✓ समुदायमा दिगो वन व्यवस्थापन तथा कृषि वन प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा सक्रिय भूमिका खेल्ने।
- ✓ पानीका स्रोतहरूको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्ने।
- ✓ वन व्यवस्थापनका योजना सञ्चालन/निर्माण गरिएको स्थानमा चरि-चरण बन्द गर्ने, आगलागी नियन्त्रण गर्ने, रोग-किराको व्यवस्थापन गर्ने, पानीका मुहान तथा स्रोतको संरक्षण गर्ने, अन्य छिमेकी वन समूहसँग समन्वय गरी एकीकृत रूपमा योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने।
- ✓ वनको कार्य-योजना नविकरण गरी वार्षिक कार्यक्रमहरू उक्त योजनाको दिगोपनामा मूल प्रवाहीकरण गर्ने।
- ✓ योजनाको लागि आवश्यक पर्ने नियमहरू बनाउने र उपभोक्ताहरूको आम भेलाबाट पारित गराउने।
- ✓ महिला, गरिब, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा पिछडिएको वर्ग प्रति संवेदनशील रहने र समावेशिता सुनिश्चित गर्ने।
- ✓ जलाधार/ उप जलाधार तथा क्याच्मेन्ट मा आधारित एकीकृत योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने।

उपभोक्ता समिति गठनमा सहभागी विवरण सङ्कलन फारम परियोजनाले तर्जुमा गरेको हाजिरी अनुसार हुनेछ । उक्त भेलाको स्पष्ट मिति , स्थान र आम भेलामा उपस्थित जम्मा सहभागीहरूको सङ्ख्या तथा विवरण अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

उपस्थिति विवरण तपसिल बमोजिमको ढाँचामा हुनेछ

क्र.सं.	घरमुलीको नाम	लिङ्ग	उमेर	सो घरका उपस्थित सदस्य सङ्ख्या		अपाङ्गता (छ/छैन)	जातीय समुदाय*	वडा नं. र गाउँको नाम
				महिला	पुरुष			

आवश्यकता अनुसार पेज थप्नुहोस् ।

*जातीय समुदाय: दलित, जनजाति, ब्राह्मण/क्षेत्री, ठकुरी, सन्न्यासी र अन्य

आम भेलामा प्रतिनिधित्व गर्ने घर सङ्ख्या..... जम्मा लाभान्वित घर सङ्ख्याको.....प्रतिशत

आम भेलामा उपस्थिति जम्मा महिला सङ्ख्या..... जम्मा उपस्थित सङ्ख्याको..... प्रतिशत

आम भेलामा उपस्थिति जम्मा पिछडिएको वर्गका उपस्थित सङ्ख्या.....जम्मा उपस्थित सङ्ख्याको..... प्रतिशत

४. तयारी चरणमा उपभोक्ता समितिको क्षमता अभिवृद्धि

४.१: उपभोक्ता समितिलाई लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण (GEDSI) र संरक्षण सम्बन्धी अभिमुखीकरण

परिचय:

परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका कर्मचारीले योजना क्षेत्रभित्रका अन्य अगुवा व्यक्तिहरूलाई समेत संलग्न गराइ उपभोक्ता समितिलाई लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण सचेतना र प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी अभिमुखीकरणको आयोजना गर्दछन्। जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजनाले लैङ्गिक तथा सामाजिक विभेद न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणलाई यसको हरेक क्रियाकलापहरूमा समावेश गरेको छ साथै परियोजना मार्फत निर्माण हुने संरचनाहरू उक्त संवेदनशीलता लाई ध्यानमा दिईनेछ। उपभोक्ता समितिका पदाधिकारी लगायत योजना क्षेत्रका अगुवा व्यक्तिहरूलाई सशक्तीकरण गर्न, समुदायमा तथा उपभोक्ता समितिलाई लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना जगाउन अत्यन्त आवश्यक छ।

उद्देश्य:

- ✓ उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरू र योजना क्षेत्रका अन्य उपभोक्ता तथा अगुवा व्यक्तिहरूलाई दिगो वन व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरूमा लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणको अवधारणा र यसको महत्त्व बारे सचेतना गराउने।
- ✓ प्राकृतिक स्रोत संरक्षण, जलवायु परिवर्तन र जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्दै स्रोतको दिगो उपयोग, स्थानीय सहभागिता र नीति-अधिकारबारे जानकारी प्रदान गर्ने।
- ✓ एकीकृत क्याम्पेन्ट/उप-जलाधार स्तरीय प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण सम्बन्धी अवधारणा बारे जानकारी गराउने।
- ✓ समावेशी सहभागिता, स्थानीय ज्ञानको सम्मान र वातावरणीय संरक्षणमा समुदायलाई सक्रिय बनाउने।

- ✓ योजनाको चरणबद्ध कार्यपद्धति बमोजिम समग्र योजना तर्जुमा तथा व्यवस्थापन गर्नको लागि उपभोक्ता समितिका सदस्यहरू तथा योजना क्षेत्रका अन्य अगुवा व्यक्तिहरूलाई लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सिद्धान्तहरूको बारेमा बुझाउने।
- ✓ उपभोक्ता समिति तथा योजनाका क्रियाकलापहरूमा उक्त क्षेत्रका महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र सबै जातिगत समूहको सहभागिता बढाउन तथा योजनाबाट उक्त समावेशी समूहलाई फाइदा हुने गरि नीतिगत तथा संरचनागत सुधार गर्न उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरू र योजना क्षेत्रका अन्य अगुवा व्यक्तिहरूको भूमिका स्पष्ट पार्न।

आशातीत उपलब्धिहरू

- ✓ लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरणको महत्त्व बुझी परियोजना कार्यान्वयनका लागि न्यूनतम लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरणका सिद्धान्तहरू बारे प्रस्ट हुनेछन्।
- ✓ उपभोक्ता समूहमा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी चेतना र व्यवहारिक क्षमता वृद्धि हुनेछ।
- ✓ समावेशी सहभागिता, स्थानीय ज्ञान प्रयोग र नीति अनुसारको सक्रियता मार्फत दिगो व्यवस्थापनमा योगदान बढ्नेछ।
- ✓ सहभागीहरूले महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र पिछडिएका समुदाय प्रतिको विभेदयुक्त सामाजिक व्यवहारमा सुधार गर्न सहयोग गर्नेछन्।
- ✓ उपभोक्ता भेलाहरूमा जस्तै योजनाको रेखाङ्कन (ले आउट), सामुदायिक कार्य योजना र अन्य बैठक तथा तालिमहरूमा महिला, अपाङ्गता र सबै जातजाति समूहको सहभागिता वृद्धि भएको हुनेछ र महिला सहभागिता कम्तीमा ५० प्रतिशतले हुनेछ।
- ✓ उपभोक्ताहरू प्राकृतिक
- ✓ श्रोतको सम न्यायिक पहुँच, लाभको वितरण, समान अवसरको बारेमा जानकार भई लागु गर्नेछन्।
- ✓ एकीकृत क्याचमेन्ट/उप-जलाधार स्तरीय प्राकृतिक स्रोत संरक्षण सम्बन्धी अवधारणा बारे जानकार भई एकीकृत रूपमा संरक्षण गर्नेछ।

अभिमुखीकरण अवधि: १ दिन

उपयुक्त समय: योजना रेखाङ्कन (ले आउट) गर्नु अगाडि

सहभागीहरू: उपभोक्ता समितिका सबै सदस्यहरू, वडा प्रतिनिधिहरू र सोही योजना क्षेत्रका अन्य अगुवा व्यक्तिहरू (महिला र पुरुषको सङ्ख्या बराबर तथा योजना घरधुरीका जातिगत, अपाङ्गता समेतको समावेशी सहभागिता)

सहजकर्ता परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका परियोजना अधिकृत, फिल्ड संयोजक, कृषी/वन सहजकर्ता, सामाजिक परिचालक (आवश्यकता अनुसार प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन विज्ञ तथा सम्बन्धित वन कार्यालयको प्रतिनिधि)

आयोजक: गाउँपालिका/नगरपालिका, परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइ

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

आवश्यक सामग्रीहरू: लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी फ्लेक्स, तथा पोस्टर, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी पोस्टरहरू वा हाते पुस्तिका, वन व्यवस्थापनको चरणबद्ध कार्य तालिका, फ्लासकार्डहरू, कार्य पुस्तिका, स्टेशनरी, भिडियो आदी (यदि सम्भव भएमा)

विषयवस्तु:

दिन/मिति:	विषयवस्तु	समय	क्रियाकलापहरू
पहिलो दिन	पहिलो सत्र सहभागीहरूको परिचय तथा उद्देश्य परियोजनाको छोटो परिचय <ul style="list-style-type: none"> • परिचय • कोष प्रवाह पद्धति, लगानीको बाँडफाँड, वन उपभोक्ता समिति विधान तथा तथा कार्ययोजना बारे छलफल 	६० मिनेट	आफ्नो परिचय आफै वा कुनै खेलबाट चित्रहरूबाट परियोजनाको परिचय, कोष प्रवाह तथा लगानीको बाँडफाँड सम्बन्धी चार्टहरूको प्रदर्शनी
	दोस्रो सत्र <ul style="list-style-type: none"> • योजनाको चरणबद्ध कार्यपद्धति • उपभोक्ता समितिका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव, कोषाध्यक्ष र सदस्यहरूको भूमिका र जिम्मेवारी • विभिन्न साझेदारहरूको भूमिका र जिम्मेवारी 	६० मिनेट	चरणबद्ध तालिकाको व्याख्या उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरूको योजना संचालन तथा भूमिका र जिम्मेवारी बारे जानकारी
	खाजा खाने समय	३० मिनेट	
	तेस्रो सत्र <ul style="list-style-type: none"> • लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरणको परिचय • सामुदायिक तथा कबुलियती वनमा भएका लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरणको कानुनि व्यवस्था • GEDSI मा भएका बाधाहरू • प्राकृतिक स्रोतमा पहुच र नियन्त्रण को अवस्था 	६० मि.	<ul style="list-style-type: none"> • लैङ्गिक समानता, अपाङ्गता, तथा सामाजिक समावेशीकरणको व्याख्या • वन ऐन २०७६, वन नियमावली सामुदायिक वनको मार्गदर्शन २०८१ मा भएको व्यवस्था • परियोजनाको लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सिद्धान्तहरू खेलको माध्यमबाट
पहिलो			

चरणवद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

	<ul style="list-style-type: none"> वन व्यवस्थापन सम्बन्धी योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, लाभको बाँडफाँड तथा सम्भारमा सामाजिक समावेशी अवधारणा 		<ul style="list-style-type: none"> स्रोतमा पहुँच तथा नियन्त्रण सम्बन्धी खेलको माध्यमबाट छलफल गराउने, GEDSI मा भएका बाधाहरुको सुचि तयार गरि छलफल गर्ने
	<p>चौथो सत्र:</p> <ul style="list-style-type: none"> एकिकृत क्याचमेन्ट/उप-जलाधार स्तरीय संरक्षण प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी अवधारणामा छलफल सामुदायिक वन वा कबुलियति वन कार्ययोजना तथा विधान भएका व्यवस्था सम्बन्धी 	<p>६० मिनेट</p>	<ul style="list-style-type: none"> एकिकृत क्याचमेन्ट/उप-जलाधारको अवधारणा तथा महत्व बारे जानकारी गराउने, वन कार्ययोजना तथा विधानमा सामावेस भएका व्यवस्था सम्बन्धी छलफल गर्ने, सामुदायिक वनको मार्गदर्शन २०८१ को बारे जानकारी गराउने
	<p>पाँचौ सत्र:</p> <ul style="list-style-type: none"> प्राकृतिक स्रोतको दिगो संरक्षण तथा व्यवस्थापन 	<p>६० मिनेट</p>	<ul style="list-style-type: none"> प्राकृतिक स्रोतको महत्त्व, चुनौतीहरु, दीगो उपयोगका उपाय (प्रस्तुति, पोस्टर, छलफल) वन कार्ययोजनामा सामावेस भएका वन व्यवस्थापन सम्बन्धी छलफल गर्ने,

पुनश्च: सहजकर्ताले सबै सहभागीहरुलाई सक्रियतापूर्वक छलफलमा भाग लिनको लागि प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ ।

४.२: उपभोक्ता समितिलाई लेखा तथा अभिलेख व्यवस्थापन (खरिद प्रक्रिया सहित) सम्बन्धी अभिमुखीकरण सञ्चालन विधि

परिचय: जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना अन्तर्गतका सबै योजनाहरुमा गैर स्थानीय सामग्री खरिद, भण्डार व्यवस्थापन, आम्दानी खर्चको हिसाब उपभोक्ता समितिले नै गर्ने भएकोले योजना निर्माणको लागि आवश्यक पर्ने रकम किस्ताबन्दी रूपमा प्राकृतिक श्रोत विकास कोषबाट उपभोक्ता समूह को खातामा निकास हुन्छ। यसर्थ: उपभोक्ता समितिहरू निर्माण सामग्री खरिद, भण्डार व्यवस्थापन, लेखापालन लगायतका प्रक्रियाहरूमा जानकार हुनु आवश्यक हुन्छ। उपभोक्ता समिति तथा खरिद समितिलाई यस सम्बन्धी विस्तृत तालिम योजनाको कार्यान्वयन चरणको सम्झौता भए लगत्तै सञ्चालन गरिन्छ।

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

यस अभिमुखीकरणले उपभोक्ता समितिका सबै सदस्यहरूलाई आर्थिक व्यवस्थापन तथा लेखापालन सम्बन्धमा सामान्य जानकारी प्रदान गर्दछ।

यो अभिमुखीकरण विस्तृत प्राविधिक सर्वेक्षण सम्पन्न भएपछि आयोजना गरिन्छ।

अवधि: १ दिन

सहभागी: उपभोक्ता समितिका सबै सदस्यहरू तथा वडा अध्यक्ष/सदस्यहरू

सहजकर्ताहरू: परियोजना अधिकृत/फिल्ड संयोजक/प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन सहजकर्ताहरू

आयोजक: परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइ

उद्देश्य:

यस तालिमका उद्देश्यहरू:

- उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूलाई सामुदायिक खरिद प्रक्रियाको बारेमा जानकारी गराउने
- उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूलाई निर्माण सामग्री, दक्ष र अदक्ष कामदारको लगत राख्ने सम्बन्धमा जानकारी प्रदान गर्ने,
- उपभोक्ता समितिले राख्नुपर्ने विभिन्न खाताहरूको परिचय गर्ने,
- उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूलाई योजनामा प्रयोग हुने बाह्य तथा स्थानीय निर्माण सामग्रीहरूको गुणस्तरको बारेमा सचेत गराउने,

आवश्यक सामग्रीहरू: चरणबद्ध कार्यविधि चार्ट, कोष प्रवाह चार्ट, सामुदायिक खरिद कार्यविधि, लेखापालन तथा खाताको नमुना, फारामहरू तथा ब्राउन पेपर मार्कर पेन आदि।

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

विषयवस्तु

पुनश्च: सहजकर्ताले सबै सहभागीहरूलाई सक्रियतापूर्वक छलफलमा भाग लिनको लागि प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ।

दिन/मिति	विषयवस्तु	समय	क्रियाकलापहरू
दोस्रो दिन	<p>पहिलो सत्र: उद्घाटन सत्र</p> <ul style="list-style-type: none"> • परिचय • अपेक्षा सङ्कलन • अभिमुखीकरणको उद्देश्य <p>दोस्रो सत्र: कोष प्रवाह पद्धति</p> <ul style="list-style-type: none"> • कोष प्रवाह तथा लगानीको बाँडफाँड <p>तेस्रो सत्र: उपभोक्ता समितिलाई रकम निकासा प्रकृया</p> <ul style="list-style-type: none"> • सम्झौताका प्रावधान तथा शर्तहरू • किस्ताबन्दी निकासा प्रकृया • आवश्यक बिल तथा भरपाईहरू • लगानीको लागि उपभोक्ताको नगद योगदान • योजनामा आवश्यक श्रमदान • सम्भार कोष <p>चौथो सत्र: बाह्य सामग्री खरिद प्रकृया</p> <ul style="list-style-type: none"> • सोझै खरिद • सिलबन्दी कोटेसन • तुलनात्मक तालिका • सार्वजनिक परीक्षण <p>पाँचौ सत्र: निर्माण सामग्रीहरूको गुणस्तर</p> <ul style="list-style-type: none"> • आवश्यक औजार तथा अन्य निर्माण सामग्रीहरूको नेपाल तथा भारतीय गुणस्तर चिन्ह तथा गुणस्तर • स्थानीय निर्माण सामग्रीहरूको गुणस्तर <p>छैठौ सत्र: योजनाको खर्च र लेखा व्यवस्थापन</p> <ul style="list-style-type: none"> • सामग्रीको लागत, ढुवानी लागत र श्रमीकको लागत • गाउँपालिका/नगरपालिका दररेट • अधिकतम बजेट सीमा तथा आम्दानीका स्रोतहरू 	<p>३० मि</p> <p>४५ मि</p> <p>९० मि</p> <p>९० मि</p> <p>४५ मि</p> <p>६० मि</p>	<p>खेल, छलफल</p> <p>कोष प्रवाह तथा लगानीको बाँडफाँड तालिका</p> <p>सम्झौता पत्रको नमुना</p> <p>खरिद कार्यविधि, उपभोक्ता समुहको</p>

	<ul style="list-style-type: none"> उपभोक्ता समुहको बैङ्क खाता, आम्दानी खर्च खाता, स्टोर खाता 		खाता, सम्भार, सचित्र पुस्तिका आदि
	समापन		

४.३: वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र कृषि-वन

परिचय:

जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना अन्तर्गतका सबै योजनाहरूमा वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षणलाई मध्येनजर गर्दै जलवायु मैत्री योजनाको निर्माण लागि उपभोक्ता समितिमार्फत निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नु पर्ने भएकोले उपभोक्ता समितिहरू जलवायु-मैत्री कृषि र कृषिवन, वातावरण तथा जैविक विविधताको संरक्षण लगायतका विषयहरूमा जानकार हुनु आवश्यक हुन्छ। उपभोक्ता समिति समितिलाई यस सम्बन्धि विस्तृत तालिम योजनाको तयारी चरणमा समझौता हुनु भन्दा अगाडी सञ्चालन गरिन्छ।

यस अभिमुखीकरणले उपभोक्ता समितिका सबै सदस्यहरूलाई जलवायु-मैत्री कृषि र कृषिवन, वातावरण संरक्षण, विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जैविक विविधताको संरक्षण सम्बन्धमा सामान्य जानकारी प्रदान गर्दछ।

यो अभिमुखीकरण विस्तृत प्राविधिक सर्वेक्षण सम्पन्न भएपछि आयोजना गरिन्छ।

अवधि: १ दिन

सहभागी: उपभोक्ता समितिका सबै सदस्यहरू तथा वडा अध्यक्ष/सदस्यहरू

सहजकर्ताहरू: फिल्ड संयोजक/प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन सहजकर्ता

आयोजक: परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाई

उद्देश्य:

तालिमका उद्देश्यहरू:

- प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनको परिचय, चुनौती र समाधानका उपायहरू बुझाउने।
- जैविक विविधताको प्रकार, महत्व, र योजना निर्माणका क्रममा पर्न सक्ने असरबारे जानकारी दिने।
- जलवायु परिवर्तनको कारण, प्रभाव, र योजना तथा क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्दा अपनाउनुपर्ने उपायहरू बुझाउने।
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनको अवधारणा र योजना निर्माणमा सावधानीका उपायहरू बताउने।
- जलवायु मैत्री कृषि र कृषिवन अभ्यासहरू बारे जानकारी दिने र व्यवहारिक उपायहरू सिकाउने।

आवश्यक सामग्रीहरू: चरणबद्ध कार्यविधि चार्ट, कोष प्रवाह चार्ट, ब्राउन पेपर मार्कर पेन आदि।

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- सहभागीहरूले प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन, जैविक विविधता संरक्षण, र जलवायु परिवर्तनको सम्बन्ध बुझ्नेछन्।
- वन व्यवस्थापनको योजना सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री सोच अपनाउन प्रेरित हुनेछन्।
- कृषि-वनको महत्व तथा यसको फाइदाबारे जानकारी हुनेछन्।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू व्यवहारमा उतार्ने प्रेरणा दिनेछन्।

निष्कर्ष

- प्राकृतिक स्रोत, जैविक विविधता संरक्षण तथा जलवायु अनुकूल व्यवहार आवश्यक
- सहभागीहरूको समन्वय, चेतना र प्रविधिमैत्री अभ्यासले मात्र दिगो विकास सम्भव
- कृषि-वन कार्यबाट जीविकोपार्जनमा टेवा

प्रश्नोत्तर सत्र

- सहभागीहरूको जिज्ञासा, सुझाव र छलफल

विषयवस्तु

दिन/मिति	विषयवस्तु	समय	क्रियाकलापहरू
तेस्रो दिन	<p>पहिलो सत्र :</p> <ul style="list-style-type: none"> • परिचय • अपेक्षा सङ्कलन • अभिमुखिकरणको उद्देश्य 	३० मिनेट	समूह छलफल: स्थानीय सन्दर्भ अनुसार अनुभव साटासाट।
	<p>दोस्रो सत्र : जलवायु परिवर्तन र पूर्वाधार</p> <ul style="list-style-type: none"> • जलवायु परिवर्तनको परिचय: कारण, ग्यासहरू, असर • योजना निर्माणमा असर: चरम मौसम, ढिलाइ, क्षति • समाधानका उपाय: दिगो सामग्री, ऊर्जा दक्षता, जलवायु अनुकूल निर्माण 	६० मिनेट	<ul style="list-style-type: none"> • प्रस्तुतीकरण: PowerPoint मार्फत विभिन्न विषयहरूमा अवधारणात्मक प्रस्तुति।

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

<p>तेस्रो सत्र: जलवायु-मैत्री कृषि</p> <ul style="list-style-type: none"> परिभाषा: जलवायु असरसँग जुझ्न सक्ने कृषि प्रणाली प्रमुख अभ्यासहरू: अनुकूलन (Adaptation), न्यूनीकरण (Mitigation) व्यावहारिक उपायहरू: मौसमअनुसार खेति, हरित गृह ग्यास न्यूनीकरण, स्थानीय बीउ उपयोग 	६० मिनेट	<ul style="list-style-type: none"> समूह छलफल: स्थानीय सन्दर्भ अनुसार अनुभव साटासाट। दृश्य सामग्री: भिडियो क्लिप र इन्फोग्राफिक्समार्फत सिकाइ।
<p>चौथो सत्र: जलवायु-मैत्री कृषिवन निरन्तर...</p> <ul style="list-style-type: none"> प्रमुख अभ्यासहरू: अनुकूलन (Adaptation), न्यूनीकरण (Mitigation) जलवायु-मैत्री कृषिवन 	६० मिनेट	
<p>खाजा खाने समय</p>	३० मिनेट	
<p>पाँचौ सत्र: जलवायु जन्यविपद् जोखिम न्यूनीकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> विपद् को परिभाषा, असर र जोखिम मूल्याङ्कन निर्माणको सबै चरणमा अपनाइने सावधानीहरू जैविक-प्रविधि, जनचेतना, संरचना मर्मत र पूर्वतयारी 	६० मिनेट	
<p>छैटौ सत्र: वातावरण संरक्षण, जैविक विविधताको संरक्षण</p> <ul style="list-style-type: none"> वातावरण संरक्षण र जैविक विविधता र योजना निर्माण जैविक विविधताको तीन तह: पारिस्थितिकीय, प्रजातिगत, आनुवंशिक योजना निर्माणका प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष असरहरू न्यूनीकरणका उपायहरू: योजना, निर्माण, अनुगमन चरणहरूमा अपनाइने अभ्यास 	६० मिनेट	

पुनश्च: सहजकर्ताले सबै सहभागीहरूलाई सक्रियतापूर्वक छलफलमा भाग लिनको लागि प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ।

५. प्राविधिक सर्वेक्षण, डिजाइन, लागत अनुमान र सामुदायिक कार्ययोजना तयारी

वन व्यवस्थापनका योजनाहरू जस्तै: वृक्षारोपण, बहुउद्देश्यीय नर्सरी निर्माण, सिमसार क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन, बायोइन्जिनियरिङ, घेराबार, पुनर्भरण पोखरी निर्माण, वन डढेलो व्यवस्थापन, आदि सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्नका लागि व्यवस्थित विस्तृत सर्वेक्षण डिजाइन, लागत अनुमान र सम्बन्धित कानुनी तथा प्राविधिक मापदण्डहरूको पालना अत्यावश्यक हुन्छ। उक्त योजनाहरू कार्यान्वयन गर्नका आवश्यक प्राविधिक सर्वेक्षण, डिजाइन, लागत अनुमान तयार पार्नका लागि तपसिल बमोजिम प्रक्रिया तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू अपनाउनु पर्नेछ। यसका एकीकृत र व्यवहारिक मार्गदर्शन तल प्रस्तुत गरिएको छ।

५.१. विस्तृत सर्वेक्षण तथा डिजाइन

कुनै पनि वन व्यवस्थापन क्रियाकलाप अगाडि बढाउनुअघि वैज्ञानिक र सहभागीतामुलक प्रक्रियामार्फत निम्न चरणहरूमा आधारित विस्तृत सर्वेक्षण आवश्यक हुन्छ:

५.१.१. तयारी चरण

डेस्क अध्ययन तथा कानुनी प्रावधान विश्लेषण;

- कार्यक्षेत्रको भूगोल, भू-उपयोग, वनको स्थिति, हावापानी, माटो, जलाधार इत्यादिको विश्लेषणसहित नक्सा र उपलब्ध तथ्याङ्क संकलन।
- राष्ट्रिय तथा स्थानीय कानुनी/नीतिगत दस्तावेजहरूको अध्ययन (जस्तै: वन ऐन, नियमावली, निर्देशिका आदि)।
- सामुदायिक वन/कबुलियती वन समुहको कार्ययोजना तथा विधानमा रहेका प्रावधानहरूको विश्लेषण।
- विगतका परियोजनाहरूको सिकाइ संकलन।
- स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना, स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना, जल उपयोग गुरुयोजना, आदि।

सरोकारवालासँग परामर्श

- स्थानीय समुदाय, उपभोक्ता समिति, स्थानीय सरकार, वन कार्यालय, राष्ट्रिय निकुन्ज, संरक्षित क्षेत्र लगायत सरोकारवालासँग प्रारम्भिक अन्तरक्रिया।
- परियोजनामा तिनीहरूको आवश्यकता, ज्ञान, अनुभव र सहभागिता पहिचान।

५.१.२. विस्तृत सर्वेक्षण

सीमाङ्कन र नक्साङ्कन

- योजना क्षेत्र भ्रमण गर्नु पूर्व योजना क्षेत्र सहित वरपर देखिने गरि बनाइएको सामुदायिक श्रोत नक्सा लाई अध्ययन गर्ने।

- प्रस्तावित कार्यक्षेत्रको अवलोकन गरी वनको प्रकार, अवस्थाको मूल्याङ्कन, समस्याको पहिचान ।
- GPS, टेप, भर्तेक्स, लगाएत आवश्यकता अनुसारका सामग्रीहरू प्रयोग गरी प्रारम्भिक स्थानको विवरण संकलन ।
- व्यवस्थापन वा संरक्षण गरिने क्षेत्रको सीमाङ्कन ।
- योजना क्षेत्रको चार किल्लाको, र प्रस्तावित संरचनाहरूको GPS पोइन्ट लिने, GIS मा आधारित नक्सा तयार गर्ने ।

जैविक-भौतिक सर्वेक्षण

- **वनस्पति:** वनका प्रकार, प्रजाति, छत्र घनत्व (crown cover), पुनरुत्पादनको अवस्था, गैरकाष्ठ वन स्रोतको अध्ययन ।
- **माटो:** pH, NPK/पोषकतत्व, संरचना, जलधारण क्षमता आदि परीक्षण ।
- **भू-आकृति:** मोहडा, भिरालोपना, भूसंरचना र भू-संवेदनशीलताको अध्ययन ।
- **जलविज्ञान:** पानीको स्रोत, बहाव, जोखिम विश्लेषण ।
- बायो इन्जिनियरिङ योजनाको विस्तृत सर्वेक्षणका लागि **अनुसूची-२** मा उल्लेखित फारम, र वन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित अन्य योजनाहरूका लागि **अनुसूची-४** मा समावेश फारम प्रयोग गर्नुपर्छ ।

५.१.३. तथ्याङ्क विश्लेषण र योजना डिजाइन

- संकलित तथ्याङ्कको विश्लेषण गरी व्यवस्थापनको आवश्यकता, उपयुक्तता र सम्भाव्यता निर्धारण ।
- प्राविधिक डिजाइन तयार गर्नु (जस्तै: प्रजाति छनोट, रोपण विधि, ले-आउट, संरचना डिजाइन) ।
- योजनाको डिजाइन जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजनाले तयार गरेको स्टान्डर्ड डिजाइन टेम्पलेट बाट गरिनेछ ।

योजनाहरूको डिजाइनका विकल्प तथा प्रकार र केहि आधारभूत मापदण्ड तपशिल बमोजिम हुनेछन ।

क्र.स.	संरचना	आधारभूत मापदण्ड तथा विकल्पहरू	कैफियत
१	वृक्षारोपण		

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

प्रजाति (Species)	दुरी (मिटर × मिटर)		१ वर्ग मिटरमा बिरुवाको सङ्ख्या	प्रति हेक्टरमा बिरुवाको सङ्ख्या
	लाम्बाई	चौडाइ		
साना घाँसहरू: बाबियो, खर, कुस, काँस	0.10	0.50	20.00	500000.00
घाँस: अम्रिसो, नेपियर, भेटीभर, ढटेलो, निगालो आदि	0.50	0.50	4.00	40000.00
बाँस रोपण	2.50	2.50	0.16	1600.00
डाले घाँसहरू	4.00	4.00	0.06	625.00
फलफूल/NTFP रोपण: स्याउ, आँप, सुन्तला, ओखर, श्रीखण्ड, रुद्राक्ष, टिमुर, चिउरी, रिठो, डालेचुक, आदि	4.00	4.00	0.06	625.00
साना रुख रोपण: बकाइनो, बैस, रिठा, दालचिनी, कोइरालो, भिमल, इपिल-इपिल, किम्बु, सिरीस, आदि	2.50	2.50	0.16	1600.00
ठूला रुख रोपण: उतिस, बडहर, पिपल, सिमल, टुनी, साज, बाँझ, आदि	6.00	6.00	0.03	277.78

२ वन डढेलो व्यवस्थापन

फायर लाइन निर्माण: कुनै पनि नियन्त्रण रेखा (control line) एउटा एङ्कर पोइन्ट (anchor point) बाट सुरु गर्नुपर्छ। एङ्कर पोइन्ट भन्नाले कम इन्धन भएको क्षेत्र (जस्तै सडक वा बाटो, ढुंगामय क्षेत्र, ठूलो खोला वा पहिल्यै जलेको जमीन) बुझिन्छ, जसले बनाइएका नियन्त्रण रेखाको अन्त्यतिर आगो फैलिन नदिने काम गर्छ। एङ्कर पोइन्टले आगोको तीव्रता उल्लेख्य रूपमा बढेमा अग्निनियन्त्रक (firefighters) हरूलाई सुरक्षा क्षेत्र (safety zone) पनि उपलब्ध गराउनुपर्छ।

सोत्तर सफाई: आवश्यकता अनुसार डिजाइन गर्न सकिनेछ

३	बायो इन्जिनियरिङ	• सिभिल डिजाइन अनुसार ब्रेस्ट वा रिटेनिंग वाल	स्रोत : सडक विभागको रोड
---	------------------	---	-------------------------

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

		<ul style="list-style-type: none"> • प्रकार: क्रीब वाल, वाट्लिंग, फसाइन कार्य, ब्रस लेयरिंग, पेलिशेड, जुट नेटिंग, छेक तथा चेक ड्याम, वृक्षारोपण कार्य • लम्बाई : फिल्ड अनुसार 	साइट बायो इन्जिनियरिङ म्यानुल
४	पुनर्भरण पोखरी निर्माण	<p>प्रकार: पोखरी, पिठ, ट्रेन्च, आकाशे पानी संकलन आदि</p> <p>आकार: वर्गकार, आयातकार र गोलाकार</p> <p>साइज: रिचार्ज पोखरीको आकार निर्माण गर्न उपलब्ध क्षेत्रफल र पोखरीको स्थानमा निर्भर गर्दछ। उदाहरणका लागि, पहाडहरूमा रिचार्ज पोखरी एक घनमिटर (१ मिटर x १ मिटर x १ मिटर) को खाडल जत्तिकै देखि २ देखि ३ हजार घनमिटर (५० मिटर x ३० मिटर x २ मिटर) सम्मको हुन सक्छ। उपत्यका र मैदानी क्षेत्रमा लाखौं घनमिटर पानी अटाउन सक्ने पोखरीहरू निर्माण गर्न सकिन्छ। मध्य-पहाड र शिवालिकमा, ठुलो आकारको पोखरीको निर्माण गर्नु भन्दा साना आकारका धेरै सङ्ख्यामा रिचार्ज पोखरीहरू प्राथमिकता दिइन्छ, जबकि ठूला पोखरीहरू उपत्यका र भावर र तराईका मैदानी क्षेत्रमा उपयुक्त हुन्छन्।</p> <p>गहिराई: पोखरीमा सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण आयाम यसको गहिराई हो। व्यावहारिक उद्देश्यका लागि, रिचार्ज पोखरीको गहिराई १.५ देखि २ मिटरसम्म हुनुपर्छ। मध्यपहाडी र शिवालिक क्षेत्रमा, पानी रिचार्ज पोखरीको गहिराई १.५ मिटर हुनुपर्छ र भावर र तराई क्षेत्रमा यसलाई २ मिटरसम्म बढाउन सकिन्छ।</p> <p>स्रोत: Department of Local Infrastructure Development and Agricultural Roads (DoLIDAR)/ Recharge Pond Hand Book for WASH Programme, 2013</p>	
५	घेराबार	<p>जैविक, काँडेतिार, मेस वायेर आदि जस्ता चरिचरणका लागि आवश्यक घेराबार लगाउने कार्य</p> <p>उचाई: १ देखि २ मिटर, २ खम्बा बिचको दुरी २ मिटर देखि माथि हुनुपर्ने छ</p>	
६	नर्सरी निर्माण	<p>प्रकार: काठ, बास, फलाम, आदि</p> <p>साइज: 6X12m, 6X20m वा आवश्यकता अनुसार</p>	

५.२. लागत अनुमान

प्रत्येक गतिविधिको यथार्थ लागत अनुमान निम्न आधारमा तय गरिन्छ:

- क्रियाकलाप संचालन गर्नको लागि आवश्यक पर्ने सामग्री तथा श्रमको परिमाण एकिन गर्ने।
- गाउँपालिका/नगरपालिका/जिल्ला दररेट तथा मापदण्ड लाई आधार मानि लागत अनुमान तयार गर्ने।
- मापदण्डअनुसार आवश्यक सामग्री, श्रम, यान्त्रिक उपकरणको सुचि तयार गर्ने।
- ढुवानी तथा व्यवस्थापन लागत खर्चको एकिन गर्ने।

- लागत अनुमान तयार गर्दा तपसिल बमोजिमका नीति, नियम, मार्गदर्शन तथा मापदण्डलाई अनिवार्य रूपमा पालना गर्नु पर्ने छ।
- योजनाको लागत अनुमान जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजनाले तयार गरेको स्टाण्डर्ड लागत अनुमान टेम्पलेट बाट गरिनेछ।

५.३. लागू हुने प्रमुख मापदण्डहरू

- सरकारी निर्माण मापदण्ड DOLIDAR, वन क्षेत्र कार्यक्रम कार्यान्वयन मापदण्ड अनुसार।
- सामुदायिक वन मार्गदर्शन, २०८१
- वन स्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन, २०६१
- दिगो वन व्यवस्थापनका लागि राष्ट्रिय मापदण्ड, २०७८
- Bio-Engineering Information (Rate Analysis Norms)
- वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा भू-संरक्षण सम्बन्धी विकास निर्माण कार्यक्रमका लागि दर विश्लेषण २०७०

५.४. सामुदायिक कार्ययोजना

वन व्यवस्थापन सम्बन्धी योजनाहरूलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न पूर्व योजना, समुदायको सक्रिय सहभागिता, व्यवस्थित कार्यान्वयन प्रक्रिया, निरन्तर अनुगमन र दिगोपनाको सुनिश्चितता अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ।

यसै उद्देश्यका लागि, योजनाको प्रारम्भिक चरणदेखि, कार्यान्वयन चरण, अन्तिम मूल्याङ्कन र दिगोपनाको योजना निर्माणसम्मको सम्पूर्ण प्रक्रिया समेटिएको सामुदायिक कार्ययोजना ढाँचा तयार गरिएको छ। यो ढाँचाले कुनै पनि वन व्यवस्थापन योजनालाई चरणबद्ध, सहभागितामूलक र दिगो रूपमा अगाडि बढाउन मद्दत पुऱ्याउनेछ। सामुदायिक कार्ययोजना तयार गर्दा सम्बन्धित क्रियाकलापको विस्तृत लागत अनुमान र सम्बन्धित योजनाको कार्यान्वयन चरणबद्ध कार्यविधि बमोजिम तयार गर्नु पर्नेछ।

विस्तृत सामुदायिक श्रोत नक्साङ्कन तथा उपभोक्ता समिति गठन/पुनरगठन पश्चात तयारी चरणको तालिमको बेला यो कार्य गरिनुपर्छ।

कार्यान्वयन चरणका क्रियाकलापहरूको कार्ययोजना

(पुनश्च: कार्यान्वयन चरणको सामुदायिक कार्ययोजना योजनाको कार्यान्वयन चरणको सम्झौतामा अनिवार्य रूपमा संलग्न गर्नुपर्दछ)

सामुदायिक कार्ययोजना

Community Action Plan (CAP)

(कार्यान्वयन चरणका क्रियाकलापहरू)

योजनाको नाम र प्रकार:

गाउँपालिका/नगरपालिका

मिति:

जम्मा घरधुरी संख्या: _____

जनसंख्या: _____

वडा नं./गाउँ: _____

क्र.स.	के? कामको विस्तृत विवरण	जम्मा लाग्ने दिन	कहिले ?		कहाँ? स्थान	कसरी ? (प्रकृया/विधि)	को ? जिम्मेवार उ.स	को ? जिम्मेवार स.स	सहयोगी को ?
			शुरु गर्ने मिति	सम्पन्न गर्ने मिति					
१	तयारी चरणका गतीविधिहरू सम्पन्न								
२	कार्यान्वयन चरणको प्रथम आम भेला तथा सामुदायिक कार्ययोजना तथा पहिलो अनुगमन								
३	कार्यान्वयन चरणको सम्झौता								

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

४	बाह्य निर्माण सामग्री खरीद, संकलन योजनाको तयारी तथा								
५	प्रथम किस्ता माग								
६	बाह्य निर्माण सामग्री संकलन, ढुवानी तथा स्टोर प्रक्रिया								
७	स्थानिय सामग्री संकलन, ढुवानी तथा स्टोर प्रक्रिया								
८	निर्माण अवधि गोष्ठी								
९	व्यवस्थापन कृयाकलाहरु								
९.१								
	योजनामा बोर्ड राख्ने								
	बिल भरपाइहरुको सञ्कलन तथा हिसाब चेक								
	योजनाको नापी किताब तयार								
	दिगोपना योजना तयार								
	सार्वजनिक सुनुवाई तथा दोस्रो अनुगमन								
	फरफारक र अन्तिम किस्ता माग								
	अन्तिम सार्वजनीक लेखापरीक्षण								
	निर्माण पश्चात गोष्ठी								

उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरुको दस्तखतः

६. विस्तृत डिजाइन तथा लागत अनुमानको पुनरावलोकन

वन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित कुनै पनि योजना कार्यान्वयन गर्नु अघि सो योजनाको प्रभावकारिता, व्यवहारिकता र प्राविधिक उपयुक्तता सुनिश्चित गर्न विस्तृत डिजाइन तथा लागत अनुमान अनिवार्य रूपमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ। यस प्रक्रियामा योजना कार्यक्षेत्रको प्राविधिक सर्वेक्षण, आवश्यक संरचनाहरूको डिजाइन, कार्यान्वयनको कार्यविधि, जनशक्ति, सम्भावित जोखिम मूल्याङ्कन, सामग्री तथा उपकरणको आवश्यकताको निर्धारण गरी खर्चको उपयुक्त पूर्वानुमान गरिन्छ।

विस्तृत डिजाइन तथा लागत अनुमानले योजना कार्यान्वयनका प्रत्येक पक्षलाई स्पष्ट रूपमा परिभाषित गर्छ, जसबाट योजनाको गुणस्तर, लागत नियन्त्रण, समय व्यवस्थापन र दिगोपना सुनिश्चित गर्न सकिन्छ।

वन व्यवस्थापनका कार्यहरू अगाडि बढाउनु अघि प्राविधिक सर्वेक्षण, डिजाइन, र लागत अनुमान जस्ता महत्त्वपूर्ण तयारीहरू गरिन्छन्। यी सबै चरणहरू पूरा भएपछि, विस्तृत डिजाइन तथा लागत तयार गर्नु पर्दछ। यसरी तयार गरिएको विस्तृत डिजाइन तथा लागत अनुमान सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन विज्ञ तथा इन्जिनियर सँग अनिवार्य रूपमा परामर्श लिई स्वीकृतिका लागि परियोजना व्यवस्थापन समिति (PMC) मा पेस गर्नु पर्दछ।

यो प्रक्रियाले वन व्यवस्थापनका हरेक कामलाई सुव्यवस्थित, प्रभावकारी र दिगो बनाउन मद्दत गर्छ, किनकि यसले प्राविधिक दक्षता, नीतिगत तथा वातावरणीय संवेदनशीलता सुनिश्चित गर्दछ।

७. कार्यान्वयन चरणको अनुगमन

परियोजना अन्तर्गत सञ्चालन हुने योजना तथा गतिविधिहरूको परियोजना कार्यान्वयन म्यानुअल बमोजिम कम्तीमा दुई पटक कार्यान्वयन चरणमा अनुगमन हुनेछ उक्त अनुगमनमा तल उल्लेखित विषयवस्तु हुलाई मध्यनजर गर्नु पर्छ।

विभिन्न अनुगमनमा हेर्नुपर्ने मुख्य मुख्य विषयहरू:

अनुगमन	अनुगमन गर्नुपर्ने मुख्य विषयहरू
पहिलो (तयारी चरणको अन्त्यमा)	<ul style="list-style-type: none"> सामुदायिक कार्य योजना योजना कार्यान्वयनको लागि समुदायको नगद तथा श्रम लगानी गर्ने प्रतिबद्धता उपभोक्ता समुदाय सबैले परियोजनाको कार्य पद्धति र अवधारणाको समान बुझाई सामाजिक विवाद, लागत तथा प्राविधिक जटिलताको हिसाबले योजनाको सम्भाव्यता उपभोक्ता समिति गठन प्रक्रिया, लैङ्गिक तथा जातीय समावेशिता तथा सहभागिता जानकारीको पारदर्शिता, (बजेट, लागत, डिजाइन, निर्णय, माइन्सूट आदि) योजनाका संरचनाहरू, रेखाङ्कन, लागत दर, योजनाको विस्तृत लागत लगायतका विषयमा समुदाय सचेत र सहमत परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका कर्मचारीहरूले प्रदान गरेको तालिमको प्रभावकारिता, सहजीकरण क्षमता तथा तालिम प्रदान गरेको दिन तथा विषयवस्तुहरू तयारी चरणमा परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादन स्तर
दोस्रो (कार्यान्वयन चरणको अन्त्यमा)	<ul style="list-style-type: none"> खरिद गरिएका बाह्य सामग्री तथा सङ्कलन गरिएका स्थानीय सामग्रीको गुणस्तर र परिमाण र प्रयोगको अवस्था खरिद प्रक्रिया भण्डार तथा ढुवानी व्यवस्थापन उपभोक्ता समितिको बैठक तथा निर्णय पुस्तिका, सामूहिक निर्णय प्रक्रिया र पारदर्शिता लेखापालन तथा अभिलेख परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका कर्मचारीहरूले प्रदान गरेको तालिमको प्रभावकारिता, सहजीकरण क्षमता तथा तालिम प्रदान गरेको दिन तथा विषयवस्तुहरू परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादन स्तर

	<ul style="list-style-type: none"> • योजना तथा संरक्षण क्रियाकलापहरूको लगायतका संरचनाहरूको निर्माण सम्पन्नता तथा गुणस्तर • खरिद गरिएका बाह्य सामग्री तथा सङ्कलन गरिएका स्थानीय सामग्रीको गुणस्तर र परिमाण तथा खरिद प्रक्रिया • बाँकी रहन गएका सामग्री तथा औजारहरूको अवस्था तथा परिमाण • उपभोक्ता समितिको बैठक तथा निर्णय पुस्तिका: सामूहिक निर्णय प्रक्रिया र पारदर्शिता • आम्दानी, खर्च, तिर्न तथा पाउन बाँकी रकमको हिसाब, समुदाय र गाउँपालिका/नगरपालिकाको योगदान आदि • लेखापालन तथा अभिलेखको अवस्था • परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादन स्तर
--	---

८. परियोजना व्यवस्थापन समितिबाट योजनाको स्वीकृति

परियोजना व्यवस्थापन समिति (PMC) ले प्राकृतिक श्रोत विकास कोष (NRDF) वा परियोजना स्रोतबाट सञ्चालन हुने सबै तालिम, गोष्ठी तथा कार्यशाला कार्यक्रमहरूको पूर्वस्वीकृति दिनुपर्ने व्यवस्था हुन्छ। साथै, उपभोक्ता समिति र गाउँपालिका/नगरपालिकाका कर्मचारीहरूसँग समन्वय गरी सार्वजनिक सुनुवाइ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने दायित्व पनि यसै समितिमा पर्छ। योजना कार्यान्वयनको प्रगतिको अनुगमन गर्ने, समीक्षात्मक बैठकहरू आयोजना गर्ने र अनुगमन प्रतिवेदन तयार पार्ने कार्य PMC ले गर्दछ। त्यसै गरी, NRDF को आम्दानी र खर्च विवरण नियमित रूपमा अनुगमन गरिनेछ, भने योजना-स्तरमा सञ्चालन हुने क्षमता विकास गतिविधिहरूको प्रस्ताव सम्बन्धित परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका कर्मचारीबाट तयार गराई PMC बाट पूर्वस्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था हुन्छ। त्यही अनुरूप सबै योजनाहरूको पहिलो अनुगमन पश्चात् कार्यान्वयन चरण सम्झौता अगाडी बढाउन लाई परियोजना व्यवस्थापन समितिबाट लागत इस्टिमेट स्वीकृत गर्नु हुनुपर्दछ। कार्यान्वयनको लागि स्वीकृत गर्नुभन्दा पहिला गाउँपालिका/नगरपालिका परियोजना व्यवस्थापन समितिले स्थापित मापदण्डहरूका आधारमा योजनाको लेखाजोखा गर्नेछ। योजनाको स्वीकृतिको लागि पेस गर्नुभन्दा पहिला तयारी चरणका सबै क्रियाकलापहरू सम्पन्न गरिएको र उपभोक्ताहरूले आम भेला मार्फत योजना स्वीकृत गरेको कुरा निश्चित गर्नुपर्दछ।

स्वीकृत गर्ने प्रक्रिया:

गाउँ कार्यपालिका/नगर कार्यपालिका कार्यालयको तर्फबाट गाउँपालिका/नगरपालिका परियोजना व्यवस्थापन समितिले कार्यान्वयन चरणको सम्झौता हुनु पूर्व योजना स्वीकृत गर्दछ। योजनाको स्वीकृतिको लागि निम्न बमोजिमका आधारहरू पूरा भएका नभएका यकिन गरी यदि पूरा भएको अवस्थामा समितिको बैठकमा छलफल गरी निर्णय गर्दछ।

- परियोजनाको चरणबद्ध कार्यविधि बमोजिम क्षमता विकासका प्रस्तावित क्रियाकलापहरू लगायत तयारी चरणका क्रियाकलापहरू सम्पन्न भएको, अनुगमन टोलीबाट चेकजाँच भई गुणस्तर सुनिश्चित भएको,
- सम्पन्न सबै तयारी चरणका क्रियाकलापहरूको प्रतिवेदन पेस भएको,
- तयारी चरणको अनुगमन प्रतिवेदन प्राप्त भएको,
- योजनाको डिजाइन इष्टिमेटलाई आम भेलामा पेस गरिएको र अन्तिम रूप प्रदान गरिएको,
- उपभोक्ता समितिको बैठक खाता सञ्चालनमा रहेको,
- योजनाको सामुदायिक कार्य योजना तयार भई आम भेलाबाट पारित भएको,
- माथिका सबै कागजात तथा दस्तावेजहरू परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइले गाउँपालिका/नगर कार्यपालिका कार्यालयमा पेस गरेको,

९. स्थानीय सरकार र उपभोक्ता समिति बीच कार्यान्वयन चरणको सम्झौता

पहिलो अनुगमन पश्चात् योजना उपयुक्त भएमा परियोजना व्यवस्थापन समितिबाट स्वीकृत भई सकेपछि उपभोक्ता समिति र गाउँपालिका/नगरपालिका बिच लिखित सम्झौता हुन्छ। उक्त सम्झौताका लागि सहजीकरण परियोजनाका तर्फबाट हुनेछ।

उपभोक्ता समिति र गाउँपालिका/नगरपालिका बिच कार्यान्वयन चरणको सम्झौता पत्रको नमुना यस चरणबद्ध कार्यविधिको अनुसूची ५ मा उल्लेख गरिएको छ।

१०. योजनाको सूचना बोर्ड

योजनाको सूचना बोर्ड पारदर्शिताको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो। त्यसैले, परियोजनाद्वारा सञ्चालन हुने योजनाहरूको सम्झौता पश्चात् अनुमानित लागत तथा निर्माण हुने संरचना तथा गतिविधि/क्रियाकलापहरू स्पष्ट रूपमा देखिने गरी सार्वजनिक स्थलमा योजनाको सूचना बोर्ड राख्नु पर्नेछ। योजनाको नमुना सूचना बोर्ड तल संलग्न छ।

योजना बोर्डको नमुना:

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

----- गाउँपालिका

जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना
सुदूरपश्चिम प्रदेश, दाङ्गुला

----- योजना

वडा नं. --

सामाजिक तथा प्राविधिक विवरण

सहकारी/समूह/उपभोक्ता समितिको नाम: -----

सहकारी/समूह/उपभोक्ता समितिको दर्ता नं. -----

लाभान्वित टोल/वस्तीहक ----- योजनाको क्षेत्रफल (रो.) ----

योजना निर्माण अवधि: ----- देखि ----- सम्म

लाभान्वित घरधुरी

क्र.सं./उ.स	दमित	जनजाती	अन्य	जम्मा
म	पु	म	पु	म
-	-	-	-	-

लाभान्वित जनसंख्या

क्र.सं./उ.स	दमित	जनजाती	अन्य	जम्मा
म	पु	म	पु	म
-	-	-	-	-

सहकारी/समूह/उपभोक्ता समितिको विवरण

क्र.सं./उ.स	दमित	जनजाती	अन्य	जम्मा
म	पु	म	पु	म
-	-	-	-	-

योजना अन्तर्गत निर्माण हुने संरचनाहरू एवं प्रयोग हुने मेसिनरीहरू

क्र.सं.	योजनाका अंगहरू	संख्या	क्र.सं.	योजनाका अंगहरू	संख्या
१	सफावन केन्द्र	४			
२	साटबजार	८			
३	हरित घर	९			
४	बुझारोपण	१०			
५	मोल्ड स्टोरेज	११			
६	बायोइन्जीनियरिंग	१२			

योजनामा जलवायु अनुकूलन, जैविक व्यवस्थापन, मूल्य श्रवसा धर्धन तथा स्रोत संरक्षण लगायतका क्रियाकलापहरू:

प्रस्तावित: ----- सम्पन्न: -----

योजनामा तालिम प्राप्त मानव स्रोत साधन

क्र.सं.	मानव स्रोत साधनको विवरण	ब्राह्मेणस		दमित		जनजाती		अन्य		जम्मा		सम्पन्न मोडर्न नम्बर
		म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	
१	हेराको/पौकीदार/गाई	#	-	#	#	#	#	#	#	#	-	
२	अपरटर	#	-	#	#	#	#	#	#	#	-	
३		#	-	#	#	#	#	#	#	#	-	

विस्तृत लागत विवरण

विवरण	अनुमानित लागत रु	वास्तविक लागत रु
बाह्य निर्माण सामग्री		
स्थानीय सामग्री संकलन तथा अन्य अदम्य श्रम		
दल श्रम		
साधनद्वारा दुवानी		
मामिसद्वारा दुवानी		
स्टार भाडा (राइडिंग)		
उपभोक्ता समितिको व्यवस्थापन र अन्य खर्च		
जम्मा	-	-

लागत व्यहोर्ने श्रेत तथा निकायहरू

विवरण	अनुमानित लागत रु	वास्तविक लागत रु
समुदायको		
बन्नुगत सहयोग		
नगद सहयोग		

प्राकृतिक श्रेत विकास कोषको

विवरण	अनुमानित लागत रु	वास्तविक लागत रु
गाउँपालिका/नगरपालिका नगद		
नेपाल सरकार		
फिनर्याण्ड /युरोपियन युनियन		
जम्मा	-	-

मर्मत संभार कोष सम्बन्धि विवरण *(आवश्यक भएमा)*

योजना संचालन पूर्व संचालित रकम रु:

योजना सम्पन्न हुदा सम्म संचालित रकम रु:

पति घर रु:

योजना बोर्डको आकार सामान्यतया ४X३ फिट वा आवश्यकता अनुसार

११. योजना कार्यान्वयनको लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम

वन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित योजनाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय सरोकारवाला, उपभोक्ता समितिका सदस्य तथा लाभग्राही समुदायको क्षमता अभिवृद्धि आवश्यक हुन्छ। यी गतिविधिहरूले प्राविधिक ज्ञान, व्यवहारिक सीप, र वातावरणीय ज्ञान बढाउँछ।

कार्यक्रम अन्तर्गत प्रस्तावित तालिमहरूद्वारा सहभागीहरूलाई योजना, कार्यान्वयन, संरक्षण, व्यवस्थापन र अनुगमन सम्बन्धी सम्पूर्ण ज्ञान प्रदान गरिनेछ। तालिमहरू दुई भागमा विभाजन हुनेछन्:

- **सैद्धान्तिक तालिम:** हलमा सञ्चालन गरिने, जसमा अवधारणात्मक ज्ञान, नीति तथा प्राविधिक पक्षहरू समेटिनेछन्।
- **व्यवहारिक तालिम:** योजना स्थलगत रूपमा आधारित हुने, जहाँ प्रत्यक्ष अभ्यास र मार्गदर्शन प्रदान गरिनेछ। यो तालिम योजना कार्यान्वयनकै क्रममा प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन सहजकर्ता, फिल्ड संयोजक तथा जलस्रोत प्राविधिकको उपस्थितिमा प्रदान गरिनेछ।

प्रत्येक तालिमको लागि विस्तृत तालिम पाठ्यक्रम तयार गरिनेछ, जसको आधारमा तालिम सञ्चालन गरिनेछ। यसबाट सहभागीहरूलाई दीर्घकालीन रूपमा आफ्नो क्षेत्रमा सीप र ज्ञानको प्रयोग गर्न सक्ने क्षमता हासिल हुनेछ।

समिति तथा मिस्त्रीहरूलाई योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्दा तपसिल बमोजिमका विषयमा अभिमुखीकरण तथा स्थलगत प्रशिक्षण दिइनेछ।

1. वृक्षारोपण
2. बहुउद्देश्यीय नर्सरी स्थापना
3. वन डटेलो व्यवस्थापन
4. वनमा आधारित जीविकोपार्जन सुधार
5. चरिचरन व्यवस्थापन
6. बायो इन्जिनियरिङ

१२. अन्तिम अनुगमन तथा सार्वजनिक परीक्षण संचालन विधि

योजनाको निर्माण कार्य सम्पन्न भई सके पछि अन्तिम सार्वजनिक परीक्षण अनिवार्य रूपमा गर्नु पर्ने हुन्छ। सार्वजनिक परीक्षण भन्नाले विकाससँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू माथि गरिएको लगानी नियम सम्मत तरिकाले भए नभएका लेखाजोखा गर्नु हो। यसले वास्तविक लगानी, आम्दानी, कामको परिमाण र गुणस्तर र सुधारका उपायहरूको समयमै निदान गर्नु पर्ने सुनिश्चितता प्रदान गर्दछ। जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजनामा सार्वजनिक परीक्षणलाई महत्त्वपूर्ण कार्यको रूपमा लिइन्छ र योजना निर्माण क्रमको प्रत्येक चरणको अन्त्यमा उपभोक्ता समितिले सम्पन्न गर्दछ। सार्वजनिक परीक्षण आम भेलाद्वारा गरिन्छ जसमा सम्पूर्ण उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीका साथै सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरूको पनि उपस्थिति रहन्छ।

अवधि: १ दिन

समय: कार्यान्वयन चरणको सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न भएपछि

आयोजक: परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइ

अन्तिम सार्वजनिक परीक्षणको उद्देश्य

सार्वजनिक परीक्षणका प्रमुख उद्देश्यहरू यस प्रकार छन् ;

- योजनाका सम्पूर्ण खर्च तथा क्रियाकलापहरूको जाँचबुझ गरी आम भेलाबाट पारित गराउन।
- योजना सम्पन्न गर्ने अवधिमा आई परेका समस्या लेखाजोखा गर्न र समस्या समाधानका उपायहरू पत्ता लगाउन।
- योजनाको दिगो सञ्चालनका लागि निर्माण पश्चातको चरणमा सम्बोधन हुने उपयुक्त सञ्चालन विधि निर्धारण गर्न।
- परियोजनाका कार्यान्वयन प्रक्रियामा समावेश लक्षित समूहको अर्थपूर्ण सहभागिता भएको या नभएको यकिन गर्न।
- पारदर्शिताद्वारा योजनाप्रति अपनत्वको भावनाको सिर्जना गराउन।
- योजनाको रकम सही रूपमा खर्च गरी गुणस्तरीय कार्य भए नभएको लेखाजोखा गर्न।

अन्तिम सार्वजनिक परीक्षणका सरोकारवालाहरू

सार्वजनिक परीक्षणका प्रमुख सरोकारवालाहरू निम्न अनुसार छन् ;

- उपभोक्ता समितिका सदस्यहरू
- दक्ष मिस्त्री, अर्धदक्ष मिस्त्री, ज्याला पाउने तथा नपाउने कामदारहरू
- प्रत्यक्ष लाभान्वित घरधुरीका प्रतिनिधिहरू (५०% अनिवार्य महिला सहभागिता)
- गाउँपालिका/नगरपालिकाका तथा कार्यपालिका प्रतिनिधिहरू
- सम्बन्धित वडाका वडा अध्यक्ष तथा वडा समिति सदस्यहरू
- गाउँपालिका/नगरपालिका स्तरका सम्बन्धित विषयगत शाखाका प्रमुखहरू
- नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरू (यदि उपलब्ध भएमा)

उपभोक्ता समितिले राख्नु पर्ने कागजातहरू:

निम्न उल्लेखित योजनाका कागजातहरू उपभोक्ता समितिले राख्नु पर्दछ:

- उपभोक्ता समितिको निर्णय पुस्तिका
- आम्दानी र खर्च खाता तथा बैङ्क स्टेटमेन्ट
- बिल, भर्पाई, भौचरहरू
- डिजाइन रिपोर्ट तथा योजनाको सम्झौता पत्र
- स्टोर अभिलेख खाता
- डोर हाजिर फाराम तथा भुक्तानी खाता
- पत्राचार (आएको गएको पत्रहरू) फाइल
- आगन्तुक पुस्तिका

सार्वजनिक परीक्षणका औजारहरू:

- सामाजिक नक्सा
- उपभोक्ताको नामावली/सूची
- योजनाको खर्च तथा आम्दानी विवरण
- लेखा सम्बन्धी अन्य कागजातहरू

- सहभागितात्मक अवलोकन
- केही व्यक्तिको अन्तरवार्ता
- विषयवस्तु माथि सहभागितात्मक छलफल
- पृष्ठपोषण

अन्तिम सार्वजनिक परीक्षण प्रक्रिया

यो सार्वजनिक परीक्षण कार्यान्वयन चरणको अन्त्यमा, उपभोक्ता समितिलाई अन्तिम किस्ता निकासी हुनुभन्दा पूर्व गरिन्छ। उपभोक्ता समिति र परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइ, गाउँ/नगरपालिका परियोजना व्यवस्थापन समितिको सल्लाहमानिम्न उल्लेखित प्रक्रिया अनुसार सार्वजनिक परीक्षण गराउन जिम्मेवार रहन्छन्।

- अनुगमन टोलीले सम्पूर्ण संरचनाहरू अवलोकन गरी उक्त संरचनाको निर्माण कार्य सम्पन्न भए नभएको जानकारी आम भेला भन्दा पहिला दिनु पर्दछ। उक्त टोलीले विभिन्न समूहहरू जस्तै: महिला, दलित, पिछडिएको वर्ग, हेरालु, आदिसँग भेट गरी, योजना प्रतिको धारणा, योजना सम्पन्न गर्न अपनाइएको प्रक्रिया, उपभोक्ता समिति, परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइ, गाउँपालिका/नगरपालिका तथा अन्य सरोकारवालाहरूको जिम्मेवारी र भूमिका कस्तो रह्यो भनी जानकारी लिने, साथै यस्ता वर्गको भनाई लाई अभिलेखीकरण गर्ने।
- प्रत्यक्ष लाभान्वित घरधुरीको उपस्थिति (५०% महिला अनिवार्य) हुने गरी आम भेलाको आयोजना गर्ने। आम भेला हुने मिति, समय र स्थान सहितको सूचना सार्वजनिक स्थान जस्तै: सामुदायिक वनको भवन, वडा कार्यालय, विद्यालय तथा अन्य कार्यालयहरू १ हप्ता अगाडि टाँस गरी जानकारी दिनु जरुरी छ।
- योजनाले पुराएको फाइदाको जानकारी आम भेलामा प्रस्तुत गर्ने।
- योजना सम्पन्न क्रियाकलापहरूको साथै आर्थिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने। सार्वजनिक परीक्षण गर्नु अगावै आर्थिक विवरणहरू उपभोक्ता समितिको बैठकमा छलफल गरी आम भेलाको लागि तयारी गर्नुपर्दछ। उक्त अभिलेखमा बैक मौज्जात, नगद मौज्जात (जिम्मेवार व्यक्तिको नाम सहित), तिर्न बाँकी (सप्लायर्स, दक्ष तथा अदक्ष मिस्त्री ज्याला, ढुवानी तथा स्टोर भाडा, आदी) प्रस्ट रूपमा उल्लेख हुनु पर्ने साथै योजनाका डिजाइन लागतको शीर्षक अनुसार खर्चहरू समेत उल्लेख हुनुपर्दछ। सम्पूर्ण खर्चहरू योजनाको डिजाइन लागतको प्रत्येक शीर्षक अनुसार भए नभएको यकिन गर्नुपर्दछ।
- पहिलो सार्वजनिक परीक्षणमा भएका सुझावहरू माथि छलफल गर्ने।

- योजनामा प्रयोग भएका औजारहरूको सङ्ख्या साथै उक्त औजारहरूको परिमाण र हालको अवस्थाको बारेमा जानकारी दिने। यदि कुनै औजार टुटफुट भएमा अथवा हराएमा उपभोक्ता समितिले त्यसको जाँचबुझ गर्नु पर्दछ। सबै औजारहरू उपभोक्ताको सम्पत्ति हो। भविष्यमा सम्भारका लागि आवश्यक पर्ने हुनाले त्यसको उचित तरिकाले संरक्षण गर्नुपर्दछ।
- सम्भार कोष, सञ्चालन योजना साथै सम्भार कार्यमा पनि छलफल हुनु जरुरी छ।
- उपभोक्ता र अनुगमन टोलीलाई छलफल गर्न समय दिने।
- सहभागीहरूको जिज्ञासा र प्रश्नहरूलाई सम्बोधन गर्ने। सार्वजनिक परीक्षण गर्नु अगावै उपभोक्ता समितिले सम्पूर्ण तयारी गर्नु पर्दछ, कुनै विषयमा स्पष्टीकरण दिनु पर्ने अवस्थामा आवश्यक कागजातहरू तयार पार्नु पर्दछ। उपभोक्ता समिति र उपभोक्ताबिच हुने विवादात्मक वातावरणले योजनाको दिगोपनामा असर गर्दछ।
- परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइको कार्यसम्पादन स्तरको बारेमा उपभोक्तासँग छलफल गर्ने।
- अनुगमन टोलीले समुदाय र उपभोक्ता समितिसँग आवश्यकता अनुसार र अनुगमन निर्देशिकामा उल्लेख भए अनुसार छलफल गर्दछ।
- योजनाको अन्तिम स्वीकृतिका लागि उपभोक्ता समितिको निर्णय पुस्तिकामा सम्पूर्ण छलफल र निर्णयको माइन्टिङ्ग गर्नु पर्दछ।
- अनुगमन टोलीले योजनाको सम्पूर्ण अवस्था र दिइएको सुझाव आम भेलामा प्रस्तुत गर्दछन्। छलफलपछि, आवश्यक भएमा, आम भेलाले परीक्षणलाई अनुमोदन गरी गाउँपालिका/नगरकार्यपालिका कार्यालयसँग अन्तिम किस्ता माग गर्ने निर्णय गर्दछ।
- उपस्थित सम्पूर्ण सहभागीको उपस्थितिमा र अन्तिम पानामा (निर्णय गरिएको पाना) हस्ताक्षर गराउनु पर्दछ।
- परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइले अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरी गाउँपालिका/नगर कार्यपालिका कार्यालयमा पेस गर्दछ।
- अनुगमन पुस्तिकामा नै सम्पूर्ण कुरा समावेश हुने भएकोले सार्वजनिक परीक्षणको छुट्टै प्रतिवेदन तयार गरिनु पर्दैन।

वन व्यवस्थापनका योजनाहरू सम्पन्न भए पश्चात् उपभोक्ताको आम भेला/लाभान्वित समूहको भेला बसी कार्य सम्पन्न प्रतिवेदनमा दिगो व्यवस्थापनको योजना अनिवार्य रूपमा तयार गर्नु पर्दछ। यसरी योजना तयार गर्दा उपभोक्ता समूहका सम्पूर्ण सदस्यलाई बोलाई कम्तीमा दुई तिहाइ सदस्यहरूको सहभागिताबाट यो योजना निर्माण गरिनुपर्दछ। निर्माण गरिएको योजना त्यस भेलामा सर्वसम्मतिमा पारित गरिनुपर्दछ। यसरी पारित गरिएको निर्णयलाई आवश्यक भएमा सम्बन्धित वन कार्यालयमा समेत जानकारीका गराउनु पर्दछ। यदि वनको कार्य योजना निर्माण वा परिमार्जनको प्रक्रियामा भए उक्त दिगोपनाको योजना लाई वन कार्य योजना मा समेत समावेश गर्नु पर्दछ। यो योजना दोस्रो चरणको अनुगमन पूर्व तयार गरी दोस्रो चरणको अनुगमन बेलाको आम भेलामा बाट पारित गर्नुपर्नेछ र सोही अनुसार अन्तिम भुक्तानी प्रक्रिया अगाडि बढाइने छ। योजना तयार गर्दा वन व्यवस्थापन का क्रियाकलाप पश्चात् अनिवार्य रूपमा गर्ने पर्ने र गर्न सकिने दिगोपना को क्रियाकलाप समावेश गर्नुपर्छ। उक्त योजना कार्यान्वयन भए नभएको तथा प्रभावकारिताको लागि कार्य सम्पन्न पश्चात् को अनुगमन गरिनेछ। साथै कार्यान्वयन सम्पन्न भएका वन व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरूको दिगोपना सुनिश्चित गर्न दिगो कार्य योजना बनाइनेछ।

वन व्यवस्थापन क्रियाकलापहरूको दिगोपना योजनाको उद्देश्य;

- सम्पन्न वन व्यवस्थापन क्रियाकलापहरू दीर्घकालीन रूपमा संरक्षण, पुनः स्थापन, उपयोग र व्यवस्थापन गरी त्यसबाट प्राप्त हुने लाभलाई निरन्तर, समावेशी र वातावरणमैत्री ढङ्गले सुनिश्चित गर्न,
- सम्पन्न योजनाको दिगोपनाको लागि आवश्यक पर्ने क्रियाकलापको मार्गदर्शन तय गर्न,
- उपभोक्ता समूहका सदस्यहरूको सहभागितामा समावेशी र पारदर्शी रूपमा योजना निर्माण गरी सामूहिक स्वामित्व तथा अपनत्व सुनिश्चित गर्न,
- भावी दिगोपना को लागि निर्माण गरिएको योजना बमोजिम क्रमबद्ध रूपमा दिगोपना क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न,
- अनुगमन समिति गठन तथा परिचालन गरी योजनाको प्रभावकारिताको जानकारी गराई दिगोपना सुनिश्चित गर्न,
- योजना पश्चात् हुन सक्ने सम्भावित जोखिम लाई घटाउन।

परियोजना द्वारा सञ्चालन हुने वन व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरूको दिगो कार्य योजना बनाइने छ।

१४. कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, नापी किताब तयारी, समितिलाई अन्तिम भुक्तानी

योजनाको अन्तिम सार्वजनिक परीक्षण सम्पन्न भएपछि सब इन्जिनियरले प्राविधिक अधिकृतको सहयोगमा योजनाको नापी किताब तयार गर्दछन्। यस्तो नापी किताब कम्प्युटरमा तयार गरिन्छ र यसमा सबै संरचनाहरूको फरक फरक सिटमा वास्तविक काम भएको आधारमा परिमाण चढाइन्छ। जस अनुसार अनुमानित गरिएको परिमाण र लागतको तुलनामा

वास्तविक रूपमा काम भएको परिमाण र लागतको तुलना गरिन्छ। सबै कामको विवरण चढाइसकेपछि अनुमानित र वास्तविक खर्चको सारांश तालिका तयार गरिन्छ, यो नै योजना सम्पन्न प्रतिवेदन हो।

अनुमानित र वास्तविक सम्पन्न कामको परिमाण र लागतको तुलनात्मक तालिका तथा सारांश तालिका परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइका सब इन्जिनियरले प्राविधिक अधिकृतको सहयोगमा तयार गर्दछन् र गाउँपालिका/नगरपालिकाका पूर्वाधार शाखा प्रमुख वा तोकिएको प्राविधिकले चेकजाँच गरी स्वीकृतिको लागि गाउँपालिका/नगरपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत समक्ष पेस गर्दछन्। यस तुलनात्मक तालिकामा हरेक खर्च शीर्षकमा अनुमानितको आधारमा कम वा बढी खर्च भएको विवरण रकम तथा प्रतिशत सहित हिसाब निकालिन्छ। पहिला नै लागत अनुमानमा संशोधन नगरिएको अवस्थामा हरेक शीर्षकमा अनुमानित भन्दा बढी रकम भुक्तानी गर्नुहुँदैन।

कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार भएपछि उपभोक्ता समितिको भुक्तानी बिल तयार गरिन्छ जसमा उपभोक्ता समितिले यस अगाडि लिएको पेस्की रकम घटाई अन्तिम किस्ता बापत भुक्तानी दिन मिल्ने कुल रकमको हिसाब गरिन्छ। यस बिलमा योजनाको लागत अनुमान तथा सम्झौता बमोजिम खरिद गरिएको सामग्रीको खर्च, कामदारको खर्च, ढुवानीको खर्च लगायत वास्तविक खर्चको आधारमा उपभोक्ता समिति व्यवस्थापन खर्च लगायतका सम्पूर्ण खर्च चढाई अन्तिम किस्ता भुक्तानी रकम हिसाब गरिन्छ।

उपभोक्ता समितिलाई अन्तिम किस्ता भुक्तानी

आवश्यक कागजात तयार भई स्वीकृत भइसकेपश्चात् गाउँपालिका/नगरपालिका इकाईले उपभोक्ता समितिको अन्तिम किस्ता भुक्तानीको लागि गाउँपालिका/नगर कार्यपालिका कार्यालयमा पेस गर्दछ। उपभोक्ता समितिको अन्तिम किस्ता भुक्तानीको लागि निम्न बमोजिमका कागजातहरू आवश्यक पर्दछ।

- अन्तिम किस्ता पाउनको लागि उपभोक्ता समितिको निवेदन
- नापी किताब तथा नापी किताब बमोजिम योजनाको अन्तिम मूल्याङ्कन सिट
- योजनाको सार्वजनिक परीक्षण प्रतिवेदन तथा माइन्यूट
- बडा कार्यालयको लिखित सिफारिस
- योजनाको अन्तिम अनुगमनको प्रतिवेदनको फोटोकपी
- प्राविधिक सहायता सल्लाहकार वा निजले तोकेको परियोजना प्रतिनिधिको लिखित सिफारिस गरिन्छ

उपभोक्ता समितिलाई अन्तिम किस्ता भुक्तानी दिँदा वास्तविक खर्चको आधारमा भुक्तानी दिइने भएकोले सम्झौतामा उल्लेख भएको सम्पूर्ण रकम उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी नहुन पनि सक्छ। यसरी बचन जाने रकम सोही गाउँपालिका/नगरपालिकाभित्र परियोजनाको अन्य क्रियाकलापमा खर्च गरिन्छ। यसर्थ: परियोजना पालिका एकाइ तथा परियोजनाका कर्मचारीहरूले यस विषयमा उपभोक्ता समितिलाई पहिला नै स्पष्ट रूपमा बुझाउनु आवश्यक छ जसले गर्दा समुदायमा अन्तिम किस्ता भुक्तानी सम्बन्धी भ्रम उत्पन्न भई विवाद हुने सम्भावना कम रहन्छ। उपभोक्ताले योजना

निर्माण तथा सम्भारमा योगदान गर्नुपर्ने रकम तथा गाउँपालिकाले लगानी गर्नुपर्ने रकम पुरै उपभोक्ता समितिको खातामा जम्मा नभएसम्म गाउँपालिका/नगरपालिकाबाट अन्तिम किस्ता रकम भुक्तानी दिइनेछैन। सामान्यतः निम्न अवस्थामा भुक्तानी रकम कटौती हुनसक्छ।

- डिजाइन प्रतिवेदनमा निर्दिष्ट गरिए अनुसार कुनै कार्य सम्पन्न नगरेको, फेरबदल गरेको वा बिना पूर्व स्वीकृति डिजाइन परिवर्तन गरेको कारणबाट कामको परिमाण तथा लागत बढ्न गएमा वा गुणस्तरमा कमी आएमा वा निर्धारित गुणस्तर बमोजिम सामग्री खरिद नगरेमा उपभोक्ता समितिलाई दिने रकम कटौती गरिनेछ।
- उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी दिने भनी उल्लेख भएको अन्तिम किस्ता रकम वास्तविक मूल्याङ्कनको आधारमा दिइने भएकोले योजनामा भएको वास्तविक खर्चको मूल्याङ्कन बमोजिम मात्र अन्तिम किस्ता भुक्तानी हुनेछ तर कुनै पनि अवस्थामा अन्तिम किस्तामा उल्लेख भएभन्दा बढी रकम उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी दिइनेछैन। यदि योजनाको लागत बढ्न जानेभएमा उचित कारण सहित उपभोक्ता समितिले गाउँपालिका/नगरपालिकामा आवेदन दिई अग्रिम रूपमा स्वीकृति लिएको अवस्थामा मात्र बढी हुन जाने रकम भुक्तानी हुन सक्नेछ।
- योजनाको अन्तिम मूल्याङ्कन गर्दा लागत अनुमानमा उल्लेख भएका शीर्षकहरूमा अनुमानित भन्दा बढी मूल्याङ्कन गर्न पाइने छैन।

यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण उपभोक्ता समिति तथा गाउँपालिका/नगरपालिका बिच गरिने सम्झौता पत्रमा उल्लेख गरिएको छ।

योजनाको सूचना बोर्ड अद्यावधिक गर्ने:

कार्यान्वयन चरणको सम्झौता सम्पन्न भएपछि योजनाको सूचना बोर्ड राख्ने कुरा यसअघि कै चरणमा उल्लेख गरिएको छ। योजनाको मूल्याङ्कन सम्पन्न भई उपभोक्ता समितिले अन्तिम किस्ता भुक्तानी लिनै बित्तिकै उक्त सूचना बोर्ड वास्तविक खर्चको आधारमा अद्यावधिक गरी सबैले देखे ठाउँमा राख्नु पर्दछ।

योजनाको लागत अनुमान स्वीकृत भए लगत्तै योजनाको सूचना बोर्ड फलेक्समा तयार गरी योजना क्षेत्रमा सबैले देखे स्थानमा राख्नु पर्दछ। उक्त बोर्डमा अनुमानित लागत मात्र चढाइएको हुन्छ। योजना सम्पन्न भएसकेपछि योजना सम्पन्न प्रतिवेदनको आधारमा वास्तविक लागत समेत चढाई स्थायी प्रकृतिको सूचना बोर्ड बनाएर सबैले देखिने स्थानमा बलियो गरी गाड्नु पर्दछ ताकि कुनै पनि सरोकारवाला वा उपभोक्ताले योजनाको लाभान्वित समुदाय तथा आम्दानी खर्चको बारेमा सजिलै जानकारी लिन सकोस्।

१५. कार्य सम्पन्न पश्चातको निगरानी तथा अनुगमन

वन व्यवस्थापनका गतिविधिहरू सम्पन्न भएको कम्तीमा ६ महिनापछि अनिवार्य रूपमा अनुगमन गरिनुपर्छ। यो अनुगमन कार्यमा सम्बन्धित परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाइबाट प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन सहजकर्ता, फिल्ड संयोजक वा अन्य सम्बन्धित प्राविधिकको अनिवार्य उपस्थिति हुनु आवश्यक छ।

अनुगमन प्रक्रियामा निम्न कुराहरू समावेश हुन्छन्:

- **स्थलगत अवलोकन र छलफल:** कार्यान्वयन गरिएका क्रियाकलापको अवस्था र दिगोपनाका योजनाहरूको कार्यान्वयनको प्रगतिको जानकारी लिन।
- **दस्तावेज परीक्षण:** उपभोक्ता समूहका कागजातहरूमा उचित अभिलेख राखिएको सुनिश्चित गर्न।
- **अनुगमन समितिका प्रतिवेदन र अभिलेखको समीक्षा:** स्थलगत जानकारी सङ्कलन गर्न र अनुगमनका लागि सिफारिसहरू प्रस्ताव गर्न।

प्रतिवेदनले क्रियाकलापको कार्यान्वयनको अवस्था र प्रभावकारितालाई विस्तृत रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ, थप सुधार आवश्यक पर्ने क्षेत्रहरूलाई विशेष जोड दिँदै। अनुगमन टोलीले दिगोपना योजनामा समावेश गरिएका क्रियाकलापहरू कसरी सञ्चालन भएका छन् भनी विशेष रूपमा मूल्याङ्कन गर्नेछ, यस जानकारी सङ्कलन गर्न स्थलगत भ्रमण गरी विस्तृत प्रतिवेदन पेस गर्नेछ। क्रियाकलापको अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा थप सुधार आवश्यक पर्ने कुनै पनि क्षेत्रलाई प्रतिवेदनमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिनुपर्छ।

कार्य सम्पन्न पश्चातको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा भूमिका र जिम्मेवारीहरू

उपभोक्ता समूहले कार्य सम्पन्न पश्चातको अनुगमन तथा विस्तृत मूल्याङ्कनको नेतृत्व र आयोजना गर्नुपर्नेछ। उपभोक्ता समूह भित्रको आन्तरिक अनुगमन टोलीले निरन्तर अनुगमन गरी उपभोक्ता समूहमा पेस गरिएका प्रतिवेदन तथा अभिलेखको समेत अध्ययन गरेपछि मात्रै योजना क्षेत्रको स्थलगत अनुगमन गर्नुपर्छ। यी स्थलगत भ्रमणका क्रममा अनुगमन टोलीले दिगोपना योजना अनिवार्य रूपमा साथमा राखी अनुगमन गर्नुपर्छ ताकि उचित पालना र सही मूल्याङ्कन सुनिश्चित होस्। यस अनुगमनका क्रममा दिइएका सल्लाह सुझाव हरूलाई समूहको माईन्युट गर्नु पर्नेछ।

मुख्य उद्देश्यहरू:

- **क्रियाकलापको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन:** कार्यान्वयन गरिएका वन व्यवस्थापन क्रियाकलापहरूले अपेक्षित नतिजा हासिल गरे वा गरेनन् भनी मूल्याङ्कन गर्न।
- **दिगोपनाको सुनिश्चितता:** परियोजनाका गतिविधिहरू र तिनका फाइदाहरू दीर्घकालसम्म कसरी कायम रहन्छन् भनी सुनिश्चित गर्नु र दिगोपना योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था जाँच गर्न।
- **सुधारका क्षेत्रहरू पहिचान:** कार्यान्वयनमा देखिएका कमीकमजोरीहरू वा थप सुधार गर्नुपर्ने अवस्थाहरूको विश्लेषण गरी भविष्यका लागि सिकाइ र आवश्यक सिफारिसहरू प्रस्तुत गर्न।
- **स्रोतको उचित प्रयोगको लेखाजोखा:** विनियोजित स्रोतसाधन (मानव, वित्तीय, भौतिक) को उचित र प्रभावकारी प्रयोग भएको छ वा छैन भनी जाँच गर्न।

- **उत्तरदायित्व:** उपभोक्ताहरूको उत्तरदायित्व बोध गराउन।
- **योजनाको पुनरावलोकन:** अनुगमनबाट प्राप्त जानकारीका आधारमा आगामी योजना र कार्यक्रमहरूलाई अझ प्रभावकारी बनाउन आवश्यक सुझावहरू दिनु।

अनुसूची १: बायो इन्जिनियरिङ योजनाको सम्भाव्यता अध्ययन फारम

सम्भाव्यता अध्ययनका विषय बस्तुहरू

- १ • सरोकारवालाहरूको छलफल
- २ • विपद्को ऐतिहासिक समयरेखा
- ३ • सामाजिक तथा वित्तीय सम्भाव्यता अध्ययन
- ४ • प्राविधिक तथा वातावरणीय सम्भाव्यता अध्ययन
- ५ • कानूनी व्यवस्था बारे अध्ययन

बायो इन्जिनियरिङ योजनाको सम्भाव्यता अध्ययन

१. विपदको ऐतिहासिक समयरेखा अध्ययन:						
विपद	साल र महिना	स्थान	कारण	क्षति	समाधानका लागि अपनाईएका प्रयास	सामाना र पुर्नलाभका लागि आएका चुनौति

२. प्रभावित घरधुरीको विवरण								
घरधुरी सङ्ख्या	लिङ्ग			अपाङ्गता भएका	जातीय विवरण			
	महिला	पुरुष	अन्य		ब्रा/क्षे/ठ/स	दलित	जनजाति	अन्य

३: सामाजिक तथा वित्तीय सम्भाव्यता

के योजना गाउँपालिका/नगरपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियाबाट छनौट गरिएको हो ? हो होइन
यदि होइन भने वडास्तरीय बैठकमा छनौट प्रक्रिया सम्बन्धि निर्णय गराएर मात्र अध्ययनलाई अगाडि बढाउनु पर्ने।

प्रस्तावित योजना क्षेत्र को स्वामित्व कसको रहेको छ ? वन क्षेत्र सार्वजनिक क्षेत्र निजि जग्गा

जग्गाको सरोकारवाला संग लिखित सहमति लिएको छ ? छ छैन छ तर शर्त सहित

शर्त..

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

के समुदाय परियोजनाको कार्यान्वयन म्यानुअल अनुसार नगद, श्रम तथा वस्तुगत योगदान तयार छन् ? ☐ छन् ☐				
छैनन् ☐ छन् तर शर्त सहित				
शर्त..				
योजना निर्माण पश्चात योजना क्षेत्रमा हुन सक्ने जोखिमहरू (जस्तै चरिचरण, आगलागी आदि) के के हुन सक्छन ?				
यदि जोखिम छन् भने व्यवस्थापन वा नियन्त्रण का लागि समुदाय प्रतिबद्ध छ ? ☐ छ ☐ छैन				
यदि छ, भने कसरि ?				
योजना लाई कार्यान्वयनमा लैजानलाई समुदायमा कुनै बिवाद छ ? ☐ छ ☐ छैन यदि छ भने उल्लेख गर्नुहोस।				
योजनाको अनुमानित लागत के कति हुन सक्छ ? (अनुमानको आधारमा) रु...../-				
योजनाको बजेट	रु...../-			
अनुदान	रु...../-			
श्रमदान	रु...../-			
समुदायले निसर्त योगदान गराउन सक्ने सामग्रीहरू ? जस्तै स्थानिय प्रजातिका बिरुवा, हाँगा , बिउ , आदि.				
४. प्राविधिक सम्भाव्यता अध्ययन				
योजनाको प्रकार:	☐ नयाँ ☐ मर्मत			
योजनामा गर्नु पर्ने मुख्य क्रियाकलापहरू वा प्रविधिहरू:				
क्रियाकलापहरू	योजना गरिने स्थान:	अक्षांश (N)	देशान्तर (E)	उचाई (Msl)

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

मोहडा:			
भिरालो कोण डिग्री:			
माटोको प्रकार:			
घामको प्रकाश (घण्टा प्रतिदिन) हिउँदमा:			
अनुमानित क्षेत्रफल (हे)			
आवश्यक श्रोत तथा सामग्रीहरूको स्थानीय स्तरमा उपलब्धता			
श्रोत तथा सामग्रीहरू	उपलब्धता (छ/छैन)		कैफियत
१. विरुवा/कटिड/हाँगाहरू	☐ छ	☐ छैन	
२. बाँस	☐ छ	☐ छैन	
३. बिउ	☐ छ	☐ छैन	
४. राइजोम	☐ छ	☐ छैन	
५. घाँस	☐ छ	☐ छैन	
६. ढुंगा	☐ छ	☐ छैन	
७.....	☐ छ	☐ छैन	
	☐ छ	☐ छैन	
	☐ छ	☐ छैन	
	☐ छ	☐ छैन	
	☐ छ	☐ छैन	
	☐ छ	☐ छैन	
	☐ छ	☐ छैन	
	☐ छ	☐ छैन	

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

योजनाका लागि आवश्यक पर्ने विवरण:	(छ/छैन)	कैफियत
प्रस्तावित योजना क्षेत्रको माटो परीक्षण गर्न आवश्यक छ ?	☐ छ ☐ छैन	
कानुनी र नीतिगत पक्षहरूलाई मध्यनजर गर्दा योजना अनुकूल छ ?	☐ छ ☐ छैन	
पानीको उपलब्धता:	☐ छ ☐ छैन	
बाटोको पहुँच:	☐ छ ☐ छैन	
उक्त स्थान नजिक कृषि वन नर्सरी:	☐ छ ☐ छैन	
अन्य आवश्यक सुविधाहरू:.....	☐ छ ☐ छैन	
४. वातावरणीय सम्भाव्यता अध्ययन		
सर्तहरू	प्रतिक्रियाहरू (√ गाउनुहोस)	कैफियत
	(छ/छैन)	
के प्रस्तावित संरचना संरक्षित क्षेत्र, राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु संरक्षण/मध्यवर्ति क्षेत्र/सांस्कृतिक सम्पदा/रामसार/सिमसार, जैविक विविधताको लागि संरक्षित वा वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रमा वा यसको छेउछाउमा छ?	☐ छ ☐ छैन	
संरचना निर्माणका लागि रूख कटान आवश्यक पर्छ?	☐ पर्छ ☐ पर्दैन	
संरचना निर्माणले स्थानीय बासिन्दाको सामाजिक वा सांस्कृतिक पक्षमा असर गर्छ?	☐ गर्छ ☐ गर्दैन	
के यो योजनामा अधिकतम उत्खनन वा ठुला ठुला उपकरणहरू (जस्तै: डोजर, भ्याकुम इस्कभेटर जस्ता मेसिन) आवश्यक पर्दछ?	☐ पर्छ ☐ पर्दैन	
काम गर्ने क्रममा प्लास्टिकको बोतलहरू र अन्य नकुहिने सामग्रीहरू तथा अन्य फोहोरहरू निस्कासन हुन्छ? (जसले वातावरणलाई हानी गर्दछ)	☐ हुन्छ ☐ हुदैन	
यदि माथिका कुनै पनि प्रश्नको उत्तर हो अथवा छ छ भने उक्त असरलाई न्यूनीकरणका लागि अवलम्बन गरिने उपायहरू तल विस्तृत रूपमा लेख्नुहोस्।		

चरणवद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

के प्रस्तावित योजना सामाजिक, वित्तीय, प्राविधिक तथा वातावरणीय दृष्टिकोणबाट सम्भाव्य देखिन्छ ? (भेला/बैठक तथा स्थलगत भ्रमण बाट आएको समग्र निस्कर्षको आधारमा)

छ छैन शर्त सहित

यदि छैन भने कारण र शर्त भए के हो उल्लेख गर्नुहोस् ।

योजनाको प्रारम्भिक नक्सा

सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने कर्मचारीको नाम:

पद:

हस्ताक्षर:

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने कर्मचारीको नाम:
हस्ताक्षर:

पद:

अनुसूची २: बायो इन्जिनियरिङ योजनाको विस्तृत सर्वेक्षण फारम

विस्तृत प्राविधिक सर्वेक्षण फारम

१: लाभान्वित घरधुरीको विवरण					
जातीय विवरण	घरधुरी सङ्ख्या	महिला	पुरुष	अन्य	अपाङ्गता भएका व्यक्ति
ब्रा/क्षे/ठ/स					
दलित					
जनजाती					
अन्य					
जम्मा					
सूचनादाताको नाम					
प्रकोपको प्रकार:	☐ जमिन सरेको ☐ नदी वा खोलाले कटान गरेको ☐ बाढी ☐ पहिरो ☐ खोल्सी वा गल्ली भएको ☐ चट्टान खसेको ☐ लेदो डिपोजिसन हुने ☐ अन्य.....				
प्रकोपको कारण:					
योजना क्षेत्रमा घामको प्रकाश लाग्ने समय (घण्टा प्रतिदिन) हिउँदमा:					
योजना क्षेत्रमा घेराबार आवश्यक छ ? ☐ छ ☐ छैन, यदि छ भने घेराबारको प्रकार उल्लेख गर्नुहोस । ☐ वायर मेष ☐ काँडेतार ☐ बाँसको घेरावार ☐ जैविक घेराबार					
यदि जैविक घेरावार भए प्रजाती उल्लेख गर्नुहोस ?					
घेरावार गर्नु पर्ने भए दुरी उल्लेख गर्नुहोस (मि.) ?					
सम्भाव्यता अध्ययनमा माटो परीक्षण गर्न आवश्यक भएको उल्लेख गरिएको भए गाउँपालिका/नगरपालिकाको कृषि शाखा तथा नजिकको शैक्षिक संस्था संग समन्वय गरि तपशिल बमोजिमका पारामितिहरू परीक्षण गर्नुहोस ।					
माटोको PH:					
माटोमा NPK को मात्रा:					

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

यदि योजनाले प्राकृतिक वातावरण, जैविक विविधतामा असर, तथा प्लास्टिक लगाएतका वातावरणलाई असर गर्ने पदार्थको उत्पादन हुने भए न्यूनीकरण को लागि के गर्न सकिन्छ ? उल्लेख गर्नुहोस ।

चरणवद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

बायो इन्जिनियरिङ योजनाको भू अवस्थाको जानकारी:

यदि बायो इन्जिनियरिङ गर्नुपर्ने स्थान पहिरो प्रभावित क्षेत्र हो भने, कम्तीमा तीन बिन्दुहरूमा माथिल्लो भाग, बीचको भाग, र तल्लो भागमा चौडाइ तथा गहिराई मापन गर्नुपर्छ। यदि मापन गर्दा विभिन्न स्थानहरूमा चौडाइमा ठूलो भिन्नता देखिएमा आवश्यकता अनुसार थप बिन्दुहरूमा पनि मापन गर्नुपर्छ।

स्थान (१)	अक्षांश (N)	देशान्तर (E)	उचाई (Msl)	मोहडा	भिरोलोपना डिग्री	माटोको प्रकार	लम्बाई (मि.)	चौडाई/गहिराई (मि.)	क्षेत्रफल (हे.)	लाभान्वित क्षेत्रफल (हे.)

स्थान (२)	अक्षांश (N)	देशान्तर (E)	उचाई (Msl)	मोहडा	भिरोलोपना डिग्री	माटोको प्रकार	लम्बाई (मि.)	चौडाई/उचाई (मि.)	क्षेत्रफल (हे.)	लाभान्वित क्षेत्रफल (हे.)

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

बायो इन्जिनियरिड योजनामा गरिने प्रविधि तथा क्रियाकलाप को जानकारी:

क्रियाकलापका प्रकार	लम्बाई (मि.)	चौडाई (मि.)	उचाई (मि.)	क्षेत्रफल	आवश्यक पर्ने सामग्री/प्रजाति	कैफियत

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

बायो इन्जिनियरिङको लागि आवश्यक पर्ने मुख्य प्रजातिहरू: (वन, NTFP, घाँस, डालेघाँस, फलफुल, आदि)

क्र. सं.	प्रजाति	प्रकार (विरुवा, कटिग, हाँगा, बीउ, राइजोम)	पाईने स्थान	दुरी (कि.मी)
१				
२				
३				
४				
५				
६				
७				
८				

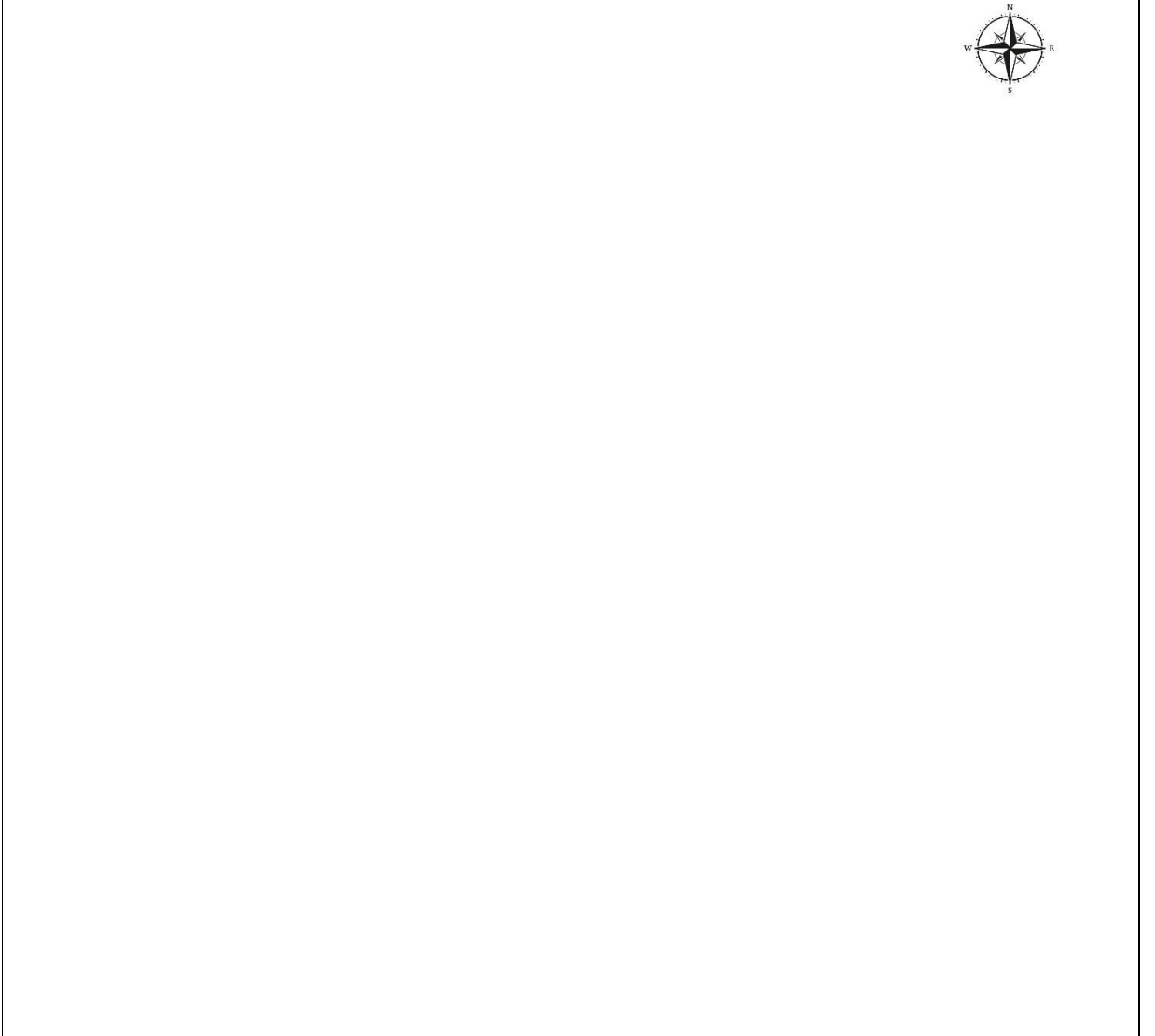
बायो इन्जिनियरिङको लागि आवश्यक पर्ने निर्माण सामग्रीहरू:

क्र. सं.	सामग्रीहरू	प्रकार (ग्याबिन, बायर, सिमेन्ट, ढुंगा, औजारहरू, आदि)	पाईने स्थान	(दुरी (कि.मी.))
१				
२				
३				
४				
५				
६				
७				
८				

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

योजनाको नक्सा:

योजनाको विस्तृत सर्भेक्षणको क्रममा योजनाका क्रियाकलापहरू तथा योजनाले प्रभाव पार्ने स्थान देखिने गरि योजनाको स्थालमै खेश्रा नक्सा कोर्नु पर्नेछ।

सर्भेक्षण गर्ने कर्मचारीको नाम:

पद:

हस्ताक्षर:

सर्भेक्षण गर्ने कर्मचारीको नाम:

पद:

हस्ताक्षर:

अनुसूची ३: वन व्यवस्थापनका योजनाको सम्भाव्यता अध्ययन फारम

वन व्यवस्थापनका योजनाको सम्भाव्यता अध्ययन:

१. उपभोक्ता घरधुरीको विवरण									
घरधुरी सङ्ख्या	लिङ्ग			अपाङ्गता भएका व्यक्ति	जातीय विवरण				कैफियत
	महिला	पुरुष	अन्य		ब्रा.क्ष.ठ.स	दलित	जनजाति	अन्य	
२: सामाजिक तथा वित्तीय सम्भाव्यता									
के योजना गाउँपालिका/नगरपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियाबाट छनौट गरिएको हो ? ☐ हो ☐ होइन यदि होइन भने वडा स्तरीय बैठकमा छनौट प्रक्रिया सम्बन्धि निर्णय गराएर मात्र अध्ययनलाई अगाडि बढाउनु पर्ने।									
प्रस्तावित योजना क्षेत्र को स्वामित्व कसको रहेको छ ? ☐ वन क्षेत्र ☐ सार्वजनिक क्षेत्र ☐ निजि जग्गा									
जग्गाको सरोकारवाला संग लिखित सहमति लिएको छ ? ☐ छ ☐ छैन ☐ छ तर शर्त सहित									
शर्त..									
के उपभोक्ताहरु परियोजनाको कार्यान्वयन म्यानुअल अनुसार नगद, श्रम तथा वस्तुगत योगदान तयार छन् ? ☐ छन् ☐ छैनन् ☐ छन् तर शर्त सहित									
शर्त..									
योजना निर्माण पश्चात योजना क्षेत्रमा हुन सक्ने जोखिमहरु (जस्तै चरिचरण, आगलागी आदि) के के हुन सक्छन् ?									
यदि जोखिम छन भने व्यवस्थापन वा नियन्त्रण का लागि समुदाय प्रतिबद्ध छ ? ☐ छ ☐ छैन									
यदि छ, भने कसरि ?									
योजना लाई कार्यान्वयनमा लैजानलाई समुदायमा कुनै बिवाद छ ? ☐ छ ☐ छैन यदि छ भने उल्लेख गर्नुहोस।									

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

योजनाको अनुमानित लागत के कति हुन सक्छ ? (अनुमानको आधारमा) रु...../-				
योजनाको बजेट	रु...../-			
अनुदान	रु...../-			
श्रमदान	रु...../-			
उपभोक्ता समुह	रु...../-			
समुदाय/समुहले निसर्त योगदान गराउन सक्ने सामग्रीहरु ?				
३. प्राविधिक सम्भाव्यता अध्ययन				
योजनाको प्रकार:	☐ नयाँ ☐ मर्मत			
योजनामा गर्नु पर्ने मुख्य क्रियाकलापहरु:				
क्रियाकलापहरु	योजना गरिने स्थान:	अक्षांश (N)	देशान्तर (E)	उचाई (Msl)
मोहडा:				
भिरालो कोण डिग्री:				
माटोको प्रकार:				
घामको प्रकाश (घण्टा प्रतिदिन) हिउँदमा:				
अनुमानित क्षेत्रफल (हे)				
आवश्यक श्रोत तथा सामग्रीहरुको स्थानीय स्तरमा उपलब्धता				

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

अन्य आवश्यक सुविधाहरू:.....	☐ छ ☐ छैन	
	☐ छ ☐ छैन	
	☐ छ ☐ छैन	
	☐ छ ☐ छैन	
४. वातावरणीय सम्भाव्यता अध्ययन		
सर्तहरू	प्रतिक्रियाहरू (√ लगाउनुहोस)	कैफियत
	(छ/छैन)	
के प्रस्तावित योजना संरक्षित क्षेत्र, राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु संरक्षण/मध्यवर्ति क्षेत्र/सांस्कृतिक सम्पदा/रामसार/सिमसार, जैविक विविधताको लागि संरक्षित वा वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रमा वा यसको छेउछाउमा छ?	☐ छ ☐ छैन	
योजना कार्यान्वयनका लागि रूख कटान आवश्यक पर्छ?	☐ पर्छ ☐ पर्दैन	
योजनाले स्थानीय बासिन्दाको सामाजिक वा सांस्कृतिक पक्षमा असर गर्छ?	☐ गर्छ ☐ गर्दैन	
के यो योजनामा अधिकतम उत्खनन वा ठुला ठुला उपकरणहरू (जस्तै: डोजर, भ्याकुम इस्कभेटर जस्ता मेसिन) आवश्यक पर्दछ?	☐ पर्छ ☐ पर्दैन	
काम गर्ने क्रममा प्लास्टिकको बोटलहरू र अन्य नकुहिने सामग्रीहरू तथा अन्य फोहोरहरू निस्कासन हुन्छ? (जसले वातावरणलाई हानी गर्दछ)	☐ हुन्छ ☐ हुदैन	
यदि माथिका कुनै पनि प्रश्नको उत्तर हो अथवा छ भन्ने छ भने उक्त असरलाई न्यूनीकरणका लागि अवलम्बन गरिने उपायहरू तल विस्तृत रूपमा लेख्नुहोस्।		
के प्रस्तावित योजना सामाजिक, वित्तीय, प्राविधिक तथा वातावरणीय दृष्टिकोणबाट सम्भाव्य देखिन्छ ? (भेला/बैठक तथा स्थलगत भ्रमण बाट आएको समग्र निष्कर्षको आधारमा)		
☐ छ ☐ छैन ☐ शर्त सहित (यदि छैन भने कारण उल्लेख गर्नुहोस्) ।		

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

योजनाको प्रारम्भिक नक्सा (आवश्यक भए मात्र)

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

--

सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने कर्मचारीको नाम:	पद:
हस्ताक्षर:	
सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने कर्मचारीको नाम:	पद:
हस्ताक्षर:	

अनुसूची ४: वन व्यवस्थापनका योजनाको विस्तृत सर्वेक्षण फारम

विस्तृत प्राविधिक सर्वेक्षण फारम

१: लाभान्वित घरधुरीको विवरण					
जातीय विवरण	घरधुरी सङ्ख्या	महिला	पुरुष	अन्य	अपाङ्गता भएका व्यक्ति
ब्रा/क्षे/ठ/स					
दलित					
जनजाती					
अन्य					
जम्मा					
सूचनादाताको नाम					
योजना क्षेत्रमा घामको प्रकाश लाग्ने समय (घण्टा प्रतिदिन) हिउँदमा:					
योजना क्षेत्रमा घेराबार आवश्यक छ ? ☐ छ ☐ छैन, यदि छ भने घेराबारको प्रकार उल्लेख गर्नुहोस। ☐ वायर मेष ☐ काँडेतार ☐ बाँसको घेराबार ☐ जैविक घेराबार					
यदि जैविक घेराबार भए प्रजाती उल्लेख गर्नुहोस ?					
घेराबार गर्नु पर्ने भए दुरी उल्लेख गर्नुहोस (मि.) ?					
सम्भाव्यता अध्ययनमा माटो परीक्षण गर्न आवश्यक भएको उल्लेख गरिएको भए गाउँपालिका/नगरपालिकाको कृषि शाखा तथा नजिकको सैक्षिक संस्था संग समन्वय गरि तपशिल बमोजिमका पारामितिहरू परीक्षण गर्नुहोस।					
माटोको PH:					
माटोमा NPK को मात्रा:					
यदि योजनाले प्राकृतिक वातावरण, जैविक विविधतामा असर, तथा प्लास्टिक लगाएतका वातावरणलाई असर गर्ने पदार्थको उत्पादन हुने भए न्यूनीकरण को लागि के गर्न सकिन्छ ? उल्लेख गर्नुहोस।					

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

--

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

योजनाको भू अवस्थाको जानकारी:

स्थान	अक्षांश (N)	देशान्तर (E)	उचाई (Msl)	मोहडा	भिरोलोपना डिग्री	माटोको प्रकार	लम्बाई (मि.)	चौडाई (मि.)	क्षेत्रफल (हे.)	लाभान्वित क्षेत्रफल (हे.)

योजनामा गरिने क्रियाकलापहरूको जानकारी:

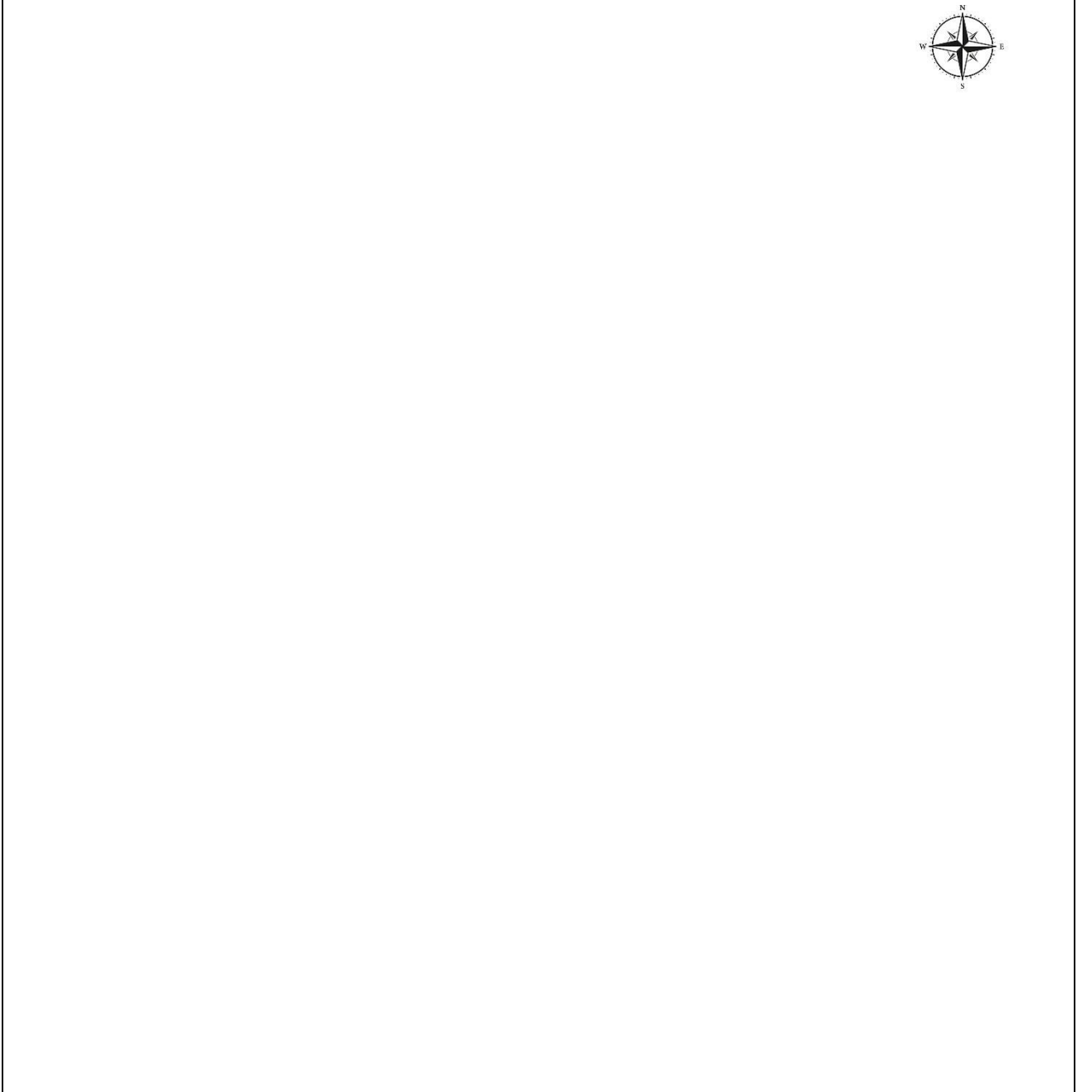
क्रियाकलापका प्रकार	लम्बाई (मि.)	चौडाई (मि.)	उचाई (मि.)	क्षेत्रफल	आवश्यक पर्ने सामग्री/प्रजाति	कैफियत

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

योजनाको लागि आवश्यक पर्ने मुख्य प्रजाति/सामग्रीहरू:				
क्र. सं.	प्रजाति/सामग्रीहरू:	विवरण	पाईने स्थान	दुरी (कि.मी)
१				
२				
३				
४				
५				
६				
७				
८				
९				
१०				
११				
१२				

योजनाको नक्सा:

योजनाको विस्तृत सर्भेक्षणको क्रममा योजनाका क्रियाकलापहरू तथा योजनाले प्रभाव पार्ने स्थान देखिने गरि योजनाको स्थलमै खेश्रा नक्सा कोर्नु पर्नेछ।

A large empty rectangular box for drawing the site map. In the top right corner of this box, there is a compass rose with the cardinal directions labeled: N (North), S (South), E (East), and W (West).

सर्भेक्षण गर्ने कर्मचारीको नाम:

पद:

हस्ताक्षर:

सर्भेक्षण गर्ने कर्मचारीको नाम:

पद:

हस्ताक्षर:

अनुसूची ५: योजनाको कार्यान्वयन चरणको सम्झौतापत्र

..... गाउँपालिका/नगरपालिका

गाउँ/नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

.....

..... प्रदेश

जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

..... गाउँपालिका/नगरपालिका र उपभोक्ता समिति बीच

वन व्यवस्थापनका योजनाको

कार्यान्वयन चरणको सम्झौता पत्र

आर्थिक वर्ष...../.....

- वृक्षारोपण वन डढेलो व्यवस्थापन बायो इन्जिनियरिङ
 घेराबार पुनर्भरण पोखरी निर्माण नर्सरी निर्माण

योजनाको नाम:

उपभोक्ता समूह/समितिको नाम:

लाभान्वित वस्ती/टोलहरु:

लाभान्वित घरधुरी संख्या:.....जनसंख्या:.....

सम्झौताको अवधि: मिति.....गते देखि.....गते सम्म

सम्झौतामा हस्ताक्षर भएको मिति:

योजनाको सारांश

योजनाको नाम :		
योजनाको कोड नं.		योजनाको किसिम : ☐ नयाँ ☐ मर्मत
योजना संचालन हुने स्थान:		

लाभान्वित घरधुरी र जनसङ्ख्या विवरण:

लाभान्वित समुदाय	घरधुरी	जनसङ्ख्या		
		महिला	पुरुष	जम्मा
ब्रा/क्षे/ठ/स				
दलित				
जनजाती				
अन्य				
जम्मा :				

प्रस्तावित संरचनाहरू:

संरचनाहरू	इकाई	परिमाण	कैफियत (अन्य सूचनाहरू)

योजनामा योगदान हिस्सा :

अनुमानित लागतको स्रोतहरू	लगानी हुने रकम (ने.रु.)	प्रतिशत (%)
क. नेपाल सरकार		
ख. फिनल्याण्ड सरकार/युरोपियन युनियन		
ग. गाउँपालिका/नगरपालिका		
प्राकृतिक स्रोत विकास कोष जम्मा (क+ख+ग) =		
घ. उपभोक्ता समूह नगद लगानी		
ड. उपभोक्ताको जनश्रमदान		

कुल जम्मा (क.+ख.+ग.+घ.+ङ+च.) =		
--------------------------------	--	--

उपभोक्ता समितिको संरचना:

	जातजाति				लिंग			
	दलित	जनजाती	ब्रा/क्ष/ठ/स	अन्य	महिला	पुरुष	अन्य	जम्मा
मुख्य पदमा:								
सदस्य पदमा:								
जम्मा:								

गाउँपालिका/नगरपालिका बाट उपभोक्ता समितिलाई गरिने किस्तावन्दी भुक्तानी:

किस्ता	रकम रु.	रकम भुक्तानी हुने अवस्था
पहिलो (५०%)		कार्यान्वयन चरणको सम्झौता पश्चात खरिद कार्यविधि बमोजिम सप्लायर र उपभोक्ता समितिबीच खरिद सम्झौता सम्पन्न भएपछि।
दोस्रो तथा अन्तिम (अधिकतम ५०%)		पहिलो किस्ताको खर्च सम्बन्धि आवश्यक बिल, भर्पाई प्राप्त भएको, योजनाको सम्पूर्ण काम सम्पन्न भई अन्तिम नापी किताब तथा कार्य समपन्न प्रतिवेदन तयार भई पेश भएको, अन्तिम अनुगमन र सार्वजनिक परीक्षण सम्पन्न भई अनुगमन टोलीबाट सिफारिस भएपछि।
जम्मा (१००%)		

हस्ताक्षर:

.....

उपभोक्ता समितिको तर्फबाट

अध्यक्ष

मिति:

छाप

हस्ताक्षर:

.....

गाउँपालिका/नगरपालिकाको तर्फबाट

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

मिति:

छाप

..... गाउँपालिका/नगरपालिका

गाउँ/नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

..... जिल्ला, प्रदेश, नेपाल

कार्यान्वयन चरणको सम्झौतापत्र

योजनाको नाम:

१. सम्झौता गर्ने पक्षहरू

नेपाल सरकार, युरोपियन युनियन र फिनल्याण्ड सरकारको बीचमा जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना कार्यान्वयनको लागि सम्पन्न सम्झौता मातहत रही गाउँपालिका/नगरपालिका र सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय बीचमा जिल्लाको परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाई को लागि मिति २०८१ चैत्र १० गतेमा सम्पन्न समझदारी पत्र बमोजिम गाउँपालिका/नगरपालिकाको वडा नं. का घरधुरी लाभान्वित गर्ने गरी योजना कार्यान्वयनको लागि यो सम्झौता गरिएको छ ।

कुनै पनि योजना निर्माण पश्चात यसको दीगो सुसञ्चालन तथा आत्मनिर्भर, सम्भार व्यवस्थापनको लागि उपभोक्ता समितिको क्षमता अभिवृद्धि तथा योजनाको गुणस्तरीय निर्माणका साथै समुदायमा योजनाको अपनत्व बोध गराउनको लागि पारदर्शी रूपमा योजनाको कार्यान्वयन अपरिहार्य हुन्छ । यसै तथ्यलाई मनन गर्दै उपभोक्ताहरूलाई योजनाको सम्पूर्ण अपनत्व प्रदान गरी योजनाको समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी र अधिकार उपभोक्ता समितिलाई दिइएको छ । उपभोक्ता समितिलाई योजना निर्माण कार्यमा सक्षम बनाउनको लागि जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजनाको सहयोगमा गाउँपालिका/नगरपालिकाले परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाई मार्फत आवश्यक पर्ने प्राविधिक, आर्थिक, क्षमता विकास तथा व्यवस्थापकीय सहयोग उपलब्ध गराउनेछ ।

योजनाको दीगो सञ्चालनको लागि उपभोक्ता समितिले दिगोपनाको योजना बनाई सो योजनाको कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्नेछ । योजनाको नियमित रेखदेख गर्न उपभोक्ता समूह ले हेरालु तथा अनुगमन टोली परिचालन गर्नेछ । हेरालु छनोट गर्नु परेमा महिला, दलित तथा पिछडिएका वर्गलाई प्राथमिकता दिइनेछ । उक्त कार्यकर्तालाई आवश्यक तालिम प्रदान गरी गाउँपालिका/नगरपालिकाले सक्षम बनाउनेछ ।

लगानीकर्ताको हैसियतले गाउँपालिका/नगरपालिकाले योजना निर्माणको नियमित अनुगमनका साथै उपभोक्ता समितिलाई गर्नुपर्ने सम्पूर्ण सहयोग प्रदान गर्नेछ । भविष्यमा योजनाको नियमित सम्भार तथा दिगोपनाको लागि सम्बन्धीत वन समूहले दिगोपनाको योजना बमोजिम क्रियाकलाप संचालन गर्नु पर्नेछ ।

.....गाउँपालिका/नगरपालिका को कार्यालय (यसपछि गा.पा./न.पा. भनिएको) र

.....उपभोक्ता समिति, (यसपछि उपभोक्ता समिति भनिएको) बिच,.....

गाउँपालिका/नगरपालिका वडा नं..... मा संचालन हुने योजनालाई निर्धारित समयविधि भित्र गुणस्तरीय र पारदर्शी रूपमा कार्यान्वयन सम्पन्न गर्न सहमत भै हस्ताक्षर गरिएको छ।

२. सम्झौताको कार्यक्षेत्र:

सम्झौताका पात्रहरू उपभोक्ता समिति योजना निर्माण गर्न आवश्यक कार्य गर्न प्रतिबद्ध रहने छन् । संलग्न सामुदायिक कार्ययोजना बमोजिम योजना कार्यान्वयनको चरणबद्ध कार्यविधि अवलम्बन गरी योजनाको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नु यस सम्झौताको कार्यक्षेत्र हुनेछ।

३. सम्झौताको अवधि

यो सम्झौताको अवधि मिति २०८...../...../.... गते देखि २०८...../...../.... गते सम्म कायम गरिएको छ। निर्धारित अवधिमा सबै पक्षहरूबाट अधिकतम प्रयास गर्दा समेत काबु बाहिरको परिस्थिति उत्पन्न भै कार्य सम्पन्न हुन नसकेमा र योजनाको अनुगमनबाट उक्त कुरा पुष्टि हुन आएमा उपभोक्ता समितिको निर्णय र वडा कार्यालयको सहितको लिखित अनुरोधमा गाउँपालिका/नगरपालिकाले योजनाको अवधि थप गर्न सक्नेछ। सम्झौता अवधि थप भएबापत गाउँपालिका/नगरपालिकाले कुनै पनि थप आर्थिक व्यय भार व्यहोर्ने छैन।

४. योजनामा संलग्न साझेदारहरू वा पक्षहरूको भूमिका र जिम्मेवारी

(क) उपभोक्ता समितिको भूमिका र जिम्मेवारी

सम्झौतामा हस्ताक्षर भएको मिति देखि योजनाको पूर्ण स्वामित्व र जिम्मेवारी उपभोक्ता समितिको हुनेछ। उपभोक्ता समितिले कार्यकारी निकायको रूपमा उपभोक्ता समुदायको प्रतिनिधित्व गर्नेछ। उपभोक्ता समिति स्वीकृत डिजाइन प्रतिवेदन तथा लागत अनुमान र सामुदायिक कार्य योजना अनुसार योजना कार्यान्वयनका लागि देहायका कार्यहरू सम्पादन गर्नु उपभोक्ता समितिको प्रमुख जिम्मेवारी हुनेछ।

- सामुदायिक कार्ययोजनामा उल्लेख भएको समयभित्र निर्धारित गुणस्तरको बाह्य निर्माण सामग्रीको खरिद, ढुवानी तथा भण्डारण, स्थानीय निर्माण सामग्री संकलन तथा ढुवानी, सामग्री तथा औजारहरूको भण्डार अभिलेख तथा सम्पूर्ण आम्दानी खर्चको हिसाव किताब राख्ने सम्पूर्ण जिम्मेवारी उपभोक्ता समितिको हुनेछ।
- निर्माण सामग्री तथा औजारहरू जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजनाको स्वीकृत “उपभोक्ता समितिको बाह्य सामग्री खरिद कार्यविधि २०८२” मा उल्लेख भएको पद्धति अपनाई मूल्य अभिवृद्धि कर (भ्याट) मा दर्ता भएको वितरक/उत्पादक/अधिकृत बिक्रेताबाट प्रतिस्पर्धात्मक सिलबन्दी दरभाउपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नेछ। उपभोक्ता समितिले सामग्रीहरू ढुवानी गर्नु अगावै प्राविधिकको सहयोगमा खरिद गर्न लागिएको सामग्रीहरूको गुणस्तर सुनिश्चित गर्नेछ। सबै आर्थिक कारोवारहरू सार्वजनिक रूपमा परीक्षण गरिनेछन्। (बाह्य निर्माण सामग्री खरिद प्रकृत्यामा कोटेशन फाराम खरिद गर्दा सप्लायर्सले तिरेको रकम गाउँपालिका/नगरपालिकाको सम्पति हुनेछ)

- योजना स्थलमा खरीद गरी ल्याइएको सामग्री निर्धारित गुणस्तर बमोजिमको नभएको पाइएमा उक्त सामग्री उपभोक्ता समितिले आफ्नै खर्चमा फिर्ता गर्नुपर्नेछ ।
- यसका साथै निर्माण गरिने संरचनाहरू तथा क्रियाकलापहरूको गुणस्तर कायम राख्ने जिम्मेवारी समेत उपभोक्ता समितिको हुनेछ ।
- निर्माण कार्यको व्यवस्थापन, समीक्षा तथा आइपरेका तथा सम्भावित समस्याहरूको बारेमा छलफल तथा निर्णय गर्न उपभोक्ता समितिको नियमित बैठक बस्नेछ । सबै बैठकहरूको अभिलेख (माइन्ट) स्पष्ट रूपमा राखिनेछ र सबै सहभागी सदस्यहरूले निर्णय पुस्तिकामा हस्ताक्षर गर्नेछन् ।
- उपभोक्ताहरूलाई योजनाको आय व्ययको विवरण पारदर्शी बनाउनको लागि उपभोक्ता समितिले समय समयमा आम भेला बोलाई आम्दानी खर्चको सार्वजनिक परीक्षण गराउनेछ । कार्यान्वयन चरणमा उपभोक्ता समितिले निर्माण गर्दा कम्तिमा एक पटक र योजनाको निर्माण कार्य लगायत सबै क्रियाकलाप सम्पन्न भैसकेपछि अन्तिम सार्वजनिक परीक्षण गराउनेछ । यस्तो परीक्षणमा आम्दानी खर्चको हिसाव किताव, सामग्रीहरूको गुणस्तर तथा परिमाण र योजना सम्बन्धी अन्य विषयहरू छलफलका निर्णयहरू माइन्ट गरी प्रमाणित गरी राख्नु पर्नेछ ।
- निर्माण कार्य तथा बाह्य निर्माण सामग्रीहरूको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न प्राविधिकहरूबाट हुने अनुगमन र सुझाएका सुधारात्मक कार्यहरू को अनिवार्य पालना गरी अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।
- उपभोक्ता समितिले विभिन्न तालिम, गोष्ठी, बैठकमा सहभागी हुने र योजनाका क्रियाकलापहरूमा समुदाय तथा ब्यक्तिको परिचालन गर्नु पर्नेछ ।
- योजना तथा गाउँपालिका/नगरपालिका स्तरमा समय समयमा हुने अनुगमनहरूमा सहभागी हुने तथा आवश्यक सहयोग गर्नु पर्नेछ ।
- फिल्डमा कार्यरत कर्मचारीहरूको कामको अनुगमन गर्ने तथा उनीहरू कार्यक्षेत्रमा कार्यरत रहेको अवधिको अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।
- आवश्यकता अनुसार गाउँपालिका/नगरपालिका/वडा कार्यालय, परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाईका कर्मचारी हरूसंग समन्वय राख्नु पर्नेछ ।
- अनुगमन तथा लेखापरीक्षण प्रयोजनको लागि गाउँपालिका/नगरपालिकाले माग गरे बमोजिम दस्तावेजहरू, वील भरपाईहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु पर्नेछ ।
- योजना संचालन गर्नका लागि लागत अनुमान अनुरूप आवश्यक दक्ष तथा अदक्ष ज्यामीहरू रूपमा लगाउनु गर्नु पर्नेछ ।
- लागत इष्टिमेन्ट बमोजिम परियोजना कार्यान्वयन निर्देशिकाले तोके बमोजिम कार्यहरू गर्नु पर्नेछ ।
- योजना कार्यान्वयनको लागि सम्बन्धित वन कार्यालय सँगको आवश्यक समन्वय गर्नु पर्नेछ ।
- योजनाको दिगोपनाको लागि आवश्यकता अनुसार योजनाको उप-जलाधार क्षेत्र भित्र रहेका छिमेकी वन समूह तथा अन्य सरोकार निकाय संग समन्वय गरि एकीकृत रूपमा संरक्षणका लागि पहल गर्ने ।
- योजना सम्पन्न पश्चात दिगोपनाको लागि हेरालु परिचालन, कार्ययोजना तयार, अनुगमन टोली गठन तथा परिचालन र दिगोपना योजना कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

(ख) गाउँपालिका/नगरपालिका/वडा कार्यालयको भूमिका तथा जिम्मेवारी

गाउँपालिका/नगरपालिका को भूमिका तथा जिम्मेवारी निम्न अनुसार हुनेछ।

- प्राकृतिक श्रोत विकास कोषबाट यस सम्झौतामा उल्लेख भए बमोजिमको रकम किस्तावन्दी रुपमा उपभोक्तालाई उपलब्ध गराउने।
- उपभोक्ता समितिको कार्यशैली, कार्य सम्पादन स्तर, निर्माण सामाग्री तथा गरिएका कार्यहरूको गुणस्तरको नियमित सूपरिवेक्षण तथा अनूगमन गर्ने।
- उपभोक्ता समितिलाई यथासमयमा भूक्तानी दिन सकिने गरी परियोजना कार्यान्वयन निर्देशिका बमोजिमको चरणवद्ध कार्य तालिका अनुसार अनूगमन गर्ने।
- फिल्डमा खटिने कर्मचारीहरूको व्यवसायिक योग्यता तथा अनुशासन सुनिश्चित गर्ने।
- कुनै मनासिव कारणवस योजनाको निर्माण कार्यका ढिला भएमा म्याद थप गर्ने। यसरी म्याद थप भएमा लागत लगानी थप हुनेछैन।
- स्थानीय श्रोतहरू परिचालन गर्न तथा गाउँपालिका/नगरपालिकाबाट आवश्यक अनुमति तथा स्वीकृती प्राप्त गर्ने काममा उपभोक्ता समितिलाई सम्पूर्ण सहयोग उपलब्ध गराउने।
- यस सम्झौतामा उल्लेख भए बमोजिम गाउँपालिका/नगरपालिकाले लगानी गर्नुपर्ने रकम नेपाल सरकार र फिनल्याण्ड सरकारबाट रकम निकाश भै नआएमा उपभोक्ता समितिको लागि अत्यावश्यक भएको रकम गाउँपालिका/नगरपालिकाको आन्तरिक कोषबाट उपलब्ध गराइ पछि सोधभर्ना लिने व्यवस्था मिलाउने।
- परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाईका कर्मचारीहरू तथा उपभोक्ता समितिको कार्य सन्तोषजनक नभएको पाइएमा प्राकृतिक श्रोत विकास कोषबाट निकासा हुने रकम रोक्का वा कटौती गर्ने।
- उपभोक्ता समितिले गरेका कार्यहरूको सूपरिवेक्षण तथा अनूगमनमा सहभागी हुने।
- उपभोक्ता समितिको कार्य सन्तोषजनक नभएको पाइएमा प्राकृतिक श्रोत विकास कोषबाट निकासा हुने रकम रोक्का वा कटौती गर्ने।
- योजना कार्यान्वयनमा देखिएका कमी कमजोरीहरू सच्याउन कर्मचारी एवं उपभोक्ता समितिलाई सूझाव एवं निर्देशन दिने।

(ग) परियोजना तथा गाउँपालिका/नगरपालिकाका कर्मचारीहरूको भूमिका तथा जिम्मेवारी निम्न अनुसार हुनेछः

- चरणवद्ध कार्यपद्धति तथा सामुदायिक कार्ययोजना बमोजिम योजना क्षेत्रमा सञ्चालन गर्नुपर्ने तालिम, गोष्ठी, बैठक तथा आमभेलाहरू आयोजना गर्ने,
- उपभोक्ता समितिले निर्माण सामाग्री खरिद गर्दा सामाग्रीहरूको गुणस्तर पहिचानमा सहयोग गर्ने तथा निर्माण गरिने क्रियाकलाप, संरचना तथा स्थानीय निर्माण सामाग्रीहरूको गुणस्तर निर्धारित मापदण्ड बमोजिम भएको कुरा सुनिश्चित गर्ने,

- उपभोक्ता समितिलाई भण्डार व्यवस्थापन तथा अभिलेख राख्न र आम्दानी खर्चको उचित तरिकाले हिसाव किताब राख्न एवं निर्धारित समयमा सार्वजनिक परीक्षण गर्नको लागि आवश्यक पर्ने सहयोग गर्ने,
- सबै बैठक तथा भेलाको निर्णय उचित तरिकाले अभिलेखीकरण भएको सुनिश्चित गर्ने,
- योजनाका प्राविधिक पक्षहरूमा उपभोक्ता समितिलाई सबै प्रकारको सहयोग उपलब्ध गराउने,
- योजनाको नापी किताब तयार गर्ने,
- योजना क्षेत्रको अनुगमनमा सहभागि हुने,
- सामाजिक परिचालन तथा आयआर्जनका कामहरूमा आवश्यक सहयोग गर्ने,
- मासीक प्रतिवेदन गाउँपालिका/नगरपालिकामा पेश गर्ने,
- योजनालाई निर्धारित समयभित्रै गुणस्तरीय र पारदर्शी रूपमा सम्पन्न गर्नको लागि निम्न अनुसारका व्यक्तिहरू खटिनेछन्;

क्र सं	कर्मचारीको नाम	पद	अवधि	कैफियत
१				
२				
३				
४				

योजना क्षेत्रमा उपभोक्ता समिति, गाउँपालिका/नगरपालिका/वडा कार्यालय तथा कर्मचारीहरूले समाधान गर्न नसक्ने खालको कुनै समस्या परेमा तत्काल वडा कार्यालय मार्फत गाउँपालिका/नगरपालिका लाई लिखित जानकारी दिनुपर्नेछ। यस्तै योजनाको लागत वृद्धि हुने वा योजना समयमा सम्पन्न गर्न प्रभाव पार्ने वा योजनाको डिजाइनमा असर गर्ने खालको कुनै पनि परिस्थिति सिर्जना भएमा सो को समेत तत्काल वडा कार्यालय मार्फत गाउँपालिका/नगरपालिकालाई लिखित जानकारी दिनुपर्नेछ।

परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाईका कर्मचारीहरूको अन्य भूमिका तथा जिम्मेवारी चरणवद्ध कार्यविधि तथा कर्मचारी र गाउँपालिका/नगरपालिका बीच सम्पन्न वार्षिक कार्यसम्पादन मुल्यांकन आधारित करार सम्झौता बमोजिम हुनेछ।

५. योजनाको डिजाइन तथा लागत अनुमान

संलग्न डिजाइन प्रतिवेदन अनुसार योजनाको कुल लागत देहाय अनुसार रु।०० (अक्षरेपी रु. रुपैया मात्र) रहेको छ।

क्र. सं.	विवरण	जम्मा (रु)	नगद (रु)	श्रमदान (रु)
१	निर्माण सामग्री			

चरणबद्ध कार्यविधि वन व्यवस्थापन योजना
जलवायु परिवर्तन स्थानीय अनुकूलन परियोजना

		जम्मा (१)		
२.	जन श्रमदान			
		जम्मा (२)		
३.	ढुवानी			
		जम्मा (३)		
४.	अन्य			
		जम्मा (४)		
		कुल जम्मा:		

गाउँपालिका/नगरपालिकाले काबु बाहिरको परिस्थितिको कारणले अप्रत्यासित रूपमा मूल्य बृद्धि हुन गएमा वा प्राकृतिक विपत्तिको कारणले योजनाको खर्च बढ्न गएमा योजनाको लागि अतिरिक्त लागत गाउँपालिका/नगरपालिका परियोजना व्यवस्थापन समिति (PMC)को सिफारिसमा स्वीकृत गर्न सक्नेछ।

६. विभिन्न पक्षहरूको योगदान

लगानीको स्रोत	रकम (नेरु)	कै.
---------------	------------	-----

प्राकृतिक स्रोत विकास कोष		
नेपाल सरकार		
युरोपियन युनियन-फिनल्याण्ड सरकार		
गाउँपालिका/नगरपालिका नगद		
प्राकृतिक स्रोत विकास कोष (जम्मा)		
उपभोक्ताको लगानीको लागि नगद		
उपभोक्ताको श्रम लगानी		
उपभोक्ताको योगदान (जम्मा)		
योजनाको कुल लागत		

७. उपभोक्ता समितिलाई प्राकृतिक स्रोत विकास कोषबाट गरिने भुक्तानीको तालिका

गाउँपालिका/नगरपालिकाले प्राकृतिक स्रोत विकास कोषबाट उपभोक्ता समितिको खातामा जम्मा हुने गरी अधिकतम रु..... १०० (अक्षरूपी: रुपैया मात्र) निम्न बमोजिमको किस्ताबन्दीमा निकास भुक्तानी गर्नेछ।

किस्ता	रकम रु.	रकम भुक्तानी हुने अवस्था
पहिलो (५०%)		कार्यान्वयन चरणको सम्झौता पश्चात खरिद कार्यविधि बमोजिम सप्लायर र उपभोक्ता समितिबीच खरिद सम्झौता सम्पन्न भएपछि
दोस्रो तथा अन्तिम (अधिकतम ५०%)		पहिलो किस्ताको खर्च सम्बन्धि आवश्यक बिल, भर्पाई प्राप्त भएको, योजनाको सम्पूर्ण काम सम्पन्न भई अन्तिम नापी किताब तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार भई पेश भएको, अन्तिम

		अनुगमन र सार्वजनिक परीक्षण सम्पन्न भइ अनुगमन टोलीबाट सिफारिस भएपछि
जम्मा (१००%)		

उपभोक्ता समितिको अन्तिम किस्ता रकम निम्न अनुसारको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि मात्र गरिनेछः

- योजनाको प्राविधिक मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तथा नापी किताब
- सामुदायिक कार्ययोजना वमोजिमका सबै क्रियाकलापहरू सम्पन्न भएको प्रतिवेदन
- योजनाको अन्तिम सार्वजनिक परीक्षण प्रतिवेदन
- वडा कार्यालय तथा सम्बन्धित परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाईको सिफारिस
- अन्तिम अनुगमन प्रतिवेदन
- परियोजनाले तोकेका कर्मचारीको सिफारिस

उपभोक्ता समितिलाई गरिने सबै भुक्तानीहरू अनुगमन प्रतिवेदनको आधारमा मात्र गरिनेछ । सबै भुक्तानीहरू प्रकृया पुगी माग भएको १५ दिनभित्र गर्न सकिनेछ ।

उपभोक्ता समितिलाई अन्तिम किस्ता भुक्तानी दिँदा वास्तविक खर्चको आधारमा भुक्तानी दिइने भएकोले यस सम्झौतामा उल्लेख भएको सम्पूर्ण रकम उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी नहुन पनि सक्छ । उपभोक्ताले योजना

८. अनुगमन खर्च भुक्तानी

योजना अनुगमनमा जाँदा गाउँपालिका/नगरपालिका का पदाधीकारीहरू र कर्मचारीहरूको दैनिक तथा भ्रमण भत्ता बापतको रकम गाउँपालिका/नगरपालिकालाई विनियोजित प्रशासनिक खर्च शिर्षक बाट नेपाल सरकारको नियम अनुसार भुक्तानी हुनेछ। यस बाहेक अन्य कुनै खर्च प्राकृतिक श्रोत विकास कोषबाट व्यहोरिने छैन।

९. कर

निर्माण सामग्री खरिद गर्दा उपभोक्ता समितिले सप्लायर अथवा उत्पादक बाट अग्रीम आयकर बापत कुल कारोबारको १.५% रकम कट्टा गरी राख्नुपर्दछ। उक्त रकम गाउँपालिका/नगरपालिकाले उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी दिँदा कट्टा गरी भुक्तानी गर्नेछ। यस बाहेक अन्य करहरू नेपाल सरकारको नियम अनुसार कट्टी गर्नु पर्ने छ।

१०. लेखापरीक्षण

उपभोक्ता समितिले गर्ने सबै आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षण लाभान्वित घरधुरीसङ्ख्याको कम्तिमा ७५ प्रतिशत घरबाट प्रतिनिधित्व भएको, कम्तिमा ५० प्रतिशत महिला सहभागि भएको र सबै क्षेत्र तथा जातजातीको समानुपातिक प्रतिनिधित्व भएको आमभेलाबाट सार्वजनिक परीक्षण मार्फत गरिनेछ। खरिद गरिएका सामग्रीहरूको गुणस्तर, परिमाण तथा मूल्य एवं खरिद प्रकृया, बाँकी रहन गएको कोष तथा सामग्री, दक्ष तथा अदक्ष ज्यामीको भुक्तानी, ढुवानी खर्च, तथा उपभोक्ताहरूबाट भएको योगदानको समेत सार्वजनिक परीक्षण मार्फत लेखापरीक्षण हुनेछ। उपभोक्ता समितिले परियोजना कार्यन्वयन गर्ने पालिका एकाईका कर्मचारीहरूको सहयोगमा योजना सम्पन्न पश्चात योजनाको जानकारी बोर्ड सबैले देखे स्थानमा राख्नेछ।

११. अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण

परियोजना संचालित गाउँपालिका/नगरपालिकाहरूको वर्षमा कम्तिमा १ पटक संयुक्त टोलीबाट अनुगमन हुनेछ। गाउँपालिका/नगरपालिका ले कार्यान्वयन चरणको अवधिमा चरणवद्ध कार्यविधिमा उल्लेख भए बमोजिम दुईपटक योजनाको अनुगमनको लागि टोली खटाउनेछ। यसका अतिरिक्त कुनै पनि समयमा गाउँपालिका/नगरपालिकाले योजनाको सुपरिवेक्षण तथा अनुगमनको लागि कर्मचारी खटाउन सक्नेछ। यसरी खटीई आउने कर्मचारीहरूलाई उपभोक्ता समितिको हिसाव किताव, सहयोगी व्यक्तिहरूको कार्यालय तथा कागजपत्र, भण्डार लगायत निर्माण कार्यको निरीक्षण गरी आवश्यक सुझाव दिन सक्नेछन्। खटीई आउने टोली वा कर्मचारीहरूबाट प्राप्त सुझावहरूको अभिलेख राख्नको लागि उपभोक्ता समितिले अलगगै सुझाव पुस्तिका व्यवस्था गर्नुपर्नेछ र त्यसपछि आउने अनुगमन टोलीले उक्त पुस्तिका जांच गरी दिइएका सिफारिसहरू कार्यान्वयन भए नभएको समीक्षा गर्नेछन्।

परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाईका कर्मचारीहरू तथा उपभोक्ता समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरू अनुगमनमा सहभागि हुनेछन्। खटीई आउने अनुगमन टोलीलाई आवश्यक जानकारी दिने, खातापाता तथा श्रेस्ताहरू देखाउने, भण्डार तथा निर्माण सामग्रीहरूको जांच गराउने तथा अन्य आवश्यक गर्ने कर्तव्य परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाईका कर्मचारीहरू तथा उपभोक्ता समितिको हुनेछ।

अनुगमन टोलीले कार्यस्थलमा नै अनुगमन प्रतिवेदन तयार गर्नेछ र सबै सदस्यहरूले हस्ताक्षर गर्नेछन्। उक्त प्रतिवेदनमा कसैको विवाद वा फरक मत भएमा सो समेत उपभोक्ताहरूको बीचमा राखिनेछ र उक्त फरक मत समेत प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिनेछ।

परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाईका कर्मचारीहरू वा उपभोक्ता समिति वा गाउँपालिका/नगरपालिका/वडा कार्यालयले गलत वा भ्रामक जानकारी दिएको कारणले अनुगमन भ्रमण दोहोर्न्याउनु पर्ने भएमा उक्त दोहोर्न्याइएको भ्रमणको खर्च गलत जानकारी दिने पक्षले बेहोर्नुपर्नेछ।

१२. सम्झौताको खारेजी

निम्न अवस्थामा गाउँपालिका/नगरपालिकालाई यो सम्झौता खारेज गर्ने अधिकार सुरक्षित रहेको छः

- उपभोक्ता समितिको कमजोर कार्यसम्पादन स्तरको कारणले निर्धारित कार्यहरू सम्पन्न हुन नसकेको,
- उपभोक्ता समितिले जानाजान गलत वा भ्रामक जानकारी दिएको पाइएमा,
- अनुमानित खर्चमा योजना सम्पन्न गर्न नसकेमा वा अन्य कुनै जायज कारण बिना योजनाको काममा उल्लेखनीय रूपमा ढिलाइ हुन गएमा वा अनावश्यक लागत वृद्धि भएमा,
- कोष तथा सामग्रीको दुरुपयोग भएको पाइएमा,
- उपभोक्ताको योगदानको अभावमा काममा ढिलाई, लागतमा वृद्धि वा सामग्रीहरूको हानी नोक्सानी भएमा,
- उपभोक्ता समिति योजनाको अभिलेख, हिसाब किताबहरू पारदर्शीमा राख्न नसकेमा

यदि उपभोक्ता समिति वा परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाईका कर्मचारीहरूको काबु बाहिरको परिस्थितिको कारणले सम्झौता खारेज भएको खण्डमा सम्झौता खारेज भएको अवधिसम्मको खर्चको भुक्तानी गरिनेछ । तर उपभोक्ता समितिको लापरवाही वा समुदायको निस्कृत्यता वा योगदानको अभावले सम्झौता खारेज भएको खण्डमा योजनामा रहेका सामग्री, औजारहरू जफत गर्ने, उपभोक्ता समितिको भुक्तानी रोक्का गर्ने तथा मौज्जात नगद नियन्त्रणमा लिने अधिकार गाउँपालिका/नगरपालिकामा रहेको छ ।

उपभोक्ता समितिलाई गरिने सहयोग तथा परिचालनको अभावमा सम्झौता खारेज भएमा खटीएका परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाई कर्मचारीहरूलाई आवश्यक कार्यवाही गरिनेछ । परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाई कर्मचारीहरूलाई गरिने कार्यवाही सम्बन्धित व्यक्ति र गाउँपालिका/नगरपालिका बीच भएको वार्षिक कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा आधारित करार सम्झौतामा उल्लेख भए वमोजिम हुनेछ । परियोजना कार्यान्वयन गर्ने पालिका एकाई कर्मचारीहरूको कारणले योजनामा यदि कुनै हानी नोक्सानी भएको खण्डमा उक्त रकम उक्त कर्मचारीबाट तथा उपभोक्ता समितिको कारणले कुनै हानी नोक्सानी भएको भए उक्त रकम उपभोक्ता समितिबाट सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गरिनेछ ।

योजनाको लागि निकास भएको कोष वा सामग्रीको दुरुपयोग वा हिनामीना भएको कारणले वा उपभोक्ता समितिले पारदर्शी रूपमा हिसाब देखाउन नसकेको कारणले विवाद उत्पन्न भै योजना सम्पन्न नभई प्रस्तावित योजनाबाट उपभोक्ताहरू लाभान्वित हुन नसक्ने अवस्था भएमा गाउँपालिका/नगरपालिका ले यो सम्झौता खारेज गरी योजना भएको सम्पूर्ण खर्च उपभोक्ता समिति तथा सम्बन्धित अन्य पक्षबाट प्रचलित कानून अनुसार असूल उपर गर्नेछ ।

१३. भुक्तानी रकम कटौती

निम्न अवस्थामा गाउँपालिका/नगरपालिका ले उपभोक्ता समितिलाई यस सम्झौताको रकम कटौती गर्ने अधिकार रहेको छः

- डिजाइन प्रतिवेदनमा निर्दिष्ट गरिए अनुसार कुनै कार्य सम्पन्न नगरेको, फेरबदल गरेको वा बिना पूर्व स्वीकृती डिजाइन परिवर्तन गरेको कारणबाट कामको परिमाण तथा लागत बढ्न गएमा वा गुणस्तरमा कमी आएमा वा निर्धारित गुणस्तर बमोजिम सामग्री खरीद नगरेमा उपभोक्ता समितिलाई दिने रकम कटौती गरिनेछ।
- उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी दिने भनी उल्लेख भएको अन्तिम किस्ता रकम वास्तविक मूल्याङ्कनको आधारमा दिइने भएकोले योजनामा भएको वास्तविक खर्चको मूल्याङ्कन बमोजिम मात्र अन्तिम किस्ता भुक्तानी हुनेछ तर कुनै पनि अवस्थामा अन्तिम किस्तामा उल्लेख भएभन्दा बढि रकम उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी दिइनेछैन। यदि योजनाको लागत बढ्न जाने भएमा उचित कारण सहित उपभोक्ता समितिले गाउँपालिका/नगरपालिका मा आवेदन दिई अग्रीम रूपमा स्वीकृती लिएको अवस्थामा मात्र बढि हुन जाने रकम भुक्तानी हुन सक्नेछ।
- योजनाको अन्तिम मूल्याङ्कन गर्दा लागत अनुमानमा उल्लेख भएका शिर्षकहरूमा अनुमानित भन्दा बढि मूल्याङ्कन गर्न पाइने छैन।

तसर्थ: उपभोक्ता समितिलाई दिने भनिएको अन्तिम किस्ता रकम पुरै भुक्तानी नहुन सक्दछ।

१४ संसोधन तथा मतभेद

- सम्झौताका कूनै शर्तहरू संलग्न पक्षहरूको लिखित सहमतीमा परिवर्तन गर्न सकिने छ।
- कुनै मतभेद भएमा सबै पक्षले त्यसको समाधानको लागि सक्दो आपसी प्रयास गर्नुपर्ने छ। समाधान नभएका कुराहरू सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा पठाई निर्णय भै आए बमोजिम हुनेछ।

१५. योजना निर्माण सम्पन्न भए पश्चात बाँकी रहन गएको रकम तथा सामग्रीहरू

उपभोक्ता समितिले योजनाको निर्माण सम्पन्न भए पश्चात तिर्नु पर्ने सम्पूर्ण रकमहरूको भुक्तानी गरिसकेपछि, पेशकी निकास भैसकेको रकमबाट बाँकी रहन गएमा उक्त रकम उपभोक्ता समितिको खाताबाट प्राकृतिक श्रोत विकास कोषमा फिर्ता गर्नुपर्नेछ। योजनाको अन्तिम किस्ता रकम भुक्तानी गर्दा वास्तविक खर्चको आधारमा दिइने भएकोले योजनाको मूल्यांकन तथा सार्वजनिक लेखा परीक्षणबाट देखिन आएको कुल खर्च हिसाब गरी अन्तिम किस्ता भुक्तानी दिइनेछ। यसरी भुक्तानी दिँदा यस सम्झौता बमोजिम अन्तिम किस्ता बापत उल्लेखित भएको रकम उपभोक्ता समितिलाई सबै भुक्तानी नहुन सक्छ। योजनाको कुल लागत अनुमानबाट बचत हुन गएको रकम प्राकृतिक श्रोत विकास कोष मार्फत गाउँपालिका/नगरपालिका भित्र कै अन्य क्रियाकलापहरूमा लगानी गरिनेछ। निर्माण स्थलमा बाँकी रहेका औजारहरू भविष्यमा योजनाको सम्भार कार्यको लागि उपभोक्ता समितिको सम्पत्तिको रूपमा रहनेछन्। बाँकी रहेका निर्माण सामग्रीहरूको हकमा परिमाण हेरी गाउँपालिका/नगरपालिकाले निर्णय गरे बमोजिम वा अन्तिम अनुगमन टोलीको सुझाव सल्लाह बमोजिम आम भेलाले निर्णय गरे बमोजिम हुनेछ।

१६. उपभोक्ता समितिको विवरण:

क्र. सं.	नाम थर	पद	ठेगाना	मोबाईल नं.
----------	--------	----	--------	------------

१		अध्यक्ष		
२		उपाध्यक्ष		
३		सचिव		
४		कोषाध्यक्ष		
५		सदस्य		
६		सदस्य		
७		सदस्य		
८		सदस्य		
९		सदस्य		
१०		सदस्य		
११		सदस्य		
१२		सदस्य		
१३		सदस्य		

१७. हस्ताक्षर

यस सम्झौतामा उल्लेख भएका प्रावधान तथा शर्तहरू मञ्जूर गरी देहायका पक्षहरूको तर्फबाट यस सम्झौतामा हस्ताक्षर गरी सम्झौता गर्ने हरेक पक्षले एक एक सङ्कलन प्रति बुझिलियोँ।

उपभोक्ता समितिको तर्फबाट:

गाउँपालिका/नगरपालिका को तर्फबाट:

हस्ताक्षर

हस्ताक्षर

नाम :

नाम:

दर्जा:.....

दर्जा: प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

बाजेको नाम:

मिति : २०८...../...../..... गते

बाबुको नाम:

नागरिकता प्र.प.नं.

मिति: २०८...../...../..... गते

कार्यालयको छाप

उपभोक्ता समितिको छाप

साक्षी:

बडा कार्यालयको तर्फबाट:

परियोजनाको तर्फबाट:

हस्ताक्षर

हस्ताक्षर

नाम:

नाम :

दर्जा : बडा अध्यक्ष

दर्जा:

मिति: २०८...../...../.....गते

मिति: २०८...../...../.....गते

कार्यालयको छाप

कार्यालयको छाप

संलग्न दस्तावेजहरु:

१. योजनाको सामुदायिक कार्ययोजना (CAP)

२. योजनाको स्वीकृत डिजाइन स्टिमेट